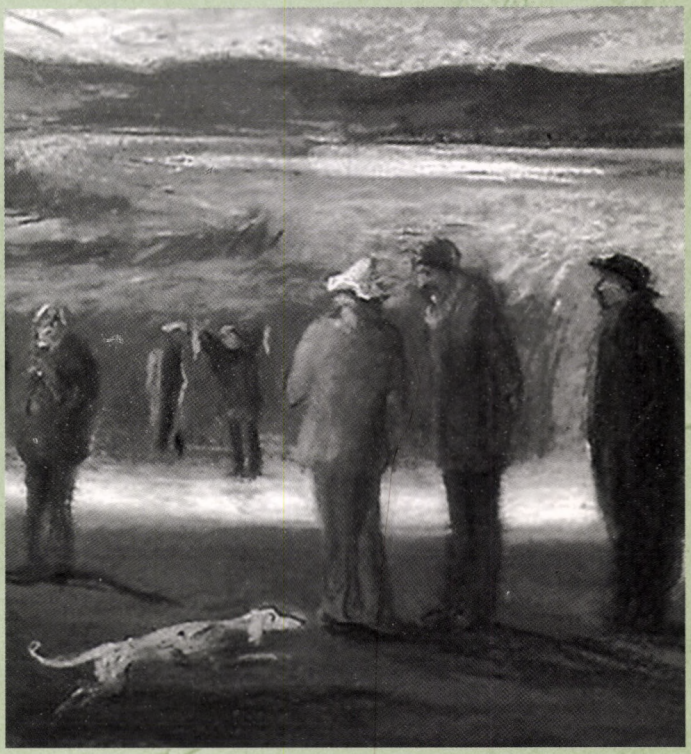
ÚJ FOLYAM XVII. 9–10. SZÁM BUDAPEST 2008. OKTÓBER ÁRA 580 FT

MAGYAR SZEMLE

Jeszenszky Géza SZEKFŰ GYULÁRÓL – Kulin Ferenc EGY ÚJ NEMZETPOLITIKAI STRATÉGIÁRÓL – Süle Ferenc: LÉLEKGYÓGYÍTÁS ÉS SPIRITUALITÁS – Granasztói Pál 1956 OKTÓBERÉRŐL – Haas György AUER PÁLRÓL – Lászlóffy Aladár A 70 ÉVES SZILÁGYI ISTVÁNRÓL – Ferch Magda DOMOKOS MÁTYÁS, Gróh Gáspár GÖRÖMBEI ANDRÁS KÖNYVÉRŐL – Bod Péter Ákos A SZEGÉNYEK BANKJÁRÓL

HÍREINK

Tisztelt Olvasóink! Tisztelt Előfizetőink! Lapunk árát az előállítási költségek növekedése miatt 2009. január 1-jétől 680 Ft-ra emeljük. A 2009. évi előfizetési díj: 4080 Ft.

*

A MAGYAR SZEMLE ÚJ FOLYAMÁNAK (1992–2007) teljes sorozata kedvezményes áron vásárolható meg szerkesztőségünkben. Ára 9000 forint. Kedvezményt kisebb sorozatok vásárlása esetén is adunk.

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN – **MEGÚJULVA!**
http://www.magyarszemle.hu

DRÓTPOSTACÍMEINK
Főszerkesztő: kodolanyigyula@mail.datanet.hu
Titkárság: msza@mail.datanet.hu
Szerkesztőség: magyarszemleszerk@mail.datanet.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden 11–13 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány.
A Magyar Szemle Alapítvány igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Szabados György.

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI
Batthyány Lajos Alapítvány
OTP Bank Nyrt.
Richter Gedeon Nyrt.
Nemzeti Civil Alapprogram

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: *Kodolányi Gyula*

Szerkesztőbizottság: *Borbándi Gyula, Czakó Gábor, Horkay-Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc, Mellár Tamás, Szabados György, Szőcs Géza*

Szerkesztőség: *Csejdy Virág, Gróh Gáspár, Kiss István, Sebestyén Ilona*

ÚJ FOLYAM XVII. 9–10. SZÁM 2008. OKTÓBER

JESZENSZKY GÉZA	*A nemzetnevelő történetíró. 125 éve született Szekfű Gyula*	3
KULIN FERENC	*Szempontok egy nemzetpolitikai stratégiához. 2. rész*	9
SALAMON LÁSZLÓ	*A kétkamarás parlamentről*	31
SÜLE FERENC	*Lélekgyógyítás és spiritualitás. 1. rész*	38
GRANASZTÓI GYÖRGY	*Így láttam... Megjegyzések Granasztói Pál naplórészletéhez*	67
GRANASZTÓI PÁL	*Patriótává forrósított. Visszaemlékezés 1956 októberére*	72
HAAS GYÖRGY	*A magyar demokrácia diplomatája: Auer Pál*	83
1% METAFIZIKA MÁRAI SÁNDOR	*Ajándék a végzettől*	107
	KÖRKÉP	
LÁSZLÓFFY ALADÁR	*A szalmaláng s az erdőtűz között. Szilágyi István hetvenéves*	109
FERCH MAGDA	*Homlokunktól fölfelé (Domokos Mátyás: A metafizikus költészetről)*	112

Gróh Gáspár	*Sorsrakészség (Görömbei András: Azonosságtudat, nemzet, irodalom)*	116
Egedy Gergely	*Legitimizmus és konzervativizmus*	121
Fáy Zoltán	*A pápa szíve*	128
Dvorszky Hedvig	*A Magyar Festészet Napja*	132
Metz Katalin	*Vidoran az élet visszásságairól*	139
Tóth Klára	*„Ölnek, ha nem ölelnek"*	144
Gáspár G. János	*Búcsú a miniszterelnöktől*	146
Bod Péter Ákos	*A szegények bankja*	155
Herczegh Géza	*In memoriam Géczi Lajos*	165
Török Bálint	*Még egyszer Farkas Ferencről*	168
	Vita	
Szilágyi Márton	*Válasz Baán Lászlónak*	173
	Summarie	189
	E számunk szerzői	193

E számunkban Dvorszky Hedvig a Magyar Festészet Napjáról szóló cikkéhez válogattunk képeket, melyeket a Körmendy Galéria bocsátott a rendelkezésünkre. A fedélen Bráda Tibor *Nagy arcok a Belső-tónál* című festményének részlete.

Prima Primissima Díj 2003

otpbank

A NEMZETNEVELŐ TÖRTÉNETÍRÓ

125 éve született Szekfű Gyula

Az elődünkként tisztelt *Magyar Szemle* (1927–1944) főszerkesztőjét talán minden ma élő magyar történész az elmúlt évszázad legtehetségesebb historikusának tartja, de ez még nem magyarázza, hogy személyével és munkásságával annyian foglalkoztak, s azt annyira eltérően ítélik meg. A Hóman Bálinttal közösen, de az újkortól Szekfű által írt *Magyar történet* igazi bestseller lett, de valamennyi könyve, tanulmánya és publicisztikai írása esemény volt. Olyan gazdag érveléssel és olyan hatásosan írt a magyar történelem súlyos dilemmáiról, hogy halála ötvenedik évfordulóján akkor is konferenciát tartottak volna róla, ha 1946-ban nem fogadta volna el a moszkvai követi megbízatást, 1947-ben nem jelentette volna meg a „keleti demokráciát" feldicsérő, *Forradalom után* c. könyvét, és 1953-ban nem vállalt volna képviselőséget Rákosi parlamentjében, megtetézve azt az Elnöki Tanács tagságával. A közelmúltban Gyurgyák János felvetette a kérdést, hogy „egy politikai szélkakassal, egy tehetséges, de cinikus s minden rendszert hűen kiszolgáló figurával van-e dolgunk, vagy egy elveihez végig hűséges, de a mindenkori politikának – ez ugyanis vitathatatlan – gesztusokat tevő gondolkodóval állunk-e szemben?" Úgy vélem, ez csak költői kérdés, mert a válasz egyértelműen a második állítás. A Czigány Lóránt által idézett vicc csak vicc, a „fehér Szekfű" nem lett „vörös Szekfű", csupán egy világtörténelmi tendenciákban gondolkodó, de kiszolgáltatott értelmiségi egy reménytelenül hosszúnak ígérkező újabb „török kor"-ban biztosítani akarta a nemzet túlélését. Ezzel együtt

Szekfű 1945 utáni, még inkább 1948 utáni politikai működése egy várakozásaiban csalatkozott, testileg beteg ember fényes életpályájának szomorú epilógusa.

Kósa László, Dénes Iván Zoltán, legalaposabban pedig Gyurgyák János már összeállította, hogy a 48-as érzelmű protestánsoktól a kommunistákig, Bethlen Istvántól Glatz Ferencig ki miket mondott, írt össze Szekfűről. A mai (hetedik? nyolcadik?) értelmiségi nemzedék nemigen törődik azzal, hogy a Corvin-lánccal is kitüntetett akadémikus túl szigorúan ítélte-e meg *A száműzött Rákóczi*t, hogy svarcgelb érzelmű volt-e, avagy csak labanc, hogy a kiegyezés nagyhatalommá tette-e Magyarországot, vagy a feldarabolást készítette elő, hogy a liberalizmust vagy a közjogi ellenzéket illeti-e meg a fő felelősség azért, hogy 1918-ban a magyar állam és társadalom bénultan zuhant a csődbe? Azt is inkább csak tudományos kérdésnek tartja, hogy a magyarság számára az etnikai, a kulturális vagy az államra épülő nemzetfogalom az előnyösebb, avagy hogy a nemességből vagy a parasztságból kellett volna egy öntudatos, modern magyar középosztálynak kialakulnia, s hogy ebben milyen hely illette volna meg a zsidó származásúakat.

Szekfű bőséges irodalmi termésében azonban bőven találunk olyan témákat és elemeket, amelyeknek bagatellizálása aligha kétséges. Az idei évfordulón ezeket célszerű számba venni.

Egyik 1931-es *Magyar Szemle*-cikkében a főszerkesztő „meddő törekvés"-nek mondta, hogy a történelem az élet tanítómestere. A 20. század és eddigi folytatása valóban azt tanúsítja, hogy az emberek, kivált a politikusok, nem tanultak a történelemből (talán mivel egyre kevésbé ismerik és még kevésbé értik azt), de Szekfű tudományos életművét és publicisztikai tevékenységét mindvégig jellemzi az a törekvése, hogy jobb útra térítse, nevelje a magyar társadalmat – az 1920-as években elsősorban a még annak gerincének és vezetésre hivatottnak tekintett középosztályt. E nevelés vallott

célja az volt, hogy a trianoni traumából tanulva, a múlt tanulságait levonva a nemzet képes legyen olyan megújulásra, amely helyreállítja a Szent István által létrehozott magyar államot. E cél irrealitása mára bebizonyosodott, de ma sürgetőbb, mint az 1920-as években, hogy a magyar társadalom számoljon le mind a defetizmussal, a kishitűséggel, mind pedig a lehetőségeket túlbecsülő illúziókkal, a délibábok kergetésével, a „nacionalista ködevőkkel". Ugyanennyire aktuálisak Szekfűnek a társadalmi igazságosságról és méltányosságról, a szegénység leküzdéséről és a hatalmi visszaélések felszámolásáról vallott elvei. Csak egyetérteni lehet azzal, hogy ezen az úton lehet elhárítani a véres és romboló forradalmat – vagy azt az apátiát, amely a mára inkább jellemző.

Nem pálfordulás volt, hanem a nácizmusra és annak magyarországi visszhangjára adott logikus válasz, aminek Szekfű elsősorban folyóiratokban, majd az 1938-ban induló *Magyar Nemzet* napilapban adott hangot. A legrosszabb előérzetet is túlszárnyaló tragédiák, gerinceket roppantó diktatúrák után, a demokratikus berendezkedésű EU-tagállam Magyarországon fasiszta veszélyről beszélni fantazmagória, de új köntösben valóban felütik fejüket szélsőséges és veszélyes nézetek. Egy halálosan veszélyes külpolitikai orientáció alapjait vetheti meg a Nyugat-ellenesség, akkor is, ha jobboldali köntösben jelentkezik. A Szekfű által joggal bírált turanizmus sem került végleg a süllyesztőbe: érdemes megnézni, miféle előadások hangzanak el ma is sokfelé, és hogyan minősítik egyesek a magyar nyelv finnugor eredetét. Nemcsak történelmietlen, de ugyancsak ártalmas tendencia Koppányból az államalapító méltó riválisát faragni, amikor Nyugat-Európa nem akarja vállalni keresztény gyökereit, viszont városnegyedeket, sőt egész városokat enged át az iszlám fundamentalizmusnak. Egyszóval Szekfű jól látta annak a veszélyét, ha a hazafias érzelmű emberek zavaros eszmék zsákutcájába kerülnek.

Nemcsak a történészek, de a tágabb olvasóközönség számára is megszívlelendő Szekfű Gyula számos szaktudományi megállapítása. Emberközelbe próbálta hozni történelmünk olyan hőseit, mint Bethlen Gábor és Rákóczi, példaképként mutatta be a politikai szenvedélyeknek ellenálló Eötvöst és Deákot, mindenekelőtt pedig a hazaszeretetet alkotó munkával megvalósító Széchenyit, miközben szókimondó bírálatban részesítette a parlagias, „kismagyar" nacionalizmust. Harmincöt évesen élte meg a „világomlást", a három monarchikus nagyhatalom s velük együtt a történelmi Magyar Királyság összeomlását. Kortársaival együtt keresve ennek okait, jóformán említés nélkül hagyta a legfontosabbat, a nemzetközi tényezőket, a nagyhatalmak párizsi döntéseit – talán azért, mert olcsónak és félrevezetőnek találta, ha bűnbakokat találva a magyarság nem néz szembe saját felelősségével. Mélyre ásva, Mohácsig visszamenve kereste „a magyar Balsors" kulcsát, a nemzet belső, társadalmi, gazdasági, politikai és lelki hibáit. Első, a *Három nemzedék*ben kifejtett diagnózisa – a francia forradalmi modell követése, a túlzott liberalizmus, a nemzetietlen és destruktív elemek térnyerése – nem állja ki a szaktudomány próbáját, de „a nemzeti elbizakodottság, a szájas hazafiság", a délibábok kergetése, a nemzetiségekkel szembeni erősödő türelmetlenség már igen. Kritikája számos részelemét (az öncélú pártoskodásról, a lelki függetlenség helyét elfoglaló nyájszellemről, a gondolkodásában kiskorú választói tömegek manipulálhatóságáról) pedig a mai demokráciára is találónak érezzük. Kossuth radikalizmusát, majd kiegyezéskritikáját elmarasztalta, de már a *Magyar történet*ben értékelte 1848/49-es tevékenységét, élete végén pedig megható melegséggel és megértéssel írt „az öreg Kossuth"-ról, annak emigrációs politikájáról.

Az 1927-ben Bethlen támogatásával induló *Magyar Szemle*nek olyan szerkesztője volt (1938-ban egészségi okokból adta át a tisztséget Eckhardt Sándornak), aki nagyon tu-

datosan vonta be a fiatal tehetségeket a szerzői gárdába, a rendszeres teákon és vacsorákon egyúttal összehozva őket a politikai és gazdasági elit legnagyobb tekintélyeivel. A tanítványokból szövetségeseket nevelve próbálta megsokszorozni saját hatását – és persze felvenni a kesztyűt a hozzá hasonló nemzeti célokat más utakon keresőkkel szemben. De ismerve Németh Lászlóval folytatott vitáját, látnunk kell jó viszonyát egyrészt Szabó Zoltánnal, Keresztury Dezsővel és Kovács Imrével, másrészt Babitscsal, Pethő Sándorral és Bajcsy-Zsilinszky Endrével.

Noha látszólag kevés figyelmet fordított a szomszédos országok történelmére és belső viszonyaira, írásaiból kitűnik, mennyire tisztában volt a nemzeti történelemre ható külső tényezőkkel, ide értve a külföldi – helytálló és téves – vélemények fontosságát is. A német gondolkodás mellett mind a francia, mind az angol viszonyokat jól ismerte, és szorgalmazta a magyar történelem hiteles megismertetését a külfölddel. Szoros kapcsolatban állt a közép-európai népeket elfogultságtól mentesen ismerő C. A. Macartney brit történésszel, aki a világháború alatt a BBC magyar adásainak hangja és hangadója volt mindaddig, amíg Benešnek és Károlyinak nem sikerült őt onnan eltávolíttatnia.

Az egyesek által nem eléggé nemzetinek tekintett Szekfű Gyula kiemelt figyelmet fordított az elszakított magyar közösségekre. Számukra is fontos volt az az árnyalt kép, amit a dualizmus nemzetiségi politikájáról bemutatott: cáfolta a könyörtelen elnyomás vádját, értékelte az 1868-as nemzetiségi törvény nagyvonalúságát, de bírálta az erősödő magyar türelmetlenséget, amely ugyanakkor elhanyagolta a peremterületek (köztük a Székelyföld) gazdasági támogatását. A szomszédok kisebbségellenes nacionalizmusával szemben az ellenszert az elszakított területeken a magyar kultúra és tudat ápolásának támogatásában, a nemzetközi kisebbségvédelmi elvekre történő szüntelen hivatkozásban, és a területi autonómiát jelentő wilsoni önrendelkezési elv

érvényesítésében látta. Jobb út ma sem kínálkozik. Abban is egyet kellene értenünk a napi politikához is jó érzékkel hozzászóló történésszel, hogy a szomszédos országokban a jobboldaltól a baloldalig mindenkit befogadó és képviselő egységes magyar pártokra van szükség.

Nem 1945-ben, hanem 1934-ben mondta ki, hogy „a nép anyagi felemelése, ősi kultúrájának felkutatása és a magyar kultúrával összeolvasztása, nemzeti törekvéseinknek a népi szükségletekkel leendő teljes összehangolása korunk legelső kívánalma. Az úgynevezett történelmi osztályok országának át kell alakulnia népi Magyarországgá, de ez a változás nem jelenthet hanyatlást, kultúrának, történeti formának és igényeknek feladását. Ellenkezőleg: bizonyos, hogy történeti feladatainkat itt a Duna völgyében gyorsabban és könnyebben vállalhatjuk, ha a nemzetet egy egész tudatosított nép, nem pedig csak egyes, bármily tehetséges társadalmi osztályok képviselik." Noha ma inkább messzebb, mint közelebb vagyunk ehhez a programhoz, mint annak megfogalmazásakor voltunk, Szekfű Gyula üzenete ötvenhárom évvel halála után is égetően aktuális.

Jeszenszky Géza

SZEMPONTOK EGY NEMZETPOLITIKAI STRATÉGIÁHOZ

II.

„A természetes magyar nemzeti egység problémája abban áll, hogy egyfelől kíván-e a magyarság hozzátörődni a mai világverseny termelésbeli s ezekből következő jogi, igazsági, erkölcsi és társadalmi minden keserves szükségeihez és minden megdöbbentő következéseihez, másfelől a lassú és természetes beolvasztás rendjén tudja-e magát: nem úrnak érezni a beolvadottak felett, hanem egynek érezni a beolvadottakkal? Óriási feladat mindkettő; a türelemnek, a fegyelemnek, az alkalmazkodó megadásnak és éberségnek netovábbját követelő. Érdemesnek persze érdemes volna."

Ignotus: *A magyar kultúra és a nemzetiségek*
(Válogatott írásai, Szépirodalmi, 1969. 618–619. o.)

„Két kérdéskört kellene megkülönböztetnünk: a ház problémáit, vagyis azt az identitászavart, amelyet a más, nem nyugati kultúrákból való bevándorlás keltett a nemzeten belül, továbbá az út problémáit, azaz a nemzeti identitás és önrendelkezés fontosságát illető elbizonytalanodást, melynek hátterében az európai integráció és a globális szinten zajló politika átalakulása áll."

Maarten Doorman: *A nélkülözhetetlen nemzetfogalom*
(A romantikus rend; Typotex, Bp. 2006. 222. o.)

„A magyarság sem szélhámos propagandával, sem hatalmi politikával nem juthat többé vezető szerephez. Ha vonzást akar gyakorolni a környező népekre, ezt csak belpolitikával: különb, a többinél szabadabb és emberségesebb rendszer kialakításával érheti el."

Gombos Gyula: *Szabó Dezső* (Aurora Könyvek, 1969. 280. o.)

A 19–20. század fordulójának legdrámaibb fejleménye azonban nem is a már bontakozó nemzeti egység *részekre hullása* volt, hanem egy növekvő rész *kiszakadása* a közösséggé formálódás folyamatából. Miközben a polgári rétegek identitástudata a magyarországi urbanizáció két végletes mintájához – a fővárosi, illetve a vidéki, mezővárosi modellhez – igazodott, s a kispolgári egzisztenciák részben

az úrias, részben a népi nemzettudat tartalmait sajátították el, a szabadságból és a tulajdonból egyaránt kirekesztett proletarizálódó tömegek vagy tökéletesen közömbössé váltak a hagyományos közösségeszmények iránt, vagy a baloldali mozgalmak internacionalizmusának áldozatai lettek. Azok a társadalmi eszmék – a szabadság, az egyenlőség, a szolidaritás ideái –, amelyek a 19. századi reformkorban éppen a nemzeti programban ötvöződtek, most az egymással harcban álló, de legalábbis egymás iránt részvétlen osztályok érdekérvényesítő ideológiáivá torzultak, s híveik immár nem egy közös vállalkozástól, hanem saját igazságaik erőszakkal történő érvényesítésétől remélték ellentéteik feloldását.

A modern civilizáció természetéhez igazodó társadalomszerveződés nemcsak a hagyományos (feudális) úri–paraszti osztálytagolódást szüntette meg, hanem a klasszikus kapitalizmusra jellemző polgári (burzsoá)–proletár polarizációt is radikálisan átformálta. Noha konzerválta a tőke világának alapvető – a munkaadó és a munkavállaló, a gazdag és a szegény – ellentétére épülő szociológiai struktúrát, ám az abban teremtődő emberi viszonyok hálózata már nem maradt meg a nemzetállami keretek között. Míg a feudalizmus és a korai kapitalizmus osztályellentéteit mérsékelni – de legalábbis –, szabályozni volt képes az egy térbe zártságból adódó egymásrautaltság (ami egyúttal a modern nemzetek „közös teherviselésre" szólító, érdekegyesítő programjait életszerűvé tette), a késő és posztmodern korszak szociális feszültségeinek lokalizálhatatlansága, alanyi szerkezetének elmosódottsága a nemzet fogalmát is megfosztotta a legfontosabb – értsd: a társadalmi ellentétek feloldásának képességét jelentő – tartalmától.

A nemzeti elvű közösségteremtés globális „létszerkezeti" feltételeinek romlása olyan körülmények között ment végbe, amikor a magyar társadalom még meglévő kötelékei, természetes, belső összetartó erői is végletesen meggyen-

gültek. Jóllehet Trianon – bármily késleltetetten is – egyenes következménye volt a világosi katasztrófának, nemcsak azt semmisítette meg, amit a dualizmus évtizedei teremtettek, hanem a modern nemzetté válás 19. századi esélyeit is szertefoszlatta. A „kiegyezés" eredménye, a dualizmuson belüli nemzetállam ily módon nem feloldotta, csak prolongálta a modern kor lényegi antagonizmusát, időt és teret hagyva az újabb konfliktusok kibontakozásához.

A dualizmus államközösségi nemzettestének – etnikai és szociális tagoltságának megfelelő – részei nem hermetikusan elszigetelt egységekre bomlottak, hanem egymással szemben álló nagyhatalmak vonzáskörébe sodródva a nemzet politikai intézményrendszerének birtokbavételére, s az egész közösség képviseletére formáltak igényt. Magyarország a két világháború között – egy erőtlenül lavírozó kormányhatalom tehetetlenségét kijátszva – a nyíltan diktatórikus egységteremtő törekvések gyakorlóterepévé vált, s egyedül a népi baloldal kezdett kimunkálni a társadalom tényleges integrációja felé mutató korszerű nemzetpolitikai alternatívát. (A népi balnak éppúgy volt stratégiája a polgárosulás feszültségeinek kezelésére, miként a kelet-középeurópai térség nemzeti konfliktusainak feloldására!) A 20. század második felének története arról tanúskodik, hogy ebben a mozgalomban összpontosultak azok a szellemi energiák, amelyek képesek voltak szembefordulni a nemzeti elvű közösségszerveződést szétroncsoló, az erőhatalom és a profit által vezérelt keleti és nyugati típusú globalizációs folyamatokkal. Nem véletlen, hogy 1948-ban ennek a szellemnek a megsemmisítésére szerveződött Rákosi diktatúrája, 1956-ban ennek az erőnek az elfojtásához asszisztált a Nyugat, és 1994-ben ennek az immár hatalmi tényezőnek a kiiktatása érdekében fogott össze egymással a két egykori ősellenség: a kommunista diktatúra utódpártja és a nyugati típusú globalizáció hazai helytartósága. (Azaz a globalizáció két modellje nem a nacionalizmus anakronisztikus

jelenségeivel, hanem az igazi alternatívát jelentő organikus társadalomfejlődéssel fordult szembe!)

1956 kettős tanulsággal szolgált. Az első az volt, hogy a nemzeti szuverenitás iránti igényt egy totalitárius nagyhatalom eszközeivel sem lehet elfojtani. Ellenkezőleg: a kommunista diktatúrának az egész társadalmat próbára tevő hatalmi tébolyára volt szükség ahhoz, hogy az ellenállás lelki feltételei megérlelődjenek. A másik fő tanulság az volt, hogy egy közösség cselekvőképessége nem az objektív erőviszonyoktól, hanem a kollektív önérzetet provokáló hatások soha nem prognosztizálható, véletlenszerű összjátékától függ. Hogy maga a cselekvés kimerül-e a puszta ellenállásban, a tagadás gesztusaiban, avagy értékteremtő és érdekérvényesítő erővé válik-e, azt már a kulturális hagyomány – az erkölcsi és politikai eszmék, a nemzet fogalmához kapcsolódó érzelmek – állapota dönti el. E tanulságnak éppen ezért része az is, hogy ez a „véletlen" csak az olyan nemzet számára válhat kegyelmi pillanattá, amelyik állandó készenlétben van a szabadságra. 1956 – elbukása ellenére is – ennek a készenlétnek volt a bizonyítéka. Több mint száz esztendővel az 1848/49-es szabadságharc eltiprása után úgy tűnt: hirtelen értelmet nyert minden kudarc, vereség és megpróbáltatás. Az a jövőkép, amelyet 56 felvázolt, a múlt megértéséről és a traumák feldolgozásáról tanúskodott. A forradalmat a modern kor uralkodó eszméinek olyan termékeny kölcsönhatása előzte meg, amelyben a gazdasági szabadság kapitalista elve és a társadalmi igazságosság szocialista programja közös nevezőre talált a nemzetállami szuverenitás igényével. Ez egyben azt is jelentette, hogy megteremtődtek – immár nemcsak a tömeglélektani, hanem – a tudati feltételek is a magyar társadalomfejlődés csaknem másfél százados belső feszültségeinek feloldódásához: a 19. század nemesi polgárosulási törekvései ugyanazon szabadságküzdelem előzményeiként tudatosultak, melynek 20. századi folytatását az ipari munkásság és a paraszti-népi rétegek – gyakran egymással is ütköző – mozgalmai jelentették.

1956 hagyatéka nem tűnt el nyomtalanul, de birtoklására mindmáig nem is váltak méltóvá jog szerinti örökösei. A forradalom és a szabadságharc leverése lényegileg hasonló tanulsággal szolgált, mint ami jó száz évvel korábban Világos után történt. Moszkva és a Nyugat együttműködése kétségtelenül a második világháború után kialakult nagyhatalmi erőegyensúly (a „világbéke"!) megőrzését szolgálta, ennek az egyensúlynak azonban az az érdekszövetség volt az alapja, amely a birodalmi törekvések és a globalizációs erők között köttetett az autonóm nemzetállamok ellen. A független Magyarország olyan alternatívát kínált, amely sem a „létező szocializmus", sem a „szabad piacgazdaság" világrendjében nem kaphatott helyet.

Az elbukott függetlenségi küzdelem következményei is hasonlóak voltak a 19. századból ismert modellhez: a megtorlás éveit a „konszolidáció" korszaka követte. A nemzetállam elárulásában győztes hatalom mind a szabad piacgazdaság Nyugat-barát híveivel, mind a kultúrnemzet értelmiségi partizáncsapataival szemben engedményekre kényszerült, minek következtében bizonyos nemzeti érdekek újra helyet kaphattak a nyilvánosságban. Igaz, a puha diktatúra minden eszközt igénybe vett, hogy kétfelől támadó ellenzékét szembefordítsa egymással, ám ez a taktika bumerángeffektussal működött. Mielőtt a kibékíthetetlen reformstratégiák követői megütközhettek volna, a liberális fordulat híveinek és a pártállami erőknek a konfrontációja magában az állampártban éleződött ki, s indította el a „végső harcot" a hatalom menthető tartományainak kisajátításáért. Amit rendszerváltozásnak nevezünk, az lényegében nem más, mint e két riválisnagyon is elvhű kompromisszuma, amely a nemzeti érdekek védelmére szerveződött pártok ellenében köttetett.

A forradalom leverését követő hatalmi berendezkedés ideológiája nem azért volt katasztrofális a nemzeti önállóságra nézvést, mert *alkalmazkodott* a „külpolitikai végzet"

diktálta *kényszerűség*hez, hanem mert hazugságra épült: a hódoltságot felszabadulásként, a diktátumot egyezségként, az idegen befolyást testvéri segítségnyújtásként értelmezte. Nem azért történt ez így, mert a hatalom képviselői hazudtak a népnek. Itt fordított oksági összefüggésről van szó: azért lehettek a hatalom képviselői, mert alkalmasak voltak elfogadni a rájuk erőltetett hazugságot. Ez az alkalmasság pedig már történelmi képződmény volt, s nem pusztán egyének erkölcsi fogyatékosságának következménye. A közvetlen történelmi előzmény a kommunisták hatalomra jutása volt, de ennek hátterében ott van a nemzeti egység felbomlásának évszázados históriája. 1948-ban nemcsak az történt, hogy a nemzeti elkötelezettségű jobboldal elbukott egy gátlástalanul hazudozó nemzetietlen baloldallal szemben. Bonyolultabb képlet volt ez: egy kiüresedett és diszkreditálódott konzervatív nemzeti rezsim helyét a baloldalnak nem a belső küzdelmekben felnőtt népi-nemzeti, hanem a külső támogatást élvező moszkovita-internacionalista szárnya foglalta el. Hazugságuk nem abban állott, hogy mást mondtak, mint amit tettek, hanem abban, hogy külső érdekek fanatikus képviselőiként belső szükségszerűségre (a magyar fejlődés törvényszerűségeire, a társadalom érdekeire) hivatkozva cselekedtek.

Az az örökség, amit az ún. rendszerváltoztató politikai erők kaptak, a hazugság többdimenziós szövevényével volt terhes. Hamis volt már önmagában a kormányzati pozíciókért folyó versengés koreográfiája is. Úgy tűnt – úgy hittük –, mintha a hatalom birtokbavétele lett volna a küzdelem tétje, miközben a magyar nemzetállam – sem a nemzetközi porondon, sem saját társadalma fölött – már semmiféle hatalommal nem rendelkezett. Ha volt „tekintélye" a Nyugat szemében, azt csak a szovjet érdekszférához való tartozásának köszönhette, a saját népe általi elfogadottsága pedig csaknem kizárólag fenntarthatatlan jóléti intézkedéseinek, felelőtlen gazdaság- és szociálpolitikájának volt tulajdonít-

ható. Ingatag támasznak bizonyult mind a kettő, hiszen a Szovjetunió darabokra hullásával Magyarország tökéletesen súlytalanná vált, a tömeglojalitás megőrizhetősége pedig a jóléti rendszert hitelekkel finanszírozó Nyugat taktikai megfontolásainak függvénye lett. A piacgazdaság rendszerére áttért magyar politika valamennyi szereplője illúziókat kergetett, és saját illúzióinak a csapdájában vergődik a mai napig. A „jobboldal" azt hitte s talán még mindig hiszi – hogy az 1990-es, majd az 1998-as győzelmét a nemzeti erők felülkerekedésének köszönhette, a „balliberálisok" pedig arról voltak – s úgy látszik: vannak – meggyőződve, hogy a „szélsőjobb" veszélyre való hivatkozás eddig bevált receptje minden válságból ki fogja menteni őket.

A jelenlegi pártharcokból az a fél jöhet ki győztesen, amelyik elsőként ismeri fel, hogy hazugságban élni nemcsak erkölcsi okok miatt kényes dolog, hanem politikailag sem kifizetődő magatartás. Aki ezt felismeri – körülményeitől függően –, két megoldás közül választhat. Vagy keresi és megragadja a pillanatot, amikor új egyezséget köthet azokkal a hatalmakkal, amelyek oly végletesen korlátozzák autonómiánkat, vagy kiáll választói elé, és beismeri, hogy a magyar politika – a jelenben – nem rendelkezik a nemzeti érdekérvényesítés képességével. Ha majd nem úgy jelenik meg a politikus választói előtt, mint aki megvédi, hanem aki segítségre szólítja őket, esélye lesz arra, hogy rátaláljon a hazugságból kivezető keskeny ösvényre.

5. (Konklúziók.) A magyar identitástudat nem támaszkodhat olyan mintára, amelynek szilárd, életképes minősége már kiformálódott volna a tradícióban, hiszen valóságos autonómia hiányában az egymástól sokban különböző, vagy éppen konfrontálódó nemzeteszmék egyike sem bizonyíthatta integráló erejét. A 21. századi nemzeti identitásigénynek következésképpen nem azért kell a múltban tájékozódnia, hogy rekonstruálni tudja a magyarságtudat

valamely történeti változatát, hanem azért, hogy valamenynyiből kibontsa azt a mozzanatot, amely egy sokféleképpen tagolt társadalmat is képes *érték- és érdekközösséggé* szervezni. Megkönnyíti a tájékozódást, hogy a két évszázad előtti múlt s a rendszerváltozással kezdődött jelen nemcsak párhuzamba állítható tendenciáik, hanem lényegi azonosságuk alapján is rokonítható. Mindkét korszakváltásnak az volt a tétje: vajon a modern világ civilizációs lehetőségeinek kiaknázása és fenyegetéseinek elhárítása egy nemzeti közösséget formáló társadalom saját szükségletei, saját adottságai, saját belátásai és saját akarata szerint fog-e megtörténni, avagy az új létfeltételekhez való alkalmazkodás egész folyamatát külső, idegen érdekek fogják-e irányítani. A kérdésre adott első válasz – a 48-as forradalmak és a magyar szabadságharc bukása – baljóslatú figyelmeztetés volt: a civilizációs fordulatban eminensen érdekelt nemzetközi pénzhatalmak számára a roskatag birodalmak kisebb veszélyt jelentenek, mint az autonóm nemzetek. S mert ez utóbbiak mindkettővel szembefordultak, régi és új ellenfeleiket szoros szövetségbe kényszerítették önmaguk ellen. Az igazi megpróbáltatást azonban nem a vereség jelentette. Szabadságküzdelmeinknek – elsősorban geopolitikai determináltságából adódó – mégoly tragikus végkifejlete sem feledtetheti, hogy a magyar nemzettudat sérülékenységének és passzivitásának oka nem kis részben saját természetében, ha tetszik, alkati örökségében rejlik. A magyarországi modernizáció sajátos vonása – a rendi társadalomszerkezet elemeinek konzerválódása, a polgári átalakulás többszöri megtorpanása – nemcsak előidézője, hanem okozata is volt ennek a hátrányos alkati örökségnek.

Politikai kultúránk – az államalapítástól kezdődően – mindig a nyugat-európai fejlődés nyomvonalán haladt, s önállósulási törekvései többnyire csak „történeti jogainak" érvényesítésére, nem pedig saját útjának megtalálására irányultak. A polgári nemzetté válás első – felvilágosodás és

MADARASSY ISTVÁN: SZENT LUKÁCS, 2001
Hegesztett vörösréz lemez, mészkő talapzat, 110 cm
(Fotó: Bálint F. Gyula)

reformkori – szakasza is a nyugat-európai mintát követte: nyelvi és kulturális homogenizációval próbálta megalapozni az országlakosok politikai közösségét. Ez a kísérlet akkor tévesztett utat, akkor szorult zsákutcába, amikor – nem okulván e törekvés kudarcából – a kiegyezés után is ezen az úton kívánt haladni. Ahelyett, hogy a kulturális identitásukban megerősödött, egyenrangúnak tekintett nemzetiségekkel a külső veszélyek elhárítására szövetkezett volna, változatlanul saját hegemóniájának megőrzésére törekedett, elszalasztván ezzel a történelmi lehetőséget, hogy a térségünkben elsőként bizonyítsa egy többnyelvű, mégis egységes kultúrájú politikai nemzet életképességét. Trianonnak is be kellett következnie ahhoz, hogy ez a lehetőség megihlesse a politikai gondolkodást, s hogy ezáltal a nemzeti eszme áttörje annak a szemléleti és érzületi paradigmának a határait, amelyet saját teremtője, a romantika jelölt ki a számára természetes élettérként.

A reformkor úgy őrizte meg, s vitte tovább a tradicionális nemzetfogalmak pszichikai energiáit, hogy azoknak a múlt általi – vérségi, területi, nyelvi – meghatározottságát egy a jövőbe vetített célképzet – a polgári Magyarország – szuggesztiójával helyettesítette. Korszerű nemzettudat ma sem születhet másként, mint a hagyomány átlényegítésével, csakhogy a legmakacsabb hagyományt számunkra már nem a premodern századok, hanem a polgári korszak tudati beidegződései jelentik. A korszerűség legfontosabb ismérvei abból a tapasztalatból fejthetők ki, amely szerint a modernség legtöbb ideája megalapozatlannak, s ezért megvalósíthatatlannak bizonyult. Nem a külhatalmi erőviszonyok alakulása volt a döntő oka annak, hogy a nemzet – s a miénkhez hasonlóan sok kisebb-nagyobb nemzet – nem őrizhette meg szuverenitásának politikai és gazdasági kereteit, hanem a polgári jövő eszméjének kompromittálódása. A polgári létminőség igénye eredetileg az anyagi javak gyarapodásának és az emberi viszonyok igazságosságának

akarását jelentette, de a nagy programnak ez utóbbi elemét elsikkasztotta a piaci szellem. Azok a – polgárosuló – társadalmi csoportok, amelyek a szabadság, az egyenlőség és a testvériség eszméit voltak hivatva megvalósítani, nehezen kivívott pozícióik megőrzésére rendezkedtek be, hogy a kívülrekedtekkel szemben védelmezzék a „nemzetet". Ez a torz fejlődés kétségtelenül összeroppantotta a rendi-nemzeti struktúrákat, egyszersmind azonban a nemzeti közösségek modern funkciói kifejlődésének útjába is gátat vetett. Ahelyett, hogy feloldotta – de legalább enyhítette – volna az etnikai, illetőleg a nyelvi-kulturális identitásukat ápoló társadalmak egymással szembeni feszültségeit, a robbanásig fokozta azokat, miközben a nemzetállami kulisszák közötti szociális rétegeződést a nemzeti egység esélyét is kizáró osztálytagoltsággá merevítette. (A békediktátum legfájdalmasabb intézkedése a magyar ajkú közösség szétszakítását eredményezte, de igazi célja a térség más nemzeteihez fűződő kapcsolatainknak megmérgezése és a trianoni határokon belüli kisebbségek elidegenítése volt!)

Ez tehát az a tapasztalat, ami meg kell hogy óvjon bennünket attól, hogy a létező szocializmus nyilvánvalóan katasztrofális nemzetpolitikáját a félfeudális magyar kapitalizmus „polgári nemzet"-programjával próbáljuk korrigálni, védtelenné téve ezzel önmagunkat a nálunk szerencsésebb Nyugat sok tekintetben sikeres polgári fejlődésének folytonosan prolongált és áthárított káros mellékhatásaival szemben. A liberális demokrácia és a szabad piacgazdaság egykor tartalmas, ám hamissá és életveszélyessé vált szlogenjeire ma már éppúgy nem lehet nemzetstratégiát építeni, miként a szocializmus valaha oly tiszta és vonzó hívó szavára.

A 21. századi magyarság nincs tehát birtokában olyan tudati örökségnek, amelynek puszta megőrzése és továbbadása megóvhatná nemzeti érdekeit és sajátosságait. Az érzületi, a kulturális, az eszmei hagyomány csaknem minden eleme ma is használható szellemi energiák hordozója, ám

ezek az elemek egymással szemben álló vagy egymástól elszigetelt közösségtöredékek önreflexiójának tárgyai csupán, s nem az egészben megnyilatkozó kollektív spirituális képességek akkumulátorai. A posztmodern kor nemzeti közösségének működőképessége a tradíció és a jelenvaló lét viszonyának radikális hangsúlyváltását feltételezi. Ha a polgári tudat a múltban formálódott politikai struktúra materiális kötőanyagai – a vér, a terület, a nyelv – helyett a jövőbe vetített ideákat ruházta fel a nemzetteremtés transzcendens hatalmával, e történelmi kísérlet kudarca egy kevésbé patetikus attitűdöt: a jelen valóságai iránti kifinomultabb érzékenységet, valamint az egymásrautaltság, az érdekközösség és a kollektív felelősség racionálisan is megragadható morálját kényszeríti ránk. (Arany: „Okosan szeretni a hazát!") Gyógyító hatású kényszer ez, amely – értelemszerűen – a múltunkhoz való viszonyunkat is újrarendezi.

Mert ha az az individualitás kritériuma, hogy egy szubjektum birtokában legyen az egyedi adottságaival való rendelkezés képességének, úgy a kollektív individuum, a nemzet legfőbb ismérve is csak az lehet, hogy minden hatást – minden vele való történést – fel tud dolgozni: önnön szolgálatába képes állítani azokat az erőket is, amelyek rontására szerveződtek. A legnagyobb kihívást az jelenti, hogy fel tudjuk-e dolgozni a csaknem megsemmisítő vereségeket. Képesek vagyunk-e tudomásul venni és megérteni kudarcaink szükségszerűségét. Okulni abból, hogy azok a katonai kísérletek, amelyek az ország középhatalmi státusának kivívására (1848/49), a Szent Korona részeinek megőrzésére (1914–1918), a történelmi magyar állam területi integritásának visszaállítására (1942–1944) irányultak, nemcsak kudarcba fulladtak kivétel nélkül, hanem a korábban meglévő erőpozíciónkat is lerombolták (lásd: Világos, Trianon, Párizs). Van-e elég erkölcsi bátorságunk, hogy elfogadjuk a tényt, mely szerint a nagyhatalmi erőviszonyok számunkra ismétlődően kedvezőtlen alakulása nemzetkarakterológiai

sajátossággá érlelte a vereségélményt, s ez a tömeglélektani fejlemény a politikai gondolkodást is demilitarizálta. És van-e elegendő intellektuális erőnk – bármennyire abszurdnak tűnik is –, hogy felismerjük: a magyar nemzettudat ma még talán csak lappangó energiája nem sérültségéből fakadó kiszámíthatatlan reflexeiben, hanem az erőszakelvű politizálástól való alkati tartózkodásában rejlik. Abban a megfontoltságban, aminek zsigeri érveit éppen a történelmi vereségek, kudarcok sorozata szolgáltatta, s ami akkor vált nélkülözhetetlen erénnyé (és behozhatatlan előnnyé!), amikor az egykori győztesek is a legyőzött sorsára jutottak. Mert hiszen ez az új század lényege: egyetlen európai nemzet sem őrizheti meg fegyverekkel szerzett pozícióit abban az új világrendben, melynek törvényeit az Európán kívüli, nemzetek fölötti hatalmi képződmények diktálják.

Fogadjuk el, hogy bármily kiemelkedők legyenek is a nemzeti karakternek azok a jegyei, amelyeket a hódító birodalmakkal, s általában az idegen befolyással szembeni véres küzdelmek alakítottak, egy közösség megmaradásának biztosítéka nemcsak ellenálló erejében, hanem alkalmazkodóképességében is rejlik. A magyar kulturális hagyomány nem hangsúlyozza ezt eléggé. Az irodalom, a képzőművészet, a zene – amennyiben a nemzeti jellem ábrázolására törekszik – drámai helyzetekben mutatja fel az identitásőrző erényeket, s keveset láttat az önazonosság és az idegenség teremtő közeliségének sok évszázados tapasztalataiból. Pedig a minden eszmei és politikai reflexiótól mentes közösségi vonások gyakran többet árulnak el egy nemzet életképességéről, mint a kanonizált karakterjegyek. Ennek a csendes, az identitásigényt soha fel nem adó alkalmazkodóképességnek ma sokkal nagyobb a politikai értéke, mint bármikor korábban. A nemzeti autonómia és szuverenitás 19. századi garanciái az államok közötti rivalizálás és konfrontáció kimenetelétől függtek, ma az illegitim, globális hatalmi tényezőkkel szembeni egymásrautaltságban, illetőleg szoros akcióegységben

érvényesíthető minden nemzeti érdek. Az egymásrautaltság a civil kurázsit teszi próbára, az akcióegység professzionális szervezettséget és szüntelen kommunikációt feltételez. Mindennek nemcsak az eszmetörténet, hanem a politika horizontján is messze túlmutató jelentősége van. Azáltal, hogy a nemzeti közösségek ügyét kiszabadítja az egymásnak feszülő militáns nacionalizmusok ördögi köréből, a szakadék felé száguldó modern civilizáció pályakorrekciójának feltételét teremti meg.

Lássuk be végre, hogy az 1848/49-es szabadságharc bukása nem lehet a magyar polgárosulás „útvesztésének", „zsákutcás fejlődésének" végső magyarázata. A hamis narratívák és a nemzetközömbös modernizációs törekvések másfél százados története a magyar társadalom jelenkori mélyülő válságának mélyebb okaira világít rá, mint a polgári forradalom vérbefojtásának egyszeri ténye. Ez a történet részint arról tanúskodik, hogy a közösségek kohéziós erőinek elapadása nem alkalmi politikai erőviszonyokkal és hatalmi ambíciókkal, hanem a modern civilizáció természetével függ össze; másfelől arra int, hogy ezzel a civilizációs szökőárral szemben mindmáig a kultúra, a szellem szférája sem volt képes kialakítani a tartós önvédelem mechanizmusait.

6. (A nemzetstratégia etikai, kulturális, oktatási és médiapolitikai követelményei.)

a) A jó stratégia előfeltétele a nemzetpolitikai diskurzus résztvevőinek egyértelmű szereposztása. Az állami intézményeknek, a kormányzati szerveknek és a pártoknak pontosan meghatározott feladatokkal és hatáskörökkel kell rendelkezniük, de nem vehetik át és nem korlátozhatják a civil szféra kezdeményező, korrigáló és ellenőrző szerepét.

Az állam és a társadalom, a politika és az életvilág közti határvonal elmosódása a totalitárius–monolitikus rend-szerek sajátja, illetőleg makacsul továbbélő öröksége. Ebben a torz, hatalomcentrikus egységben a nemzeti közös-

ségszerveződés lényege sikkad el. Míg a nemzet – mint egy organikus képződmény – magában hordozza létezése önelvűségének és öncélúságának ismérveit (ide értve a teremtő, kezdeményező aktivitásnak és a kényszerű alkalmazkodásnak a képességét is), a monolitikus állam csak az erőhatalom által vezérelt bürokrácia metafizikus rendjének fenntartására képes. A professzionista politika világa és a civil szféra közötti természetes távolság „rövidre zárása" mindkét szereplő mozgásterét behatárolja, s végül is idegen hatalmaknak szolgáltatja ki a nemzetet. Ennek a veszélye nem hárult el a rendszerváltozás utáni magyar közélettől sem (l.: Polgári Együttműködés Egyesület), s ez teszi indokolttá a második stratégiai elv megfogalmazását.

b) Tartózkodás a feltétlen elköteleződésektől

A nemzetpolitika céljai soha nem képviselhetők belső és külső partnerekkel kötött szövetségek nélkül, de nem engedik meg, hogy maguk e szövetségek céllá váljanak. A feltétlen és örök hűség, a teljes érdekazonosság deklarálása éppoly súlyos kockázatokat rejt magában, mint a világpolitika bármely szereplőjének démonizálása. A magyar nemzetnek hosszú távú érdeke, hogy megtalálja a helyét az egységesülő Európában, kerülje a konfrontációt az Egyesült Államokkal s annak régi és új szövetségeseivel, óvakodjék az újra berendezkedő orosz nagyhatalmi törekvések szenvedő alanyává válni. De nem érdeke, hogy egész jogrendje és állami intézményrendszere összeroppanjon a brüsszeli bürokrácia súlya alatt, fenntartások nélkül részt vállaljon Washington katonai akcióiban, és maga provokálja ki, hogy Moszkva és Budapest viszonya évtizedekre kezelhetetlenül ellenségessé váljon. Minél nagyobb nyomás nehezedik a hivatásos politikusokra, hogy a feltétlen elköteleződések és szembenállások szellemében nyilatkozzanak, annál nagyobb szükség van a civil szférát is szóhoz juttató nemzetpolitikai szereposztásra.

c) Az állam semlegessége a nemzettudat történeti típusaival szemben.

A kormányzati nemzetpolitikának abból a történeti adottságból kell kiindulnia, hogy az a megosztottság, amelyben a magyar társadalom nemzettudatát a rendszerváltozás érte, az elmúlt két évtized alatt nem az egységesülés, hanem éppen az elszigetelődés irányában mozdult el. A kívánatos egység nem a magyarságtudat egyik vagy másik típusának uralomra juttatásával, hanem a különböző nemzeti érzülettípusok nyilvános diskurzusban történő ütköztetésével teremhető csak meg. Hatalomra kerülése esetén különös felelősség hárul ezért a konzervatív táborra. Vezetőinek tudniuk kell, hogy ellenfeleiknek politikai kompromittálódása mit sem változtat azon a szociológiai és tudattörténeti tényen, hogy a huszadik századi szocialista és polgári-liberális mozgalmaknak is voltak mély gyökerű és erőteljes nemzeti kötődései, s hogy ezeknek szellemi örökösei éppúgy nem azonosíthatók a kozmopolita neoliberálisokkal, miként a népi és a keresztény-polgári eszmeiséget sem a nemzeti fundamentalisták képviselik. Az a folyamat, amely az „új többség" kialakulásával a társadalom széles rétegeiben indult el, csak a még súrlódó nemzetkoncepcióknak egy bölcs, tapintatos és toleráns kormányzati nemzetpolitikával történő kezelése révén teljesíthető ki.

d) A nemzeti tudományok és kultúrák térségi (kelet-középeurópai) művelését és oktatását kimunkáló állandó (hazai) konferencia működtetése.

Számos biztató oktatás- és tudománypolitikai kezdeményezés, pl. a népi írók Kelet-Európa-koncepciója, történészek vegyes bizottsága, illetőleg tudománytörténeti értékű nagy vállalkozás: a Rudolf trónörökös kezdeményezése nyomán elkészült *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* 23 impozáns kötete, vagy Teleki Pál gróf kutatóintézete (s ennek a közelmúltban felszámolt jogutódja) ellenére a magyar közoktatás és közmédia nem aknázta ki azt a pá-

ratlan geopolitikai–kultúratörténeti adottságot, amely a magyar kultúra sajátos környezetének végtelen gazdagságában rejlik. A Kárpát-medence és peremvidéke az elmúlt évezredben nemcsak a pokoli mélységű vallási és etnikai konfliktusok színtere volt, hanem az etnikai közösségek együttélésének kivételes eredményeket felmutató gyakorlóterepe is. A határainkon túl élő magyarság autonómiatörekvései e történelmi tapasztalatok hasznosítása révén válhatnak sajátos minőségűvé. A nemzeti identitás értelmét bizonyíthatják egy olyan világban, amelyben a „nemzetállami kultusznacionalizmusok" fölött eljár az idő. A magyar politikának eminens érdeke, hogy a határokon átívelő nemzeti egységnek ez a minősége mintaértékűvé váljék, s ezáltal kezdeményezője lehessen a gazdaság- és a biztonságpolitika aktuális szempontjain messze túlmutató térségi együttműködésnek.

e) Az európai identitás megerősítésének média-, oktatás- és kultúrpolitikai egyeztetését szolgáló állandó fórum kezdeményezése.

Nélkülözhetetlenek, de elégtelenek azok az érintkezési formák, kulturális csereprogramok és jogi szabályozások, amelyek az európai nemzetek spirituális közeledését szolgálják. Európa egysége nem teremthető meg szellemi alapjainak szüntelen rekonstrukciója nélkül, ez a rekonstrukció pedig nem csupán a kultúra- és történeti tudományok művelésének ösztönzését, hanem a tagállamok közoktatási és médiapolitikai gyakorlatának összehangolását is feltételezi. Olyan tantárgyakra, tankönyvekre, oktatófilmekre, internetes portálokra és televíziós sorozatokra lesz szükség, amelyek az unió minden polgára számára a kötelező tananyag, illetőleg az alapműveltség részét képezik. Egy ilyen koncepciójú közös művelődési program kimunkálásával megbízott fórum házigazdája a Protestáns Kutatások Központja lehetne, amelynek dinamikusan bővülő szellemi kapacitása – a közös munka koordinálásán túl – a szemléleti és módszertani alapvetés feladatával is terhelhető.

f) A közmédia nemzetpolitikai feladatainak törvénybe foglalása és állami finanszírozása.

A rádiózásról és a televíziózásról megalkotott törvény csődöt mondott. Miközben megteremtődtek a kulturális információk közvetítésének végtelen gazdagságú technikai feltételei, a piaci törvényeknek kiszolgáltatott közmédia kivonult a nemzeti kultúrából. Abszurd helyzet állt elő: az 1989-ben született független, demokratikus Magyar Köztársaság a nemzeti hagyományok ápolásának azokat a műhelyeit is felszámolta, amelyeknek finanszírozását a pártállami diktatúra is kénytelen volt vállalni. Azáltal, hogy az állam lényegileg megvonta támogatását a magyar irodalom klaszszikusainak műveiből készíthető televíziós adaptációktól, eredeti játékfilmek és kulturális műsorok alkotását lehetővé tévő pályázatoktól, a nemzeti értékek átörökítésének, az igényes tömegkultúra megteremtésének legkorszerűbb lehetőségétől fosztotta meg a társadalmat. A rendszerváltozás gazdasági és kulturális csődtömegének felszámolására vállalkozó kormány nem térhet ki az elől a kötelezettsége elől, hogy törvényben biztosítsa a közmédia nemzetpolitikai feladatainak ellátásához szükséges pénzügyi feltételeket.

g) Interaktív médiafelületek állandó működtetése a nyugaton élő magyarok számára, különös tekintettel a fiatal tudósokra és művészekre.

A modern kori magyar társadalom erkölcsi és szellemi kórtünetei szorosan összefüggnek azokkal a hiánybetegségekkel, melyeket a nagy megrázkódtatások utáni megfogyatkozásai okoztak. Miközben a vesztes háborúkat és a bukott forradalmakat követő – részint politikai, részint gazdasági okokkal magyarázható – emigrációs hullámok megtizedelték az ország lakosságát, a szakmai értelmiség színe-java, s a művész-tudós világ elitje hagyta el hazáját, végletesen meggyengítvén ezáltal a nemzet szellemi összetartó erejét. Ha a kétszáz év óta ismétlődő drámai fogyatkozásainkra illik a *vérveszteség* kifejezés, az 1990 óta zajló folyamatot a *vér-*

zékenység állapotaként jellemezhetjük. A munkavállalás, az utazás, a költözés szabadsága többnyire a *menekülés szabadságát* jelenti: a menekülését a megoldhatatlan megélhetési gondok, a munkanélküliség és a megbecsülés hiánya okozta megaláztatások elől. Ez a piaci logika szerint is irracionális bánásmód a tudás emberével a jövő nemzetpolitikáját már-már lehetetlen feladatok elé állítja. A növekvő veszteségek mérséklése elsősorban gazdaságpolitikai beavatkozást igényel, de van a problémának egy olyan lélektani dimenziója is, amely csak kommunikációs eszközökkel kezelhető. Kormányzati támogatást érdemelnek az olyan kezdeményezések (nevezzük őket „virtuális kluboknak" vagy „internetes kaszinóknak"), amelyek közérdekű kapcsolatokat ápolnak külhonban élő honfitársainkkal, illetőleg elemzik és összegezik tapasztalataikat. Az intézményes kapcsolattartás értelmét nem feltétlenül a visszatérők száma minősíti. Semmivel nem helyettesíthető eredmény lehet az is, ha e kommunikáció révén a nemzeti közösség tagjait elválasztó földrajzi távolság elveszti jelentőségét.

h) A tudós-tanári státus visszaállítása az ország középiskoláiban.

A liberális oktatás- és tudománypolitikai reformok a „tudás alapú társadalom" szlogenjének jegyében zajlanak, a valóságban azonban a magyar tanintézetek szakmai és erkölcsi színvonala soha nem tapasztalt zuhanásának tanúi lehetünk. Az alsó fokon robbanásszerűen növekszik a funkcionális analfabéták száma, a középiskolák többsége a korábbi felső tagozatok színvonalára süllyedt, míg a bolognai rendszerű főiskolák és az egyetemek alig-alig nyújtanak többet, mint a klasszikus érettségi bizonyítványt adó hagyományos gimnáziumok. Az általános műveltség horizontja rohamos gyorsasággal szűkül, a szakmai képzés minősége aggasztóan romlik, a diploma anyagi megbecsülése és társadalmi presztízse a legmagasabban képzett értelmiséget is megalázza és demoralizálja. A hanyatlás megállíthatatlannak tűnő

folyamata immár nemzetpolitikai kockázatokat rejt magában, mert a fejlettebb világhoz való felzárkózás legelemibb feltételét semmisíti meg: az emberi erőforrások újratermelését teszi lehetetlenné. Gyökeres fordulatra van szükség, s ez csak az oktatás valamennyi szintjét egyidejűleg érintő rendszerkorrekcióval érhető el. A megújulás átfogó programjában a pedagógus- és tanárképzésnek kell kitüntetett helyet kapnia. Ez aligha valósítható meg másképpen, mint annak a szellemi kapacitásnak a bevonásával, amelyiknek képviselői ma – képzettségükhöz méltó munkalehetőség híján – vagy bizonytalan eredményű pályakorrekcióra, vagy az ország elhagyására kényszerülnek. Az egyetemek doktori iskoláit PhD fokozattal elhagyó s a kutatóintézetek szűkös létszámkeretében el nem helyezhető fiatal tudósokról van szó, akik az egykori – részint Eötvös József, részint Klebelsberg Kunó nevéhez kapcsolható – magyar iskolarendszerben órakedvezménnyel és kiemelt fizetéssel oktató tudós tanárokként „termelték" a világszínvonalú magyar szürkeállományt. Egy ilyen léptékű radikális – a szó eredeti értelmében vett – *reform* nélkül sem a felzárkózási kísérleteknek, sem a sajátos karakterű nemzeti kultúra fennmaradásának nincs esélye.

i) A magyarországi cigányság szociális és kulturális integrációjának felgyorsítása.

A magyarországi cigányság integrációjának nehézségei immár nemcsak szociális és kulturális feszültségeket okoznak, hanem az egész társadalom békéjét is veszélyeztetik. A negatív tendenciákat csak részben magyarázza a cigányság munkaerő-piaci helyzetének a rendszerváltozással kezdődő drámai alakulása. A roma kisebbség életminőségének tarthatatlansága a paradox népesedési folyamatok következtében vált nemzetpolitikai problémává. Miközben a többségi társadalom gyorsuló ütemben halad a „demográfiai lejtőn", a cigány lakosság számának növekedését nem fékezik a halmozottan hátrányos létfeltételek. A növekvő

létszám és a romló életminőség feszültsége csak egy hosszú távú és komplex gazdaság- és társadalompolitikai program megvalósításával oldható fel, abban azonban minden érintett (szenvedő alany, pártatlan szakértő és felelős politikus) egyetért, hogy a cigány társadalomnak a nemzeti közösségbe való beilleszkedése csak az iskolán, a tanuláson keresztül történhet meg. Nem túlzás azt állítani, hogy a közeli jövő Magyarországának társadalmi békéje, Európához való felzárkózásának gyorsasága és a Kárpát-medencében vállalt szerepének eredményessége jelentős mértékben a saját kisebbségeivel való együttélés minőségén, mindenekelőtt a cigányság szociális és kulturális integrációjának sikerén múlik. A többségi társadalomnak tisztában kell lennie azzal, hogy nemzeti közösségként nem maradhat meg sem úgy, hogy elszigeteli a cigány kisebbséget az új követelményeket támasztó kulturális környezettől, sem úgy, hogy megkísérli rájuk kényszeríteni saját „kulturális evolúciójának" sebességét. Az integrációs törekvések támaszkodhatnak arra a tényre, hogy a magyarországi cigányok több mint nyolcvan százaléka magyar anyanyelvű, de nem hagyhatják figyelmen kívül egy tradícióiba zárkózó kultúra elementáris erejű, fejlődőképes tartalmait sem.

j) A bevándorláspolitika szigorú egyeztetése a nemzeti integráció követelményeivel.

Magyarország ma még nincs kitéve olyan erejű migrációs nyomásnak, amely – nyugat-európai mintára – a társadalom etnikai átrendeződéséhez vezetne, de a piacgazdasági mechanizmusok bármikor gerjeszthetnek ilyen folyamatokat. A nemzeti közösség fennmaradása hosszabb távon elsősorban azon múlik, hogy a magyar politika hogyan készül fel erre a kihívásra. Ha a multikulturalizmust magasztaló ideológiák rabságában szabad utat nyit az emberi és a kisebbségi jogok absztrakt értelmezésének, egy posztmodern utópia oltárán áldozza fel a társadalmi békét. Ha jól működteti a nemzeti kultúrának azokat az energiáit, amelyek év-

századokon keresztül képesek voltak közösséggé formálni a Kárpát-medencébe zsúfolódott etnikumokat, nem kell tartania az „idegen" hatástól. A vallási, a faji és nyelvi sokféleség csak akkor fenyegeti a befogadó nemzet békéjét, ha nem önmaga szabja meg az együttélés feltételeit. A magyar államnak kezdeményeznie kell, hogy – a dezintegráció tüneteit mutató nyugat-európai országok tapasztalataiból okulva – olyan bevándorlási törvény szülessen, amely a házigazda társadalmak szokásrendjének, kulturális tradícióinak, nyelvi és vallási identitásának sérelme nélkül biztosítja az emigránsok emberi jogait.

Szentistvántelep, 2008. március–május

KULIN FERENC

A KÉTKAMARÁS PARLAMENTRŐL

A magyar parlamentáris demokrácia elmélyülő válsága az elmúlt időszakban súlyos politikai kérdéseket vetett fel, melyek alkotmányos rendszerünk egyes elemeit is érintik. Éles vita tárgyává vált a közvetett (képviseleti) és a közvetlen demokrácia viszonya. Először fordult elő, hogy a választópolgárok népszavazással bírálták felül a parlamenti kormánytöbbség és a kormány politikáját. Magának a parlamentnek a működése is kritikák középpontjába került. Az Országgyűléssel szembeni elégedetlenség súlyos válságjeleket tükröz; mutatja, hogy tevékenysége bizonyos mértékig formálissá vált, kiüresedett, hogy a népképviselet tartalmi értelemben eltávolodott a képviseltektől. A parlamentbe vetett bizalom mélypontra süllyedt, és ez az egész demokratikus intézményrendszerre kisugárzik. A közvélemény jelentős része csalódott a demokrácia működésében. (Talán az idei népszavazás az, amely hosszú idő után először e kiábrándultság ellen hathat.) A politika egészében nagyon távol került az emberektől.

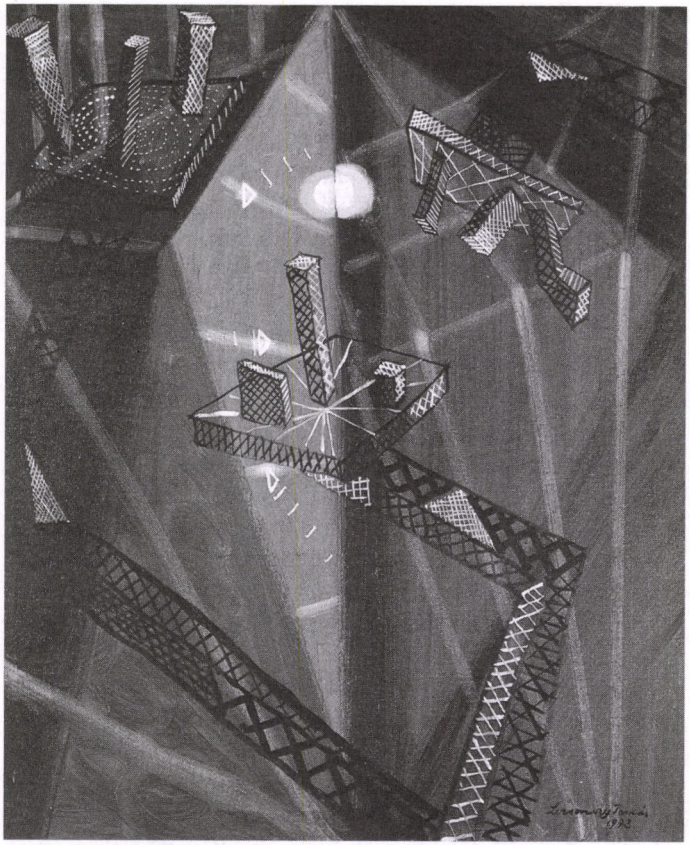
Ha a parlamentarizmus válsága tartóssá válik, belátha-tatlan következményekkel járhat az országra nézve, akár rövidebb távon is. Erre a veszélyre általános történelmi tapasztalatok intenek. A politika művelőire nagy felelősséget ró ez a helyzet.

A kiutat jelentő lépések, eszközök körének fontos részét képezheti az alkotmányjogi rendszer korrekciója. Több intézmény tekintetében is érdemes változtatásokon gondolkodni. Ez az írás a kétkamarás parlamentben rejlő lehetőségekkel kíván foglalkozni.

A kétkamarás parlament kérdése az alkotmányjog tudományának, a politikai életnek, illetve a politológia művelőinek örökzöld témája szerte a világon. A különféle kétkamarás rendszerek közül egyedül a szövetségi államok kétkamarás megoldása az általánosan elfogadott, a többi kétkamarás rendszer mind létjogosultságában, mind részletkérdéseiben korszakokon átívelő viták kereszttüzében áll, melyeknek könyvtárnyi irodalma van. A rendszerváltozást követően nálunk is felmerült – újra és újra – a kétkamarás parlament megújult formában történő visszaállításának gondolata, amely ismételten felidézte ezeket a vitákat.

Ez alkalommal nem foglalkozom a kérdés szakmai elemzésével, és mellőzöm a szemben álló szakmai-tudományos érvrendszerek ismertetését. E viták felidézését azért is céltalannak tartom, mert az elvont alkotmányjogi-tudományos megközelítések felől nézve az egy- vagy kétkamarás parlament dilemmájában véleményem szerint nincs egyedül üdvözítő, csalhatatlan álláspont. Az a tény, hogy a különböző országokat tekintve egyaránt találunk példát egykamarás, illetve kétkamarás modellre, önmagában is igazolja a fenti megállapítást. Az is lényeges, hogy az egyes megoldások megválasztása nem vonatkoztatható el az adott ország politikai viszonyaitól. Nem vitatva tehát, hogy a kétkamrás parlament modellje alkotmányjogi tudományos kérdés, előnyeinek és hátrányainak mérlegelése politikai mérlegelést is kíván, vagyis egyben politikai kérdéssel is állunk szemben. Magam a kérdés mostani aktualitását elsősorban politikai okokban látom, és ez a továbbiakban alapvetően meghatározza gondolatmenetem irányát. (A két minőséget egyébként nem lehet egymástól teljesen elválasztani, lévén, hogy a közjog a politika joga.)

Amikor azt tesszük mérlegre, hogy politikai értelemben mi szólhat a kétkamarás parlament mellett (vagy ellene), illetve milyen politikai viszonyok befolyásolták ezzel kapcsolatban a politika szereplőinek véleményét a rend-

LOSSONCZY TAMÁS: NYÚJTÓZKODÓ SZERKEZET, 1973
Olaj, vászon, 70 × 60 cm

szerváltozást követően, csak úgy tudunk közelebb jutni a válaszhoz, illetve akkor tudjuk a politika szereplőinek a kérdéshez való viszonyulását megérteni, ha azokat a konkrét elképzeléseket vesszük szemügyre, melyek a vitában dominánsan megfogalmazódtak vagy ma is testet öltenek.

Magyarországon a kétkamarás parlament létrehozásával kapcsolatos elképzelésekkel részben az alapvetően önkormányzatokra vetített területi érdekek, részben pedig a társadalomban jelentkező, más különböző sajátos érdekek és értékek képviseletét kívánták megvalósítani. Ez utóbbiak a korporatív jellegű képviselet intézményesítésének szorgalmazását jelentik. (Ami különböző érdekeknek, értékeknek alapvető foglalkozási ágak, hivatások, társadalmi szervezetek, köztestületek, egyetemek, egyházak stb. általi megjelenítése útján valósítható meg.) Egyesekben felmerült, hogy az újonnan megteremtendő második kamara – a népképviseleti jellegű első kamara mintegy megkettőzéseként – ugyancsak népképviseleti elven szerveződjék. Ez az elképzelés azonban a második kamara támogatóinak körében nem nyert olyan mértékű elfogadottságot, mint a területi, illetve a korporatív elem.

A második kamarával szembeni *politikai jellegű* fenntartások a rendszerváltozást követően a második kamara ellenzőinek körében – anélkül, hogy ez a vitákban hangsúlyosan megfogalmazódott volna – elsősorban a korporatív elemmel szembeni politikai jellegű félelmekkel volt kapcsolatos. Nevezetesen attól való félelemmel, hogy az államszocializmus és a diktatúra négy évtizedes korszaka után a korporatív elven képviseletet nyerő szervezetek nagy része – elsősorban személyi összetételük okán – a régi hatalmi struktúra szövetségeseiként fognak viselkedni. A rendszerváltó politikai erők nagy része attól tartott, hogy egy ilyen elemre épülő vagy azt hangsúlyosan magában foglaló második kamara arra fog törekedni, hogy felülírja a demokratikus választásokon kifejezésre juttatott népakaratot.

Idegenkedést váltott ki továbbá az, hogy a kétkamarás rendszer óhatatlanul lassítja, nehezíti, adott esetekben hátráltatja a kialakított kormányzati politikai program zavartalan megvalósítását, fékezi annak lendületét.

A legkisebb ellenérzéssel talán a területi érdekek hangsúlyozott megjelenítése találkozott, lévén, hogy ez a fajta érdekmegjelenítés népképviseleti alapokra is helyezhető, amely lehetőséget ad a pártérdek egyidejű érvényesülésére is. Mindenesetre a területi érdekek ily módon történő megjelenítése esetében is számolnia kell a pártoknak azzal, hogy a második kamarában e megoldás mellett is eltérő politikai erőviszonyok alakulhatnak ki az első kamaráéhoz képest. (Ennek különböző, itt nem részletezett okai lehetnek.) Egészében nézve a második kamara létrehozásával szembeni politikai idegenkedésben az a meggondolás öltött testet, amely a hatalommegosztás gondolatának magára a parlamentre történő alkalmazását felesleges és kerülendő akadálynak tekinti.

Ami a korporatív képviselettel szembeni politikai fenntartásokat illeti, ezeknek mai indokoltságát és megalapozottságát nagymértékben megkérdőjelezi az, hogy a politikai értelemben vett rendszerváltozás megtörténte óta mintegy tizennyolc év eltelt. Ez az idő elég hosszú volt ahhoz, hogy a második kamara tagjaként szóba jöhető szervezetek személyi összetétele lényegesen megváltozzék, és különösen ahhoz, hogy azok a szálak, amelyek ezeket a szervezeteket a rendszerváltozás előtti hatalmi struktúrához személyi értelemben hozzákapcsolták, eloldódjanak, illetve lazuljanak. Ennyi idő eltelte után már eleve nem igazán lehet a rendszerváltozás előtti *hatalmi struktúráról* beszélni. A korábbi ilyen jellegű kapcsolati kötődések helyébe ma már sokkal inkább a puszta személyi kapcsolatok világa lépett a korábbi – vélhetően szoros – kötődéshez képest erősen leépült formákban. A régi beállítottság már csak kevés szervezetre jellemző. Bár ezeket a kötődéseket sem szabad lebecsülni, számos olyan példát láthatunk, amikor a társadalmi életben

szerepet játszó szervezetek, illetve köztestületek készek a mindenkori kormányhatalomtól élesen elhatárolódva artikulálni törekvéseiket. (Lásd például az orvosi kamara szerepét az egészségügyi rendszer átalakításának a vitájában.)

A kétkamarás parlamenttől való idegenkedés másik oka nyilvánvalóan nem szűnt meg, és az nem is olyan természetű, hogy valamikor is megszűnjön. A második kamara ugyanis természeténél fogva mindig is korlátozni fogja a népképviseleti kamarát és a kormányzó pártokat. A kérdés lényegében az, hogy hajlandók-e a pártok önmagukat egy ilyen korlátozásnak alávetni. Ez az egyébként alapvetően politikai kérdés annak mérlegelését kívánja, hogy van-e más irányú *politikai haszna* számukra ennek az önkorlátozásnak.

Azt gondolom, hogy erre a pártok ma már igennel válaszolhatnak. A parlamentáris demokrácia válsága, a politikának a társadalomtól való távolkerülése, a politikai közvéleménynek a demokratikus intézményrendszerben és általában a politikában való nem kis mértékű csalódottsága és kiábrándultsága a politikai döntéshozatalok kialakításának rendjében is változást kíván. Ha az eddig kizárólag a pártok által történt politikaformálás folyamatába (mely gyakran egészen szűk csoportok, illetve a kormány által megvalósított politikaalakítást jelenti) a társadalom különböző tényezői is bevonást nyernek, az ország és a nép sorsát alapvetően meghatározó döntések társadalmi legitimációja is nagyobb, politikai értelemben vett megalapozottsága is szilárdabb, tartalmuk egészében elfogadottabb lehet. A politika így ismét közelebb hozható az emberekhez, a demokrácia iránti bizalom ismét megerősödhet, ami mindenekelőtt az országnak, de emellett a pártoknak is alapvető érdeke.

Látnunk kell azt is, hogy a politikai életben már ma is működnek olyan mechanizmusok, illetve felmerülnek olyan megoldások, amelyek elméletileg a második kamara gondolatiságával rokoníthatók. Ilyen a már régóta működő Országos Érdekegyeztető Tanács, amely a kormányzat több döntése te-

kintetében egyetértési joggal rendelkezik, vagy például ilyen a Költségvetési Tanács, illetve Költségvetési Hivatal gondolata, amely a költségvetés megalkotásának folyamatát helyezné valamiféle külön szakmai kontroll alá. A politikai osztály számára tehát valójában már nem olyan idegen az önkorlátozás gondolata, mint azt korábban tapasztalhattuk. Miért ne lehetne megbarátkozni az ilyen irányú elképzelések intézményesített kiterjesztésével, melyben az ország életének formálásában a mostaninál erőteljesebb és intézményesített szerepet kapnának a gazdasági élet alapvető érdekcsoportjai, a tudomány, a kultúra értékeinek hordozói, az egyházak vagy a nemzeti és etnikai kisebbségek képviselői?

Az ország és a demokratikus intézményrendszer minőségének javítása érdekében nem lenne haszontalan újragondolni ezeket a kérdéseket. És ha a kétkamarás parlament intézményesítésére elvi szinten megszületne az igenlő válasz, akkor ki lehetne dolgozni az egyébként nagyon fontos (és természetesen magát a konstrukciót is alapvetően meghatározó) részleteket. Többek között a két kamara eltérő legitimációjából fakadó különbségek kiegyenlítését szolgáló megoldásokat, annak biztosítását, hogy a felújítandó második kamara a fentebb körvonalazott formájában a döntések megalapozottságát szolgáló, az esetenkénti újragondolást biztosító eszközzé váljon úgy, hogy egyidejűleg ne kerekedjen a teljes értékű demokratikus legitimációval rendelkező népképviseleti jellegű első kamara fölé.

Az ország politikai állapotára és a demokratikus intézményrendszer helyzetére tekintettel érdemes, sőt szükséges kiszabadulni korábbi fenntartásaink fogságából, és nyitottá válni a mostani helyzetünkből történő előrelépés lehetőségét hordozó régi-új megoldások felé.

Salamon László

LÉLEKGYÓGYÍTÁS ÉS SPIRITUALITÁS

I.

I. A vallászlélektani osztály

1. 1. A spiritualitás és vallászlélektan kérdéseivel viszonylag kevés tanulmány foglalkozik a pszichoterápiás szakirodalomban is. A helyzet az utóbbi évtizedben kezdett el örvendetesen javulni, hazánkban elsősorban az egyházi egyetemeken meginduló kutatómunkák hatására. Népszámlálásokkor az ország lakosságának 60–70%-a vagy még több vallja magát vallásosnak, és rengeteg új szekta, vallásos és ezoterikus eszmeáramlat, valamint a vallási fanatizmus pszichodinamikájával működő politikai jellegű csoportosulás jött létre. A lélekgyógyászat és a pszichiátria mégsem foglalkozik e kérdéssel kellően. Miközben a pszichiátria és különösen a pszichoterápia alapja a paciens megértése lenne, sem az alapképzésben, sem posztgraduálisan a vallászlélektan keretébe tartozó témák oktatása lényegében nem folyik. Az emberi lélekért felelősséget érző másik tábor képviselőinek, a papságnak a felsőfokú teológiai képzéséből viszont hiányzik a pszichopatológiai és pszichoterápiás oktatás, felkészítés. Így a lelkész se tud megfelelően mit kezdeni a vallászpatológiai esetekkel. A szükséglet miatt kialakult vákuumot a sarlatánok, jósnők stb. burjánzó társasága tölti be. Aki lélekgyógyászattal komolyan foglalkozik, nem teheti meg, hogy e problémával ne nézzen szembe.

Amennyiben ezt a kérdést érintik egyes tanulmányok, akkor a spiritualitás fogalmát rendszerint ismertnek veszik, pedig az elnevezés mögött fogalmi zűrzavar és számos tisztázatlan elvi kérdés, elgondolás húzódik meg. Különösen élesen vetődött fel ez a kérdés a közelmúltban az OPNI (Or-

ságos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet, közismert nevén a Lipót) vallászlélektani osztályán, ahol olyan eseteket kezeltünk egy évtizeden át, ahol a legkülönfélébb vallási és spirituális aktivitás a pszichopatológia változatos tüneteivel keveredve jelent meg. A történelmi nagyvallásokon és már beilleszkedett kisebb egyházakon túl a legkülönfélébb új vallások, szekták, ezoterikus mozgalmak megbetegedett tagjaival is találkoztunk. A spiritualitás kérdésével tehát igen sok oldalról szembesültünk.

A kérdéssel országunk jelenlegi válságos történelmi helyzetében volt feladatunk foglalkozni. Ebből is kiemelendő, hogy az ún. rendszerváltás óta az egészségügy általános lerombolódásán belül a pszichiátriai szakág az egyik, ami a legsúlyosabb veszteségeket elszenvedte, mind ágylétszámban, mind a személyzet számának csökkentésében. A szakellátás lehetőségei fél évszázaddal estek vissza. Mindeközben egész népünk beteg, különösen lelkileg, szellemileg. Az életerő csökkenését mutatja a sok művi vetélés, a kevés gyermek, az egyre romló morbiditási adatok, a bűnözés növekedése, az egészségügyi ellátáson túl a pedagógia lezüllesztése is stb.

A baj végső gyökere tapasztalataim szerint, szemben a közfelfogással, nem anyagi, gazdasági, pénzbeli, hanem lelki, sőt spirituális. De *mi az a spiritualitás*? Ezt azért szükséges élesen felvetni, mert ennek tisztázatlan *vagy mellőzött volta miatt* nemcsak emberek egyéni élete, párkapcsolata, családja ment tönkre, hanem halomra ölték egymást emberek ezrei, milliói a történelem során, például a vallásháborúkban, és gyilkolják egymást jelenleg is ideológiai és gazdasági érdekeikért. Remélem, a tanulmány végére ez mélyebben érthetővé fog válni.

A lelki és szellemi humán specifikumról a gyógyászat különösen kényes területén szerzett tapasztalataim alapján szeretnék összefoglaló jelleggel beszámolni. Tanulmányom a négy évtizedet meghaladó pszichoterápiás

és vallászlélektani kutatásaimra épül, nem utolsósorban az (OPNI) vallászlélektani osztályán végzett munkámra 1991 és 2000 között.

Az OPNI 40 ágyas vallászlélektani pszichiátriai osztályát a fokozatos elsorvasztás során több más osztállyal együtt gazdasági okok miatt megszüntették. 2007-ben pedig magának a jelentős történeti múlttal és nemzetközi elismertséggel rendelkező OPNI-nak a teljes megszüntetése is bekövetkezett. A szakmát így lefejezték, megfosztották központi, országos hatáskörű gyógyító, oktató- és kutatóintézetétől.

1. 2. *A pszichiátriai betegek korszerű ellátása három szinten, három dimenzióban történik: a)* A biológiai szinten való ellátás szükségessége, ami lényegében a pszichiátriai tünetekre ható gyógyszeres kezeléseket és az általános egészségügyi állapot rendezését jelenti. *b)* A pszichiátriai betegeknek, különösen súlyosabb formáikban, az elmezavarok esetében szükséges a szocioterápiás ellátás is, amely az egészséges közösségi élet különböző formáira való felkészülést szolgálja. Enélkül a betegek társadalomképessége nem áll helyre. *c)* Amennyiben a betegnek egyéni, személyi jogokat is biztosítani kívánunk, úgy elengedhetetlen a szubjektív belső világuk problémáiban való pszichoterápiás segítségnyújtás. A pszichiátriai betegeknek ember voltuk a lelki, szellemi specifikuma, az érzelmi, értelmi életük betegszik meg, és ha nem nyújtunk nekik segítséget szubjektív világuk szenvedésében, az ellátás antihumánussá lesz. A pszichiátriai ellátás pszichoterápia nélküli embertelen.

1. 3. A jól működő osztályunkat, mely világviszonylatban egyedülálló volt a tekintetben is, hogy az ellátás mindhárom említett dimenzióban működött, mégpedig a pszichoterápiás koncepciók által integráltan, és így látott el valláspatológiai eseteket, a teljes spektrumú területi ellátás kötelezettsége mellett, 1999 végén megszüntették. Úgy gondolom, a munka volt olyan szép és érdekes, hogy megérdemli, hogy az eredményei, melyek jelentősek lehetnek

minden, az ember lelki, szellemi volta iránt érdeklődő számára, ne vesszenek el a felejtés homályában.

A valláspatológiai esetek kezelése különösen jó lehetőséget adott a spirituális patológia problémáinak tanulmányozására. Meg kell azonban azt is mondani, hogy az ilyen osztály szükségességét és jelentőségét sem az egészségügyi szakma, sem az egyházak az aktuális történelmi, politikai helyzetben nem tudták kellően felismerni.

Ez általános szemléleti kérdés is, ugyanis, aki a spiritualitás lélektanával foglalkozik, az gyakran több oldalról is támadásnak van kitéve. Az egyházak részéről többen a spiritualitás „elpszichologizálásától" tartanak, és a lélektanban trójai falovat vélnek, melyben az ellenség bújik meg, vagy egyenesen okkultista ördögi dolgot látnak bele. Az egészségügyiek, a pszichiáterek, pszichológusok a misztika „ködében" való tévelygéstől tartanak, ami nem a tudomány, hanem inkább a költészet, az irodalom területére tartozik. A téma kutatása a mai átlagember materialista, anyagias szemléletével is ütközik, ami a fenti szakmai vélekedésekben is megnyilvánul.

Az osztályra felvett valláspatológiai esetekben a vallásos vagy a spirituális élet valamilyen formája *keveredve* jelent meg a pszichopatológia különböző formáival. Klienseink többsége pszichotikus volt. A neurotikus, szenvedélybeteg, pszichopata és egyéb kispszichiátriai esetek többségét ambuláns rendelésünkön is el tudtuk látni. Ez a páciens populáció kiválóan alkalmas volt arra, hogy a lélek mélységeibe vezető spirituális problémák kérdéseit nemcsak elméletben, hanem a gyógyítás gyakorlati valóságában tanulmányozzuk.

Izgalmassá tette a kérdést az a tény, hogy a spiritualitás negatív formáinak megjelenését a mai napig sok vallásos felfogású ember mint démonikus, ördögi megszállottságot írja le. Vizsgáltuk, hogy íródnak le ezek az elnevezések a pszichiátria terminológiájában. Lehetőséget nyújtott beteganyagunk arra is, hogy a hitélet lélektanilag megragadható mélységeit is vizsgáljuk.

1. 4. A spiritualitást, ami minden vallási életnek is alapja, sok oldalról lehet vizsgálni: lehet filozófiailag, teológiailag, szociológiailag, kultúrtörténetileg, szociálpszichológiailag, kultúrantropológiailag stb. megközelíteni. A vallást az ember spirituális életének a történelmileg legkidolgozottabb, intézményesült, a mindennapi élet gyakorlatáig terjedő kultúrájának tekinthetjük. Egy bizonyos, a vallás és a spirituális élet az emberi lélek jelensége, így vizsgálatára a lélektan illetékes, bár a téma magas bonyolultsági szintje miatt a 20. században Jungon, majd utána a transzperszonális pszichológusokon kívül érdemben nem sokan szóltak hozzá pszichiáterek, pszichológusok közül a kérdéshez, szimplifikáló, reduktív elgondolásokon kívül.

Az én kompetenciám mint keresztény (=keresztyén) orvosnak a klinikai lélektan, a pszichoterápia területén van, így ebből a megközelítésből foglalkozom a kérdéssel. Ennek a megközelítésnek előnye, hogy gyakorlati-orientált, például: a gyógyulás igazolja vagy cáfolja egy elgondolásunk helyességét. Tehát klienseink lelki egyensúlya, gyógyulása, emberi kapcsolataik milyensége oldaláról vizsgálom elsősorban a kérdést.

Mindenki érzi, hogy a spiritualitás, az ember szellemi voltának, személyes kapcsolatainak valami felsőbb, minőségi szintjével kapcsolatos. Amikor szellemiről, transzcendensről beszélünk, akkor valami emelkedett élményre, magasabbrendű dologra, valami szebb, jobb, értékesebb valamire gondolunk, ha pozitív értelemben szólunk róla. *A spiritualitás, tehát a létezés a szellemi, vertikális dimenziójával kapcsolatos, és az értékek és a minőség metaszintjén található.* Pozitív vonatkozásban az értékesebbet, a jobbat, a szebbet jelenti, ami kívánatos számunkra. Ez a *fejlődésvágyunk iránya is*, ami felé szeretnénk haladni. A spiritualitás kifejezés mellett részben szinonimaként használja köznyelvünk a szellemi, a transzcendens, a transzperszonális, a pneumatikus elnevezéseket.

A vertikális dimenziónak azonban értelemszerűen *van negatív, lefelé mutató iránya is*, ami az előzőek ellentétét jelöli.

Amikor Nietzsche kijelentette, hogy meghalt az Isten, és azóta is sokan így vélik, ez arra is figyelmeztet, hogy hajlamosak vagyunk elhallgatni a spiritualitás negatív oldalát is, az ördögit. Ez egyesek szerint még a pozitív irány elvesztésénél is nagyobb veszélyt jelent számunkra. A spiritualitás dimenziójának érzékelését sok vonatkozásban károsította technikai civilizációnk egyoldalú racionalizmusa is.

A spiritualitás nem határozható meg pusztán úgy, mint a vallásos élet valamilyen formája. Ez ugyanis azt jelentené, hogy nincs minden embernek szellemi élete és felelőssége. Számos ezoterikusnak nevezett, sőt politikai mozgalomban is érezhető valamilyen spirituális töltöttség, még ha ez olykor negatív előjelű is.

Jézus maga mondja dolgaink legvégső megítélésekor az *Utolsó ítélet* példázatában, hogy nem azt kérdezik majd tőlünk, hogy milyen vallásúak voltunk, hanem a döntő tényező az igaz emberség, a szeretet lesz. (Mt: 25, 31–46). Sőt, hogy a külsőséges, felhasznált vallásosságot hogyan értékeli, a következő szavaiból világlik ki: „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki azt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát. Sokan mondják majd nékem ama napon, Uram, Uram, nem a te nevedben prófétáltunk-e, nem a te nevedben űztünk-e ki ördögöket és nem a te nevedben tettünk-e sok csodát? És akkor kijelentem nekik: Soha sem ismertelek titeket, távozzatok tőlem, ti gonosztevők." (Mt: 7,21–23.).

A spiritualitás csúcsai felé lélektanilag két fő úton haladhatunk: az egyik a belső út, a szellemi keresése, az istentapasztalás, az istenhit útja. Itt az egó folyamatosan keresi az Isten akaratát, és eszerint éli életét, mindaddig, míg meg nem szűnik (Nirvána), amíg bele nem olvad, nem azonosul az Istennel (Unió misztika). Pál apostol mondja: „Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus."

A másik a külső út, a szeretet, karitatív élet útján keresztüli azonosulás a világ egyre több részével, aminek az

ellenség szeretete a csúcsa. Ez Albert Schweitzer, Teréz anya útja. Ez az én megmindenesülésének útja, ami azonos célhoz vezet, mint az előző, hiszen ha mindent Isten teremtett, akkor minden Istenből van.

A spiritualitás is, mint minden életjelenség *bifázisosan nyilvánul meg*, kétoldalú működése van. A belső és a külső, az út egymással szorosan összefügg, mint a szív lüktetése, vagy a légzésünk, egyik nincs a másik nélkül. Ennek leglényegesebb része, tengelye a szeretet belső és külső élménye, mely minden felett való. A szeretet himnusza így írja ezt le: „És ha jövendőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyükről, szeretet pedig nincsen énbennem, semmi vagyok." (1 Kor. 13.2). Ahogy János apostol írja: *„Az Isten szeretet"* és *„aki szeretetben marad, az Istenben marad"* (I. Ján: 4,16.). A szeretet az, ami összeköt, a közösség, az egység felé vezet.

II. A belső út

2. 1. Az ember lelkiségének: lelki és spirituális voltának kifejezésére *legtöbb nyelv két külön szót használ*. A görög: psyche és pneuma, angol: soul és spirit, a német: Seele és Geist, a latin: anima és spiritus, francia: âme és esprit, héber: nefes és ruah, arab: waham és ruah, szanszkrit: manasz és atman, buddhi stb. Az emberi specifikumra, a lelkiségének fogalmára a magyar nyelvnek is két kifejezése van a *lélek* és a *szellem*. E fogalmakkal lélektani jelentőségük miatt külön is kell foglalkoznunk, mert keverednek a mindennapi használatban. A spiritualitás szempontjából oly lényeges vallások magyar bibliafordításai (például Biblia 1996) hibásan, egy fogalommal adják vissza a két eredeti kifejezést, így torzítva a szöveget.

Annak ellenére, hogy e kettősség az emberi személyiség lényegére vonatkozik, s így a lélektan illetékességét

érinti, kellő figyelmet eddig még nem vont magára. A két fogalom tartalmának megkülönböztetését, egymással való kapcsolatát minden nyelv homályosan, sokszor zavarosan kezeli. Ennek oka, hogy e fogalmak a valóság oly mélységeivel kapcsolatosak, melyeket a tudományos megismerés még nem ért kellően el. A jungi lélektan azonban rendelkezik használható koncepciókkal az ember specifikumát érintő két fogalom világos megkülönböztetéséhez, a pontosabb meghatározásuk érdekében végzett erőfeszítésekhez.

A *lélek* szó – régebben *lélekzés*ként is írható volt – etimológiailag a lélegzéssel, tehát *egy személyes funkcionálással* kapcsolatos, ami lehet akaratlagos és automatikus is, tudatos és tudattalan is. A *szellem* szó eredete a *szél, szellő* fogalmával van összefüggésben, ami egy *emberen kívüli, tőle független, környezetéből jövő, általa is érzékelhető külső erőáramlatot jelent* (Ján: 3, 8.). A szellem szó nyelvújításbeli kifejezés, elődje a *szellet* szó volt. Az első ismert magyar bibliafordításban, a huszita Bibliában még a Szentszellet kifejezés szerepel. Kazinczy – talán tudatos szándékán túl is – a szélből alkotta meg a szellem kifejezést. Csodálatos magyar nyelvünk e két kifejezése tökéletes hitelességgel adja vissza a jelenség mélylélektani lényegét. A *lélek* a személyes emberi működéssel, az általános, mindennapi problémáinkkal kapcsolatos. A *szellem* a személyesen túli erőáramlások, az emberfeletti, adott esetben a többi ember által is objektíven észlelhető, az élet végső kérdéseire vonatkozó felfogások, hitek, a közös emberi értékek, a kapcsolati minőségek világának érzékelésével függ össze. Így egymással összekötő egyetemes valóság is.

A „jó szellemű", a „szellemóriás", a „szellem diadala", „szellemtörténet" stb. kifejezéseink jól kifejezik az ember felfelé irányuló, spirituális irányultságát. Ha „szellemi életről" beszélünk, akkor a *tudományok, a művészetek vagy a vallás* területén végzett tevékenységekre gondolunk, amiket az átlagos, mindennapi emberi tevékenységek közül kiemelke-

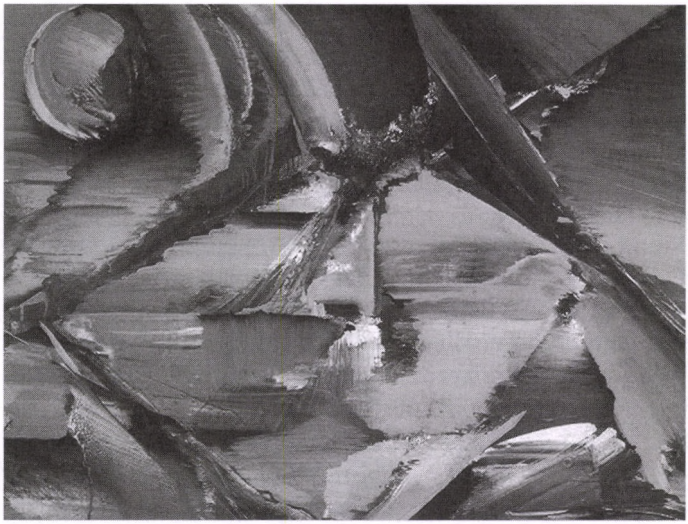
dőnek érzünk. A spiritualitást ezen a három kulturális területen közelíthetjük meg leginkább.

A „szellemes ember" kifejezés utal az illető kreativitására, arra, hogy van benne spiritusz – ahogy mondani szokás. Amikor pedig a „gyűlölet, a gonoszság szelleméről" vagy a rossz szellemű emberről beszélünk, világosan érezzük, hogy a spiritualitásnak van az emberi viszonyulásban destruktív, sátáni oldala is. A „szellemek megidézése", „szellemjárás" stb. kifejezések mind egyértelműen – ha naivan is – utalnak az ember önmagán túlinak észlelt, elgondolt, kivetült valóságaira. A „rossz szellem", „az ördög által megszállott" kifejezések pszichopatológiai vonatkozásai pedig egyértelműen utalnak az illető személyességén túli, a kollektív tudattalanban lévő sötét erőknek is a jelenlétére.

E kifejezéseket a továbbiakban a fenti értelemben használom, tudva azt, hogy jogos ellenérvek is léteznek, de a kérdés olyan nagy horderejű, hogy egyértelmű terminológiát követel. *Az ember egysége legtöbb nyelvben hármas tagolódással íródik le: mint test, lélek és szellem.*

Ezzel az elnevezésértelmezéssel Magyarországon többen, így a konzervatív teológusok sem értenek egyet, és mint említettük, a Biblia fordításaiban nem is alkalmazzák. *Így a Biblia magyar fordítása éppen ebben a rendkívül fontos kérdésben torzítottá válik.* A fogalomzavartól félnek, pedig éppen ezzel fokozzák. Kivételt képez a Csia Lajos általi *Újszövetség*-fordítás [Csia 1978]. Azóta néhány új fordítási próbálkozás is megjelent, és a vallásos irodalomban is egyre gyakrabban fordítják a *pneumát szellem*nek.

Akik a *lélek* kifejezést azért tartják szerencsésebbnek a szellemnél az ember spirituális voltára, mert azt a magasabb rendűre jobban utalónak érzik, azok figyelmen kívül hagyják a vertikális dimenzió negatív vonatkozásait, a negatív szellemi erők valóságát, a megkülönböztetésre pedig más kifejezést nem javasolnak.

KOKAS IGNÁC: ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT, 1991
Olaj, vászon, 107 × 102 cm

Használhatjuk azt a hasonlatot, hogy *a lélek a szellem erőterében vitorlázik.* „Az Isten lehelete alkotott, s a Mindenható fuvallata tanított engem" – mondja Jób. (Jób: 33,4.). A szél analógia arra is utal, hogy a szellemnek „időjárása" van. Van olyan idő, amikor szélcsend van, és a vitorlás nem halad. Van viszont olyan viharos szél is, ami még házakat is lerombol, és a vitorlást is fenyegeti.

2. 2. Serdülőkorban, az önállóvá válás idején merülnek fel legerősebben spontán is az olyan, a személyesen túli határt érintő kérdések, mint: Ki vagyok én? Mit is akarok? Mi az értelme mindennek? Az önismeret gyarapodása során találkozik az ember a tudattalan világával is. Tudatosodnak benne olyan jelenségek mint az álmok, olyan hangulatok, indulatok, amiket nem akart, és mégis belőle jöttek, de nem

tudja, miért, honnan jöttek elő. Szorongások, szenvedélyek jelenhetnek meg, amiknek nem tudja okát.

Az ismeretlen lelki részeink felé a mélylélektanok (azok a pszichoterápiás irányzatok, melyek a tudattalant valamilyen formában megfogalmazzák) munkálták ki az utakat. Az egyes iskolák a személyiség és a tudattalan eltérő szerkezetét, és eltérő mozgató-, hajtóerőit írják le. Freud, Adler, Jung, Szondi, Fromm, Frankl munkássága a legkiemelkedőbb közülük, hogy néhány nevet említsünk, a teljesség igénye nélkül. A spiritualitás lélektani megértéséhez legtöbb használható elemmel mind a mai napig a jungi irányzat rendelkezik, és egyre jelentősebbek az 1970-es évektől a transzperszonális kutatók.

Lelkünkben a személyes részünkön túl a transzperszonális, a Jung által leírt *kollektív tudattalan* az, ami lehetővé teszi az egyén számára a közös emberi értékekhez, erőforrásokhoz való hozzáférést. Ez az archetípusok világa. A vallások szellemi világát a jungi lélektan elsősorban a kollektív tudattalan kivetülésével magyarázza. Ennek *archetípusait* csak proiciálva, kivetítve tudjuk átélni, mint a személyesen túlit, azaz transzperszonális realitást. A kollektív tudattalan mindnyájunk számára a közös emberi lehetőségeket is jelenti.

A kollektív tudattalannak témánk szempontjából fontos két sajátosságát külön is kiemelném: Az egyik, hogy a tudattalan és a kollektív tudattalan világának tartalmai *szeretnek megszemélyesülve, személyekként szimbolizálva megjelenni* tudatunkban. Gondoljunk álmainkra, projekcióinkra, vagy akár a médiumok szellemlátásaira. A másik, hogy az aktiválódott *archetípusok a személyközi kapcsolataink erőterében indukálják a komplementer archetípusok megjelenését*, tehát aktivizálják azokat. Például az erősen domináns fél a párkapcsolatban önalávető társat keres, a „hős" csodálót stb.

A kollektív tudattalant többféleképpen is elképzelhetjük. Többen értelmezik úgy, mint *a személyes lelkem tartozékát*, amit azonban csak magamtól elidegenítve, mint tőlem füg-

getlen realitást tudok észlelni. Ha ezt a külső térbe helyezem el, akkor projekcióról beszélünk. Példa erre a gyerekek és az általunk primitívnek nevezett népek kísértetfélelme, kísértetlátása. A szellemek kivetített valósága például ekkor még sokkal erősebb, mint a későbbi korban. Értelmezhetjük úgy is a kollektív tudattalan archetípusait, mint lelkünk *antennáit vagy ablakait, amelyek egy külön* világból, *az egész emberiség számára észlelhető közös, potenciális lehetőségek másvilágából* vehetnek fel, engedhetnek be információkat, energiákat. Mint a rádió hullámsávváltója, amire van hangolva – amelyik archetípus aktiválódott –, azt az adást veszi. A tudattalan igazi másvilág számunkra, mert egészen mások a törvényei.

A szellemvilágot, a spiritualitást tehát egy olyan *külön valóságdimenzió*nak, valóságszintnek foghatjuk fel, amit közvetlenül nem észlelhetünk, de realitása, hatása, jelentősége az általunk érzékelhető világban is tapasztalható, észlelhető. Ismerünk más olyan valóságdimenziókat is, melyek a természetben közvetlenül nem találhatók meg, nem észlelhetők, mégis érvényesülnek a mi világunk valóságában. Nincs például leírva sehol a természetben, hogy 2 + 2 = 4, és mégis igaz, sőt a matematikára, a mennyiségi összefüggések tudományának valóságdimenziójára épül szinte egész mai tudományunk. Minden tudományosan bizonyított törvényszerűség, absztrakció is a közvetett valóság szellemi dimenziójába tartozik. Egy általunk megértett vagy felfedezett matematikai képlet más számára is igaz valóság lehet. E képlet objektív valóság, akkor is, ha nem fedezem fel. Egy valós, implicit lehetőség, így más is felfedezheti ugyanazt. Ugyanígy érthetjük meg a művészetek világának szellemi dimenzióját is. A vallás világában a keresztény istenminta Krisztus. Van ördögmintánk is. Személyes kérdés, hogy melyiket követjük, melyik szellemében élünk, melyik uralkodik bennünk?

A spirituális, a szellemi dimenzió valóságát az emberiség minden korban érzékelte, és legfőbb jellemzőit igyekezett is kitapogatni. Ezek jelennek meg vallásainkban, míto-

szainkban, tündérmeséinkben, és még bizonyos tudományos elméleteinkben is. Minden vallás központi jelentőségű meghatározónak tartja a spiritualitásban például a szeretetet, az igazságot, a szabadságot, a felelősséget. Az absztrakciók világában is elérhetünk tehát olyan értékvalóságokat, melyek más számára is megismerhető potenciális lehetőségek. Ezek tehát tőlünk független, egyetemes létezők, például törvényszerűségek. Amikor Krisztus azt mondja a samáriai nőnek, hogy az Isten szellem (pneuma), és *szellemben és igazságban* kell imádnunk (Jn: 4,23–24.), akkor ezzel azt is kifejezi, hogy az igazi spiritualitás az, ami az általunk érzékelt valóságban (valóságrészletben) is igaznak bizonyul. Egyébként, tehetjük hozzá, csak ábránd, gondolatkísérlet, aminek igazi szellemi értéke nem bizonyosodik be a realitásban.

2. 3. A jungi lélektan az istenfogalom és istentapasztalás eredetét a személyiség mélyén, központjában, a rendszerint áttételesen, transzformáltan érzékelt ősforrásban látja, amit *Selbst*nek nevez (magyarul: ősmagunk, önvalónk, ősvalónk, ősforrásunk, istenképűségre teremtettségünk, isteni szikra stb.). Ez a *személyiség és az egész emberi létezés ősforrása is* (Süle 1996). A jungi felfogás és a transzperszonális pszichológia mélylélektani szemléletében, sőt a Biblia szerint is *istene és istenei mindenkinek vannak*, még ha egyeseknek a hasuk (vagy egyéb szervük), vagy a pénztárcájuk, a Mammon is az istenük (Mt: 6,24. Fil: 3,19.). Világképe, értékrendje és ősforrásáról valamilyen képe mindenkinek kialakul, és ez valamennyire hierarchikusan rendezett.

A tudatos énünk a spiritualitás felé döntően női oldalával, a megnyíló, befogadó jellegével tud fordulni. A befogadott szellemi tartalom megvalósításában viszont a férfias aktivitására van szükség, akár férfiak, akár nők vagyunk. Az élet e két fázisában így a szellemi földreszállása, megtestesülése valósul meg.

Az istenérzékelés és *istenkép* eredete a kora gyermekkorba nyúlik vissza. *A gyermek számára az anyja, a szülei iste-*

nek. Számára mindentudóak és mindenhatóak, ők hozták létre. Istenképe, világképének, világérzésének központja lelke mélyén később a szülei képén keresztül alakul ki. A nevelés, a világnézeti oktatás ehhez képest kívülről bevitt tartalmakat jelentenek, olyan magvakat, melyek ha nem megfelelő talajba hullanak, akkor hatásuk kérdéses lesz. Az istenfogalom személyessége, így a legkorábbi személyes élményekhez kapcsolódó, igen mély gyökerű. Az egyedfejlődés folyamán az én, a személyes tudatos lélek a serdülőkorban válik ki végleg a kollektív tudattalanból, és vizsgálja felül, kedvező esetben, minden addigi felfogását. Így jön létre a személyes felelősségvállalással rendelkező egyéni én.

Az istenkép, akár vallásos, például a személyes isten fogalma, akár vallástalan, világképének, értékrendjének központi lényegét tekintve, a tudatos életünk egyik legfőbb meghatározója, mélylélektanilag ablak az ősforrás felé. Világértelmezésünk lényegét adja, értékrendünk központja, az határoz meg bennünket, az a legfőbb szabályzónk, irányítónk, az uralkodik rajtunk. A tudatos én élete során, lehet mondani, folyamatosan keresi, próbálja megérteni, érzékelni, mik a legfontosabb szabályok, amelyek a világot működtetik, amelyekhez életét igazíthatja, hogy minél kevesebb szenvedése és minél több öröme legyen.

Lélektani értelemben tehát lehet mondani, hogy a tudatos én keresi az Istent, akárminek nevezi is ezt: világképletnek, életszabálynak, legfontosabb értékeknek, személyes Istennek. Ilyen központi rendezőelvek, istenképek a tudatosban és a tudattalanban is kialakulnak, és egymással is küzdenek (Frelingsdorf, 2001.). Van azonban mindenkinek egy belső iránytűje, az intuitív funkciója, ami legtisztábban a *lelkiismeretben* jelenik meg. Eredete a kollektív tudattalan mélyén, a Selbstben van. Amíg azonban a belső, szellemi vezérlés impulzusai a lélek mély rétegein áthaladva a tudatig eljutnak, addig transzformálódnak, módosulnak. Minél kevésbé tiszta lelkünk törő közegének tükre, annál jobban tor-

zít. Ezért minden vallás törekvése a lélek tisztítása, komplexusainak, zavaros elfojtásainak feldolgozása.

Az én Selbst-impulzusok általi közvetett vagy közvetlenebb vezéreltsége a tudatba jutva általában gondolatokban fogalmazódik meg. Amennyiben azonban az egó ezeket a kognitív struktúrákat abszolutizálja, azzal bálvánnyá teszi. A bálvány ugyanis saját csinálmányunk, és megszakítja az élő kapcsolatot a Selbsttel.

A tudatot a tudattalan szüli meg a közösséggel való kölcsönhatásban az egyedfejlődés folyamán. A tudat annak a világnak a része, melyből egyre többet felfedez. *A tudat így nem teremt, hanem felismer, ráismer, tudatosít,* az ismeretlenből, a tudattalanból fedez fel. A spiritualitáshoz, a szellemihez, a vertikális dimenzió pozitív pólusa felé, ahol az én emelkedettségi érzést élhet át, az emberi kultúra három fő utat épített ki. A *tudományt*: a valóság *igazságának* racionális megismerését; a *művészetet*: a *szépség*, harmónia, a rend, a mélyebb lényeg megragadását; és a *vallást:* a *jóságot* az emberi kapcsolatokban, és a világ integrált rendjének a magas eszmeiségben megjelenő megtapasztalását. A gondolati absztrakció, a szépség, harmónia, a jóság érzékelése egyaránt az ember tudatának metalépése a felsőbbrendű minőség felé. A negatív minőséget ezek ellenkezőjének megtapasztalása vagy képviselete jelenti.

2. 4. *Az ember alapvető törekvése, hogy fejlődni akar* lehetőségeiben, szabadságában. Többre akar jutni. Az állat nem. Az *önmagunkról való kép és az önértékelésünk* egy életen keresztül változik, fejlődik, szoros kapcsolatban az önismerettel. A fejlődésvágyunk lényege, hogy boldogok akarunk lenni, sőt egyre inkább, sőt minél gyakrabban, sőt örökre. Miben érzi fejlődését, mikor boldog az ember? Ha *megvalósíthatja önmagát*. De hogy mi az az önmaga, az már önismereti kérdés. Aktuális vágyainak megvalósításában, terveiben, énideáljának megközelítésében véli az ember önmagát és boldogságát leginkább megtalálni.

A fejlődéshez, egy magasabb integráltsági szerveződés létrejöttéhez energiabefektetés szükséges. Ezt látjuk már az atomfizikai jelenségektől kezdve az élet alapjait lehetővé tevő fotoszintézis jelenségén át (ahol széndioxidból és vízből cukor képződik a Nap energiájának beépülése által), a biológiai fejlődésen keresztül egészen a lélektani folyamatokig.

Más oldalról a fejlődés a másság, ellentmondásosság érzékelésével kapcsolatos. Ennek érzékelése azonban kihívást is jelent, és szenvedéssel is jár. A problémalátás, a probléma felvállalása (Süle, 2007.) a kreativitás felébresztésének, serkentésének egyik legnagyobb hajtóereje.

A többre jutni akaró ember egyre tökéletesebb szeretne lenni, sőt istenné akar válni. Gyerekkorban ebből még többet megélünk. Jézus maga mondja: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei atyátok tökéletes." (Mt: 5,48). Sőt azt mondja: „Én mondtam: *Istenek vagytok?*" (Ján. 10.34, Zsolt. 82,6.). Ez a belső, mélyen tudattalan spirituális központunkra, a jungi Selbstre való utalás. Az erre való ráébredést, az ezzel való kapcsolatba kerülést láthatjuk a szellemi élet *megtérés*-élményeiben. Ez, az istenfogalom személyes tudatosulása, megtapasztalása, mélylélektani valósággá válása.

2. 5. A belső útban való fejlődést az időszakos visszavonulások, a rendszeres csendességtartások segítik. A Szentírás vagy spirituális iratok *olvasása* segíthet a ráhangolódásban, de segíthet a természet jelenségeiben való elmélyülés is: a leglényegesebb problémáinkon vagy valamilyen minket érintő szellemi kérdésről való elmélyült *elmélkedés*. Az *ima* különféle formái – melyek lélektanilag az egó és a Selbst-képünk közvetlen interakciói – jelentik a legradikálisabb kapcsolatot. A hálaadó örvendezés, az imádás, a kérő, vágyainkat feltáró formák mellett kiemelem a szellemi keresésre, az Istenre figyelés, az üzenetre való várakozás, a szemlélődő meditáció (Jálics, 2006.) formáinak jelentőségét. Ez utóbbi formák a nehezebbek, mert annyira önmagunkkal vagyunk tele, hogy állandóan csak önmagunk foglalkoztat bennün-

ket. Önmagunkat kiüresíteni, a magunkon túlit keresni, arra figyelni szellemi munka, tréning kérdése is.

Foglalkoznunk kell röviden a *böjt* kérdésével is, amit minden komoly spirituális rendszer ismer és alkalmaz. Élettani tény, hogy ha egy szükségletünket akaratlagosan megtagadjuk, akkor az feszültséget hoz létre bennünk. Ez a feszültség az énünket próbára teszi, mert a vágyunk és akaratunk szembekerül egymással, és így a böjt a legkitűnőbb eszköze az énerősítésnek is. Ezen túl azonban a feszültségben lévő energiával is történik valami, amit elsősorban az határoz meg, amiért böjtölünk. Amiért böjtölünk, az rendszerint valamilyen probléma, valamilyen cél, amit szeretnénk elérni. A böjtölés, az önmegtagadás által tehát az energia magasabb szintre transzformálódhat, hiszen ott keressük a megoldást. Általában alapvető, egyértelműen érezhető testi ösztönkésztetésekről szoktunk ilyen célból lemondani. A meditáció tekinthető úgy is, mint *lelki böjt, amiben énességünkről mondunk le a szellemi cél érdekében.*

III. A külső út

3. 1. *A spiritualitás kérdése nem tárgyalható az embernek a többi emberhez való viszonya, a közösségi, társadalmi volta nélkül.* Az emberekben nem mindig tudatos, de a lélek szakemberei tudják, hogy az ember önmagában nem, csak személyközi kapcsolataival együtt értelmezhető. „Egy ember nem ember!" – mondja Ormai (Ormai, 2008.). Így az embert csak önmagában szemlélő, önmagából magyarázó individuális nézőpont elégtelen, sőt súlyosan hibás.

Kapcsolatból, kapcsolatban születünk, ebben fejlődünk emberré, és egész életünk kapcsolatokban zajlik. Az elkülönítettség, minél koraibb életkorban következik be és minél teljesebb, annál súlyosabb személyiségkárosodást okoz. A magánzárka a börtönök egyik legkínosabb büntetése.

Tapasztalatunk szerint egy ember körülbelül 10–100 közvetlen, személyes, interaktív, reális kapcsolatot tud fenntartani egyes személyekkel és közösségekkel. Ezen kívül számtalan virtuális kapcsolatunk is van, amelyek szintén jelentősek lehetnek számunkra, mint a hírből ismert egyének, olvasmányok, filmek stb. szereplői. Ezekkel azonban lényegében csak egy képzeletbeli térben lehetünk közvetlen interaktív kapcsolatban.

A közösségi élet mellett természetesen alapvetően szükségünk van egyedüllétre és magányra is. Enélkül egyéniségünk nem tud kellően tudatosodni és kibontakozni. Enélkül sorozatgyártott tömegemberré válnánk. A *globalizáció* egyik nagy ártalma éppen az, hogy az egyediséget és a személyes kapcsolatokat sorvasztja, az *identitást mind az egyén, mind a közösségek szintjén rombolja.* Az *egyéni és a közösségi élet egymást feltételező dialektikus rendszert képez.* Első, a személyiségfejlődésünket megalapozó és meghatározó közösségünk a család.

3. 2. A kapcsolat a személyközi *kommunikáción* keresztül jön létre, és különböző *szerepviszonylatokat* alakít ki. A kommunikáció így mindig szerepreláció̇ban jelenik meg, és abban hat, azt alakítja. A kommunikációelmélet szimmetrikus, aszimmetrikus vagy komplementer és metakomplementer alap-kapcsolatformákat ír le. Ha *minden lényeges emberi jelenségnek van közösségi vonatkozása is, akkor ebben a rendszerben értelmezendő a spiritualitás kérdése is.*

Beszélhetünk, mint Ormai teszi (Ormai, 2006., 2008.) kapcsolatainkat alakító *társas ösztön*ről. Ez szerinte olyan alaphajtóerőnek tekinthető személyiségünkben, mint a táplálkozás vagy a szex. Számomra azonban úgy tűnik, hogy a fajfenntartási ösztön a szexen kívül többek közt magában foglalja a társas ösztönt is, csak korunkban ezt kifelejtettük belőle. Technikai civilizációnkban ugyanis a szexualitás beszűkült a csak egocentrikus oldalára, és a társas ösztön vonatkozása a fajfenntartásnak egyre jobban elmaradt. Erre utal, hogy a

technikai civilizáció által erősebben meghatározott társadalmakban csökken a szülések száma és fogy a társadalom.

De ez még csak a „hardver" része az embernek. A lelki jelenségeket a biológiai hajtóerőkből levezetni kívánók azonban ugyanolyan lehetetlen feladatot kívánnak megoldani, mintha a számítógép hardveréből akarnának egy szoftverprogramot levezetni. A téglákból ugyanis sokféle házat lehet építeni.

3. 3. *A transzperszonalitás alapjainak kialakulása.* Az emberi tudat a közösségi helyzetét is elsősorban önmagából kiindulva szemléli. A serdülőkorban, amikor az önálló egó megszilárdul, és a világ megismerésében, a benne való részvételben a saját lábán meg tud állni, akkor alakul ki a transzperszonális pszichológia által *perszonálisnak* nevezett fejlődési fázis (Wilber, 2003., 2006.). Az egó egyre jobban átveszi saját lelkében a kormányzást, és a környezetének lehetőségeit is igyekszik uralni. A perszonális fázis lényege *egyedcentrikus,* egyéni egóidentitáson alapuló egocentrikus érdekeltségű szemléletet jelent, mely az egóérdekeltséget még az összefüggések hierarchikus rendjéből kiragadva nézi, holott az élő rendszer csak hierarchikus kapcsolatok révén tud negentrópiát termelni.

Ezt a beállítódást alapvetően megbontja az ébredő, majd kiteljesedő *szerelem.* A személyiség érése során a komoly párkapcsolat, majd a saját család kialakítása és a közösségi életben való részvétel arra készteti hatalmasan az embert, hogy önmagán túl mások felé lépjen, a többiek szempontjait is megértse, átélje. Ez a *személyességen való túllépés, a transzperszonalitás felé való haladás* legnagyobb, általános kezdeti hajtóereje.

A *szerelem,* mint az ember testét, lelkét, szellemét áthatható szeretet formája, a párkapcsolatban a teljes ember szintjén is megvalósuló összeolvadást, egységet fejezi ki. Kedvelt hasonlata a szerelem, a jegyesség az ember és Isten kapcsolatának is. Az *Újszövetség* az egyház és Krisztus kapcsolatát

ezzel szemlélteti. Keresztes Szent János is az ember és Isten kapcsolatát a szerelmesek metaforájával írja le. A szerelemben a két én, a két személyiség összeolvad, az én mi-vé tágul, fejlődik. Ez a szeretet lényege is, ezért az emberi fejlődés legnagyobb mozgatója. Ez az a minőségi érték, ami az embert boldogsága, fejlődése irányába vezeti.

A fajfenntartási ösztön a maga teljességében mint belső hajtóerőnk tehát az egyik hatalmas motorja annak, ami bennünket a másik ember s így a transzperszonalitás felé is visz. A fajfenntartási ösztön fogalma azonban, mint láttuk, a közfelfogásban erősen redukálódott, és lényegében beszűkült a szexualitásra, ami azonban ennek csak egyik fázisát jelenti. Lélektanilag ez a redukció a serdülőkor fázisában való megrekedtségre utal. A fajfenntartáshoz az ember esetében is hozzátartozik például az ivadékgondozási ösztön, a párkapcsolat, a család, a közösség iránti szükséglet is.

Ha a spiritualitásnak az interperszonalitással kapcsolatos oldalát értelmezzük, akkor lényege a kommunikáció és a szerepreláció milyenségével, minőségével közelíthető meg leginkább. A kommunikációnkat mozgató dinamikának, az aktuális szándék gyökerének, amely a kapcsolatokat létrehozza és alakítja, három szélsőséges formáját különíthetjük el: a *szeretetet, a gyűlöletet és a közömbösséget.* Az ezekben megjelenő szélsőséges szerepeknek archetipikus formáit is megtaláljuk: az Istent, az isteneket, az angyalokat, valamint az ördögöket és a halált. A közömbösség, meglehet, kissé szokatlanul hangzik, azt jelenti, hogy a másik nem érdekel, nem jelent semmit, tehát nem létezik számomra. A vele való kapcsolatom tehát élettelen, halott.

Belső világunkban énünk viszonyulása lelkünk különböző dinamikus és strukturális elemeihez – belső komunikáció – (például a vágyak, késztetések, gondolatok, elképzelések, emlékek, élmények, benyomások stb.) szintén lehet pozitív, negatív vagy közömbös.

A transzperszonális, a személyesen túli kialakulása nem egyszerűen a többieknek, a másságnak a tudatosulása, ez ugyanis már a kisgyerekkor óta megvan. A spiritualitás a másikhoz, a másséghoz, *a többiekhez való viszony formájában, a kapcsolat minőségében jelenik meg.* Az éntudatosság, az önazonosság a transzperszonálisban kiegészül szeretetben *a másik emberrel, a közösséggel való azonosság, egységérzés identitástudatával.* Ez a *metalépés* az egyéni identitásból a tudatos közösségibe való fejlődését, kiegészülését jelenti, tehát ugrást egy magasabb szintre. Az egyén a spirituális fejlődés folyamatában *magát egyre inkább a kapcsolatainak, a közösségeinek, a világnak részeként éli meg,* melynek ő is egyik szerves alkotóeleme, és a közösség boldogulása az ő boldogulása is.

Az ember szellemi fejlődése során egyre tágabb identitásrendszerekbe képes belenőni. Rendszerelméleti hasonlattal, mint egy élő szervezet sejtje, vagy valamelyik szerve, folyamatos kölcsönhatásban áll a többi résszel és az egész szervezettel, sőt egyéni életének értelme, élete, halála is csak ebben az összefüggésrendszerben válik kellően érthetővé.

Ezért bölcs *az Írás* fő szabálya: *„Szeresd felebarátodat, mint önmagad."* Ez az egészséges spiritualitás egyszerű és gyakorlati lényege. A pozitív spiritualitás a szeretettel jellemezhető leginkább. *A szeretet valaki javának az akarása.* A szeretet az út, ami összeköt, ami az önközpontú szemléletből a közösségibe vezet, ami egy kapcsolatnak a spirituális szintre való emelkedését lehetővé teszi.

A spirituális élet leglényegesebb tényezőjének, a szeretetnek, néhány lélektanilag kritikus jellemzőjére külön ki kell térnem. A szeretetet egyszerűen úgy határoztuk meg, mint a másik javának az akarása, segítése. A másik java azonban nem azonos az igényeinek, elvárásainak egyszerű kiszolgálásával. A tudatosan képviselt igények lehetnek ugyanis kifejezetten destruktívak is, és ennek támogatása a másik ártalmára van. Persze a kiszolgálása sokkal egyszerűbb, de az gyakran csak gyávaság, képmutatás, a felelős-

ségnek a másikra hárítása. Még a *megbocsátás* lélektani folyamatába is gyakran kerül hamisítás. A Biblia tanulsága szerint Isten is annak bocsát meg, akinek őszinte bűnbánatát és bűnének helyrehozatali törekvését tapasztalja. Enélkül a megbocsátás akár elvtelen bűnpártolás, behódolás is lehet. Különösen jelentős ez a kérdés a hamissággal való találkozás esetében, amikor a leleplezés, az igazsággal való szembesítés is szükségessé válhat. Jól mutatja ezt Jézus példája, aki megbocsátott paráznáknak és vámszedőknek, de keményen leleplezte a farizeusok szellemi hazugságát (Mt: 7,21–23. és Mt: 23, 1–36.). A bárgyú megbocsátás esetén az illető a hamisság feletti szemhunyásban vagy a bűnt elnéző gőgben, titokban még az Istennél is nagyobbnak akar látszani, holott csak gyáva.

Mind az önszeretet, mind a másik, a felebarát szeretete azonban csak a lényegretörő, azt kereső megismerés által valósulhat meg. Mit szeretek ugyanis magamban, ha azt se tudom, ki vagyok, mit is szeretnék, mik a legmélyebb vágyaim? És ugyanígy a másik ember esetében is. A szeretet tehát feltételezi a megismerést. A spiritualitás tehát az egyén fejlődését jelenti, ahogy C. Rogers is az önmegvalósulás előrehaladásának jeleként látta az ember szociábilisabbá válását, egészen az önfeláldozásig.

Az egyedspecifikus szemlélet egyébként vak a sokat elemzett tényt illetően, hogy az ember családban születik és közösségekben nő fel és éli le életét. Ez formálja meg kialakulását, és enélkül nem határozható meg, nem értelmezhető. Az egyedcentrikus szemléletmód a kapcsolatait is csak az önérdek szempontjából nézi, tehát torzképet ad az emberről.

Például Freud, darwini elkötelezettsége ellenére, szemben Ferenczivel, csak az egyén, az egó oldaláról volt hajlandó nézni a lélektant. Az állatvilágban is bőségesen meglévő, még a laikusok által is rendszeresen hivatkozási alapnak számító példákat az állatok hűségéről, egymás iránti gondoskodásáról, szeretetéről, kizárta meggondolása területé-

ről. A hangyák, méhek, termeszek mindennapi példáin túl a fejlettebb állatok is közösségi rendszerekben, nagyon érdekes csoportdinamikai jelenségeket produkálva élnek. Ezeket ma már nemcsak a szociobiológia, hanem számos más szakterület is vizsgálja és igazolja.

3. 4. Ahogy a szülő szereti gyermekét, azonosul vele, és nem tekinti áldozatnak például, ha éjjel felkel hozzá, hogy megnyugtassa, megetesse, mert a gyereke öröme az ő öröme is. Vagy amikor irgalmasságot érzek egy számomra nemkívánatos élethelyzetben lévő szerencsétlen, szenvedő embertársammal, akkor az azonosulásom következtében *én ő is vagyok, és ő az én kiterjesztett részem, a „mi" is szenved benne, ezért szeretnék segíteni neki.*

Számomra a legszemléletesebb hasonlat az emberi tudat lelki-szellemi identitásáról az, ahogy egy sejt beilleszkedik a szervezet egészébe. Ha csak önmaga fenntartásával, növekedésével, szaporodásával törődik a sejt, és a szervezet különböző kontrollmechanizmusai nem ismerik fel időben a veszélyt, akkor rákos szövetté válik. Ha nem látja el feladatát, akkor elsorvad, elpusztul (lásd például az izomsejtek sorvadását a törés miatti kényszerpihenő alatt). Tudjuk, összes sejtünk állandóan megújul, minden anyag kicserélődik bennünk pár év alatt, és mégis azonosak maradunk önmagunkkal. A sejtjeink szintjén mintha a reformáció alapgondolata, az állandó megújulás szükségessége működne bennünk. Az önfenntartás az élet állandó megújulása nélkül nem lehetséges.

A szellemi szintű életben az én egyéni életének értelméhez tartozik a másik ember, a közösség számára valamilyen hasznos tevékenység folytatása. Önmegvalósítása a közösség valamilyen szolgálatával kapcsolatosan tud csak teljesen kibontakozni (Mk: 10,43.).

Az egyedközpontú szemlélet a környezetet abból a szempontból nézi, hogy *saját érdekeiben mennyire használható fel* vagy mennyire veszélyezteti őt. A közösséget így ellenfélnek vagy felhasználandó közegnek nézi. A közösségi szemlé-

lettel viszont az ember identitása kitágul, a mi-tudatban teljesebbé válik. Az egyén boldogsága mások nélkül egyébként sem nagyon képzelhető el. Spirituális vonatkozása minden másokat érintő cselekedetünknek van. A negatív spiritualitás kapcsolatos az egyénközpontú szemléletbe való regresszióval, és szembefordulás a közösségi érdekkel. Az ember közösségi voltából következik, hogy így szinte minden csoportképződés a spiritualitás irányába való fejlődést segíti.

Jung már az előző század első felében leírta az ún. primitív, természetközeli népek tanulmányozása során, és azóta a kultúrantropológusok számos példával igazolták, hogy a külvilággal való közösségérzés és benne a felelősségteljes helyünk megtalálása a vallásos érzés, a spiritualitás alapjaihoz tartozik. A puebló indián, Hegyi tó elmagyarázta, hogy ők szertartásaikkal tartják fenn a Nap mozgását, és így az egész életet a földi világunkban. Ha nem végeznék, nem kelne fel a Nap, és minden elpusztulna (Jung, 1987.). Vajon a modern ember ennek a felelősségérzetnek mekkora részével rendelkezik még?

3. 5. A transzperszonalitás, azon túl, hogy közös emberi alapunk lehetősége, a *közös nevezők* keresésére késztetést is jelent, ami a közösség alapjainak kialakulását teszi lehetővé. Így az ember számára *motivációs bázisul is szolgál*. Az ember egyrészt így „alulról", az ösztönvilág felől kapja késztetéseit, hajtóerőit (társas ösztön), másrészt „felülről", a transzperszonalitás minőségi értékei felől.

A személyes részünkön túli transzperszonális, a Jung által leírt kollektív tudattalan az, ami tartalmazza és lehetővé teszi az egyén számára a közös emberi értékekhez, erőforrásokhoz való hozzáférést. A kollektív tudattalannal való egyéni kapcsolat és a közösségi identitás alakulása tehát a spirituális életnek a különböző terminológiával leírt két oldala. Az archetípus-indukció, archetipikus világ megelevenedése jól látható számos dinamikus közösségi mozgalom indulásában: a vallási ébredésekben, politikai mozgalmakban, és egyéb szel-

lemi áramlatok kialakulásában is. Negatív formái például a fasizmus és kommunizmus világában bukkantak fel.

A spiritualitás tehát az ember által észlelhető kapcsolati minőségek és értékkategóriák összefüggéseinek a világa. Mivel a spiritualitás az emberek számára a közös alap, a közös nevező, a közös metaszint lehetősége is, ezért a közösségi élet leglényegesebb meghatározója.

3. 6. Nagyon lényeges, hogy tisztázzuk az *eszmeiség és a szellem viszonyát.* Az ember számára *a szellemiség, a lelkületben, a mögöttes szándékban megjelenő spiritualitás lényegesebb, mint a racionálisan megfogalmazható eszmeiség,* mert az fejezi ki az igazi viszonyt. Az eszmeiség másodlagos, amit mindig ki lehetett játszani a mögöttes, alantasabb célok érdekében. A történelem során így fordult elő, hogy a kereszténység jelszavaival lehetett irtani egymást és az idegeneket, ami sátáni cselekedet volt. Napjainkban például a demokrácia lett ilyen közkedvelt jelszó, amellyel vissza lehet élni. A lelkületet, a szándékot be lehet tehát csapni racionalizált hazugságokkal, ha figyelmünk átterelődik a lényegről a felhasznált ideológiára, vagy az ideológia fedi el a lényeglátásunkat. Az ördögöt a Biblia a *hazugság atyjának* nevezi, aki embergyilkos a Teremtés kezdetétől fogva. A hazugság közösség-lélektani szerepe az információrobbanás korában mint a legfőbb gonosz, a fő sátáni eszköz szerepel.

IV. A két út kapcsolata, az élet lüktetése

4. 1. A szülő mint istenkép jelenségében az a rendkívül lényeges motívum is megvan, hogy az *istenség az kétnemű* a Bibliában: saját képére teremtette az embert férfivá és nővé. A párkapcsolat, a jegyesség, mint a *szerelem, szeretet legteljesebb formája* a teljes ember, a testi, lelki és szellemi szintjén is megvalósuló összeolvadást, jin-jang egységet fejezi ki. Több

keleti vallás *jin és jang* princípiumnak nevezi a világot átható férfias és nőies elvek kettősségét. A Bibliát elfogadó zsidó, keresztény és iszlám vallás úgy véli, hogy a világot teremtő Istenben mindkét nem képviselve van. Mivel pedig mindent Isten teremtett, így minden Istenből van, így mindenütt megjelenik ez a kétneműség, ami tehát lényegében ugyanazt fejezi ki, mint a keletiek jin és jang fogalma. A világ polarizált voltát a természettudomány is megtalálta az atomfizikától kezdve az élővilág kétneműségén át a csillagászatig. A világegyetem e kettősség arányos ellentétében lüktet.

Az ellentétek találkozásának két eredménye lehet: vonzódás, szeretet, szerelem, vagy taszítás, gyűlölet alakulhat ki köztük. Mindegyik valamilyen harmadiknak létrejöttét eredményezi. A szerelemből születik a kapcsolat, biológiai szinten a gyermek. A gyűlöletet háborúk, pusztítás és romok követik.

A *szeretetből* tehát új minőség, új élet születik. Az élettelen világban az entrópia az úr. Az élő az, ami negentrópiát tud létrehozni. A szeretet negentrópiát teremt, a gyűlölet entrópiát növel. Az élővilágban ezért a szeretet a legalapvetőbb összetevő minden fejlődésben, minden spiritualitásban. „Az Isten szeretet, és aki szeretetben marad, az Istenben marad" – mondja az Írás (I. Ján: 4,16.). A vallásoknak mind keleten, mind nyugaton ez közös alapjuk és nevezőjük.

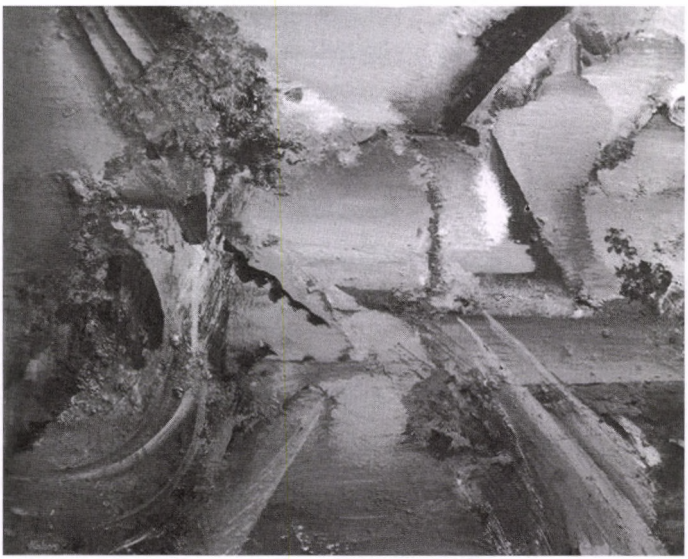
4. 2. A spiritualitásnak megkülönböztethető a két oldala. A férfi és női oldal azonban az istenségben integráltan van meg. A férfi, apai, jang elvnek a tudatosság, az éberség, a szabályozottság, az aktivitás, az erőfeszítés, a követelés, az értékekhez és a tradícióhoz való ragaszkodás, a világosság, az új kitalálása, a női, anyai, jin princípiumnak a tudattalan, a passzivitás, az ellazulás, a szabályzatlanság, az alvás, a sötétség, a létező elfogadása, az új elfogadása és nevelése felel meg. A régi görög kultúra terminológiájában ennek feleltethető meg nagyjából az apollói és a dionüszoszi elv. Mindkét

elv azonban, ha szembefordulunk vele, sötétnek látszik, ez az ún. sötét oldaluk.

4. 3. Mindkét elv az életerő áramlásának lüktető voltával kapcsolatos, melyet a szív lüktetése szimbolizál. Az egyik az életerő kifejeződése, kiáramlása, a másik az életerővel való feltöltődés. De hát mi is az az életerő? Tudatosult része az életvágy szubjektív tapasztalata, a vágy, a kívánság, ami mozgat bennünket. Van, amikor különböző aktivitásra késztet bennünket, és van, amikor pihenni vagy aludni vágyunk. Az életerő mindenképpen egy belső feszültség, késztetés, ami megvalósulni kíván. Tudunk kisiklott, beteges voltának formáiról is. Például egy szenvedélybetegségben, amikor a személyiségnek egy szűk behatárolt késztetése úgy nyilvánul meg, mégpedig fokozódó örvényjelleggel, hogy a többi terület rovására megy.

Az élet bifázisosan lüktet: van nappal, az aktivitás ideje, és van éjszaka, az alvás, a passzivitás ideje. Mindegyiket, az erőfeszítést és az ellazulást is meg kell tanulni egyre jobban művelni. Mindkét életfázisnak megvannak a spiritualitásvetületei és -szintjei is. Ennek megértése az integráció fogalmával közelíthető meg talán jól. Ahogy az idegrendszer kifejlődése és működése is mutatja, a szabályozás hierarchikusan rendezett, és maga a szabályzás is bifázisos, lüktető jellegű. A jelenség megértése a nappal, az aktivitás oldaláról számunkra kultúránk jang irányú eltolódása miatt könnyebb. Az ellazulás, az alvás idején megjelennek a kevéssé tudatos jelenségek, a szabályzást az ősi, archaikus struktúrák, a jin princípium veszi át, és egyre nagyobb feszültségek oldódnak ki bennünk. Az éjjeli életfázis értéke, hogy ezalatt újulunk meg és töltődünk fel energiákkal, és a vegetatív életünkben a teremtés tökéletes rendje még megvan. („akit az Úr szeret, annak álmában is ad eleget." Zsolt: 127,2.)

Az élő rendszerek önszabályzásának három fő szintjét ismerjük: a növényi, az állati és az emberi szintet. Ez az egyed autonómiájának három különböző formájával kap-

KOKAS IGNÁC: TEREMTÉS UTÁN VALAHÁNYBAN, 2000
Olaj, farost, 137 × 167 cm

csolatos, amit egyesek három tudati nívónak neveznek. Az embernél megjelenik egy negyedik szint is, ez a szellemi szintű szabályzás. A szabályzás kutatásának intenzív munkaterülete a *pszichoszomatikus kölcsönhatások* jelenségei. Az emberi reguláció integrálja magában az állati és növényi szintű szabályzási formákat is, és ez utóbbi jelenik meg a jin jellegű működési fázisokban. Az életerő áramlásának azonban ezen a szinten nemcsak egy pszichoszomatikus és szomatopszichikus, hanem a lelki-szellemi, pneumo-pszichés, kétirányú transzformáció problematikája is megjelenik. Legegyszerűbb szinten például mindannyian ismerjük a lelkesítő célok, a magasabb eszmeiség lelki, testi energiát adó jelenségét. De tudunk például a bűntudat megnyomorí-

tó hatásáról is, az ima, a belső békesség lelkileg megerősítő, testileg is erőt adó, gyógyító hatásairól.

SÜLE FERENC

(Folytatjuk)

Irodalom

Biblia 1996. Magyar Biblia Társulat, a Magyar Református Egyház Kálvin János Kiadója.

Frelingsdorf K. 2001. In: Xeravits I. *Ő nem az a véres Isten, Embertárs* 5/4, 320–337.

Gadamer H. G. 1984. *Igazság és módszer*. Gondolat, Budapest.

Jálics F. 2006. *Szemlélődő lelkigyakorlat*. Manréza–Korda Kiadó, Kecskemét.

Jung C.G. 1987. *Emlékek, álmok, gondolatok*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Kuhn T. S. 1984. *A tudományos forradalmak szerkezete*. Gondolat, Budapest.

Mohás L. 2005. *Magyar Szemle* X/5.

Ormai T. 2006. *Mi vagy én? A társas-én helye a személyiség struktúrájában. Pszichoterápia*, 15/6, 416–424.

Ormai T. 2008 *Egy ember nem ember*. Előadás, CSAKIT workshop, február 9.

Pető B. 1997. *Poszt-posztmodern – Vélemények és folozófiai vizsgálódások*. Platon Könyvkiadó, Budapest.

Pető B. 2007. *Az etika-cselekvés politikuma. Polgári Szemle*, III/10. 16–25.

Süle F. 1983. *Alkoholbetegek csoportpszichoterápiájának latenstartalom elemzése*. I. rész. *A fokális konfliktus meghatározása. Alkohológia*. 4. 31–35

Süle F. 1984. *Alkoholbetegek csoportpszichoterápiájának latenstartalom elemzése*. II. rész. *A centrifugális elemzés. Alkohológia* 15/1. 30–35.

Süle F. 1996: *A jungi mélylélektan napjainkban*. Gyuró Technik Kiadó, Szokolya, 340 o.

Süle F. 1997. *Valláspatológia*. GyuRo Art-Press. Szokolya.

Tart C.T. 1975. *States of consciousness*. E. P. Dutton. New York.

Tart C.T. 1982. *States of consciousness*. El Cerrito, Calif.: Psychological Processes.

Wilber K. 1985 *The Holografic paradigm*. Sambhala, Boston.

Wilber K. 2003. *A Működő Szellem rövid története*. Európa Kiadó, Budapest.

Wilber K. 2006. információ: *Bevezetés a transzperszonális pszichológiába*. Válogatás A. H. Maslow, R. Assagioli és K. Wilber írásaiból. Ursus Libris, Budapest.

ÍGY LÁTTAM...

Megjegyzések Granasztói Pál naplórészletéhez

Granasztói Pál építész, író születésének idén van a századik évfordulja. Építészetről, urbanisztikáról szóló szakmai írásai, valamint önéletrajziként is jellemzett irodalmi alkotásai, számos könyve különösen a hatvanas–nyolcvanas években voltak népszerűek, jó néhány több kiadást is megért.

Végigtekintve az életművén, fiaként visszaemlékezve, az alkalomhoz kapcsolódóan az a kettősség és őrlődés jut elsőként az eszembe, amely alkotói tevékenységét végigkísérte. Családi körben az ebből fakadó nyugtalanságot mindig érzékelni lehetett. Folyamatosan dolgozott, miközben eleget kívánt tenni egyéb, tehát családi és munkahelyi kötelezettségeinek is. Sokszor érezte úgy, hogy több súly is nyomja egyszerre. A feloldódást leginkább a zenehallgatás jelentette az utolsó két-három évtizedben, s mert nem volt gyakorlati érzéke, a hanglemezek, a technika nem kellően finom kezelése és az akkori lemezjátszók, döntően egy Supraphon táska lemezjátszó brutális egyszerűsége miatt is, a zene, a soksok vinillemez egyre jobban recsegett. Ami mellesleg azt is bizonyítja, hogy nincs korreláció a gondolkodás minősége és a hangvisszaadás technikai tökéletessége között. A zenében való feloldódás a munka, az írás finomítását segítette elő, és komoly visszhangot kiváltó hosszú esszé megírására is inspirálta.

Ma már újra és újra beigazolódó felismerés számomra, hogy ő és nemzedéke különösen sok megpróbáltatáson ment keresztül, jóval több nehézség, tragédia kísérte életét, mint

például az én nemzedékem tagjaiét. Ha csak a nagy fordulópontokat vesszük, két világháború, majd 1956. 1918-ban tízéves volt, amikor az első összeomlás, a Monarchia vége és a kommün bekövetkezett. A második összeomlás azért volt megrendítő, mert a széles értelemben vett magyar középosztály tagjainak rá kellett döbbenniük, hogy az élet nem készítette fel őket a bekövetkezett fordulatokra. A katasztrófa kozmikus méretű volt, az, ami a Rákosi-korszakkal köszöntött be, túlment a polgári józan ész határán. Mindkét trauma megrendítette azt a beléjük nevelt hitet, hogy a múlt a jelenben folytatódik. Emiatt más is lett a viszonyuk mindahhoz, ami előttük és velük történt.

Amire készültek, az végleg és visszavonhatatlanul lezárult. Bátyja például a Generali vezérigazgatójából földönfutó lett, Amerikában kötött ki, és inasként élt egy milliomos kastélyában, miközben ugyanott a felesége volt a komorna. Szinte minden széthullott, a Granasztói regényeiben emlegetett pécsi családi házat ugyanúgy társbérletesítették, mint húga családjának Bartók Béla úti lakását, amelynek fürdőszobájában kiskamasz látogatóként tévedésből a társbérlő, Vavrinecz Béla zeneszerző szappanát és törülközőjét használtam.

Az alkotótevékenységét kísérő kettősség és őrlődés másik eleme a megbecsülés és a mellőzöttség folyamatos dilemmájából adódott. Érvényesülni a szellemi teljesítményével akart. A hatalom körül zajló közéletben marginális alak volt, hiszen politikailag minden fórumon súlytalan maradt egész életében. Sajátos módon a pozíciók sohasem érdekelték, hogy ezeket el lehet vagy el kell foglalni, eszébe sem jutott. A hatalom és a körülötte folyó játékok kuriózumok, anekdoták maradtak, nem kötötték le gondolatait sem a hétköznapi életben, sem íróként. Széles baráti és ismeretségi köre sem eszerint alakult, ösztönei és naivitása megóvták a szűk értelemben vett helyes vagy helytelen politikai döntésektől, például a pártba való belépéstől. Az ötletet,

amely sohasem merült fel, képtelenségként fogadta volna. Nem emlékszem arra sem, hogy valaha is felismerte volna, vívódásai, keserűségei akár még összefüggésben is lehettek ezzel a körülménnyel. Kívülállása, másodrendű státusa természetes volt, miközben kora legkiválóbb szellemei közül jó néhányhoz, Vas Istvánhoz, Bernáth Aurélhoz, Nemes Nagy Ágneshez, Lengyel Balázshoz, Ottlik Gézához, Mándy Iványhoz, Vilt Tiborhoz, Schaár Erzsébethez, Ferenczy Bénihez, Medveczky Jenőhöz és másokhoz fűzte hosszú, gyakran sírig tartó barátság.

A középosztály számtalan lecsúszott, vegetáló, tragikus sorsot megélt tagjával ellentétben őt az tartotta életben, amit akkoriban alkotómunkának lehetett nevezni, és ami saját esetében mindenekelőtt az építész-urbanista, valamint szépírói tevékenységre terjedt ki. Az volt a szerencséje, hogy szakmai közegének szüksége volt az urbanistára. A siker pedig az volt, amikor túl tudott jutni a maga elé tűzött feladaton, és munkája elismerést is kapott. A kinyomtatott mű lett a beteljesülés. A kudarc érzését ellenben a visszhangtalanság váltotta ki belőle, nem az, hogy bár megérdemelte volna, nem lehetett belőle sem egyetemi tanár, sem akadémikus, sem Kossuth-díjas. A tűrt kategóriába tartozott, és mint ilyet, bizonyos megbecsülés övezte.

Szépírói tevékenysége az irodalmi életben az építész szakmaihoz hasonló ismertséget hozott számára. Számtalanszor hangoztatott és sokszor le is írt dilemmája, építész-e ő, vagy író, említett folyamatos gyötrődéseinek egyik táplálója volt. Művein kívül ebben a világban sem tudott egyébként pozíciókat elfoglalni, végképp nem volt módja arra, hogy az akkor uralkodó irodalmi kánonok részévé küzdje be magát, outszájder maradt, műfaját önéletrajzi regénynek nevezték, ami, ha nem is szalonképtelenséget, valamilyen peremhelyzetet jelzett. Még élete végén is különbséget tett az irodalom és a szépirodalom között, munkáit az előbbi kategóriába sorolta.

Kortünetként, hagyományok örökségeként, az átvészelt katasztrófák utóhatásaként vagy lelki alkatából magyarázható az, amit jobb híján a konfliktuskezelés sajátos módjának neveznék. Prózájának egyik fő mozgatója, ideértve a szakmait is, az, hogyan bomlott fel, megtalálható-e, hogyan állítható helyre az egyensúly. Minden ellentét mögött ez érdekelte elsősorban. Még mintha szövegeinek lejtése, zengése, zeneisége is ezzel függene össze. Meg merem kockáztatni, hogy gyötrődéseinek mélyebb okai között talán az a kételyt tápláló felvetés is ott lehetett, mennyiben lehet egyáltalán aktuális a rend, az egyensúly keresése. Korunk nagy kérdései közé tartozik-e ez? A tragédia és az erkölcs kapcsolata érdekelte inkább, mint a pusztulás fájdalma, az ölés vagy a pusztítás perverziói, ezért az volt a meggyőződése, hogy az értelem végül érvényesülhet az életben.

Az alább következő írás, amely visszaemlékezés az 1956-os forradalomra, kiadatlan könyvéből származik. 1978-ban kezdte el írni, nyomdakész változatával 1980-ra készült el. Az *Egy patrióta élete* címet adta neki, de nem kívánta megjelentetni. A hozzá írott bevezetés szerint szándéka az volt, hogy, mint kifejezi magát: *„megírjam, mikor hogyan láttam ezt a szerencsétlen országot, mindvégig hazámat."* A jövőnek szánt emlékiratában lényegében olyan, az élete során történt dolgokról szól, amelyeket kiadásra szánt és kiadott könyveiben nem írhatott meg. Nyíltan tesz említést a korábbi írásai során érvényesült öncenzúráról, amely mondanivalója közéleti-politikai vonatkozásait érintette. Elhallgatásuk miatt, mint írja, nemegyszer érzett önvádat a megalkuvással összefüggésben. A több mint négyszáz gépelt oldal terjedelmű szöveg írása közben ettől a tehertől is szeretett volna megszabadulni, s megállapításainak immár határozottan politikai töltése mellett ezt jelzi az is, hogy minden szereplője az eredeti nevét viseli. Másrészt az is törekvése volt, hogy kizárólag emlékeire hagyatkozzék: *„azt és annyit kívántam írni, amit egy ember a sorból és e korból észlelhetett. Észlelt, majd*

utóbb, évekkel később elmélkedett észleléseiről, emlékeiről." Nem használt tehát forrásokat, nem végzett kiegészítő kutatásokat sem, egyedül saját korábbi műveire támaszkodott.

Az 1956-tal foglalkozó részlet is jól tükrözi szándékát és módszerét, de kifejez még valamit. Granasztói Pál, életének hetvenedik évében, mintha szembesült volna az imént említett dilemmájával. Mintha azon töprengett volna ekkor, hogy a közéleti-politikai problémakör bevonásával nem lehetne-e mondanivalóját új megvilágításba helyezni.

A közölt szövegrésszel kapcsolatban megjegyzendő, hogy Trautmann Rezső 1956-ban az Országos Építési Hivatal vezetője volt. A felsorolt miniszterek között „Feri bácsi" Keresztes Fischer Ferencet jelöli. Ami az *Itthon éltem* című kötetéhez fűződő kiadói emlékét illeti, az 1956-tal foglalkozó rövid részletbe végül mégsem került be az, hogy akkor Magyarországon forradalom volt.

Granasztói György

PATRIÓTÁVÁ FORRÓSÍTOTT

Visszaemlékezés 1956 októberére

Október elején Pogány Frigyessel, kiküldetésben, elutaztunk közel három hétre Kelet-Németországba, Erfurtba, ahol a szocialista országok akadémiáinak küldöttei konferenciát tartottak a történelmi városokban történő építések, újjáépítések témakörében, előre meghirdetett előadásom a magyar városok morfológiájáról szólt. Hazajövet mi ketten felkerestük Lipcsét, Weimart, Meissent is, s mert már minden pénzünk elfogyott, a Balt-Orient expresszre felszálltunk előző este Drezdában, majd megérkeztünk Budapestre, a Nyugati pályaudvarra késő délután – október 22-én. Azzal fogadtak, hogy nagy felfordulás van az egész városban – erről kint csak némely homályos utalást hallottunk. A már megkezdődött kavargás másnap fokozódott, és estére érte el csúcspontját.

Azt, hogy mit éltem meg, mit tapasztaltam, milyen érzületeim voltak az ezt követő hetekben, megírtam az *Itthon éltem*ben, s törekedve arra, hogy „csak" az általam tapasztaltakra támaszkodjam, nem a különféle hírekre, hallomásokra. A „csak"-ot azért tettem most idézőjelbe, mert azon több ezrek közé tartozhattam, akik tanúi voltak a közelünkben levő Sztálin-szobor ledöntésének, az azt megelőző és azt követő tömegmegnyilvánulásoknak, s ezt részletesen megírtam. Azt is – tudtommal első ízben, s azóta sem igen írták itthon így –, hogy megítélésem szerint forradalom volt, holott ezt követően és máig „ellenforradalom"-nak szokás, illetve a párttagoknak így illik, kell nevezni, másoknak pedig megkerülni „az események" szóval vagy pusztán az évszámmal.

Itt ki kell térnem az „események" fontosabb témájából röviden arra, ami ezzel kapcsolatban később történt. A kéziratot 1970-ben adtam be; többen, akik ismerték, úgy vélekedtek, hogy ezt a megnevezést – forradalom – aligha közölhetik. Mégis, a szöveget csekély, inkább stiláris módosításokkal a Szépirodalmi Kiadó elfogadta, nyomdába is adta. Ezt követően kéretett az irodalmi vezető, s a szerkesztő társaságában fogadott. Nem sokkal előbb jelent meg Sík Endre önéletrajzi kötete, abban igen erős elmarasztalásával a sztálini uralomnak, amit ott Moszkvában élt meg – felsőbb körökben, sőt alighanem még felsőbbekben háborgást keltett, s a könyvet visszavonták a forgalomból. A kiadó említett személyei restelkedéssel és sajnálkozással közölték: olyan felsőbb utasítást kaptak, mely szerint a „szomszédos" országokat érintő bántó utalásokat törölni kell. Még azt is mondták: később bizonyára megjelenhet az eredeti szöveg is. Nyomban gondoltam, illetve, amikor bekérettek, már gondoltam: a „forradalom" nem maradhat benn, s ez ellen nem tehetek, ehhez nem ragaszkodhatok, ha egyébként kiadják. Ámde erről nem esett szó – az eredeti szöveg megmaradt –, hanem néhány olyan kisebb utalás elhagyását kérték, illetve ilyeneket jelöltek meg, amelyek esetleg bántóak lehetnek. Mármint – bár ki nem mondták – a Szovjetuniónak. Ezekbe belementem, noha irodalmi szempontból sajnáltam elhagyásukat, de úgy gondoltam, az olvasó észre sem veszi hiányukat. Ámde a Sztálin-szobor ledöntéséről szóló rész elhagyását – mintegy két-három oldalét – is kívánták, s ebbe nem mehettem bele. A saját élményekre alapozott könyv olyan rést kapott volna, ami az egészet megingatja. Kértem, hogy ebben Illés Endre – akkor már a kiadó igazgatója – döntsön. Döntött is, úgy, hogy az inkriminált szövegnek nagyobbik fele megmaradt. Az a része maradt el, ami a néphangulatról szólt – arról, hogy környezetemben csaknem csupa munkásembert láttam, szerelők, „szakik" jöttek, mentek, eszközöket hoztak, vittek, hogy műszakilag segít-

sék elő a lebontást. Helyesebben azt a személyt, akit – főként a sötétségben kézilámpája mozgó fényét – fenn a szobron ügyködve látni lehetett.

Így hát most „csak" ennyivel egészíthetem ki a már megírtakat – azzal az alapvető benyomással, tudattal, értesültséggel, hogy az egész mögött jórészt a budapesti ipari munkásság állt, akár a szentpétervári 1917-es forradalom mögött. E benyomásomat, tapasztalatomat rövidesen erősítette a hír, ami terjengett körülöttem, hogy a csepeli munkásság tódul be a városba. Nem sokkal később az, hogy a hadsereg is mellé áll. Az, hogy a Rádiónál a Bródy Sándor utcában ki lőtt először, vitatott, ámde ez nem az egészet érintő kérdés. Én csak azt tapasztalhattam, hogy a szobor már nincs a helyén, s a széles fasort ellepő tömeg rohan be a város felé kiáltozva: a Rádióhoz! Az feltételezhető, hogy a megbolydult, egyre növekvő tömegbe hamarosan belevegyültek nem csupán lázongók, feldúltak, hanem más szándékú, e helyzetet kihasználó s fegyverrel bíró egyének is. Az viszont bizonyosra vehető, hogy kezdettől főként fiatalok harcoltak. Fiam, aki szintén a Rádió felé rohant, azt élte meg, hogy a Nemzeti Múzeum mögötti kertrészben, ahol már közelről hallatszott a fegyverropogás, több más fiatallal, a fák mögé bújva köveket hajigáltak át a Rádió épülete felé, majd onnan is lőttek; ő egy magas, széles kő síremlék – sztélé – mögé bújt, onnan hajigált. Pár perc múlva melléje lépett egy rövid kabátos, kalapos, jól öltözött férfi, csak annyit mondott: „pardon", kabátja alól előhúzott egy géppisztolyt, és sortüzet nyitott a Rádió irányában. Ez – bár feltehetően így történt – nem tanúskodás, bíróság előtt esküvel nem tanúsíthatnám, miként más, közvetve tudott, hallott dolgot, eseményt sem. Az egész kiindulópontjának azonban – szemem láttára és hitem szerint is a szobor ledöntése tekinthető, hiszen addig ott a tömeg feszült figyelemmel, csendben várt, bár egyre nőtt. A ledöntés után történt hirtelen a megbolydulás, a kiáltozás, a Rádió felé rohanás, ezt is láthattam, hallhattam. Mindez döbbenetes s vérforraló volt: a

sötétlő szobor üres helye a sötétlő égbolton, körülötte a tömeg kiáltozásaival, erre, amarra rohanásával. S az az érzés, már nyomban, hogy itt nem csupán szobordöntés, hanem sorsdöntő esemény történt. Egy mindent egyesítő, bronzba öntött jelkép, bálvány megdöntése. Mind többet gondolva rá vissza pedig az, hogy történelmi esemény, sőt – talán, talán – egyszer majd világtörténelmi is.

Mert most nem a különféle megélt vagy hallott eseményekről, mozzanatokról írok, ezeket bizonnyal feljegyezték sokan, hitelesebben mások is. Arra gondolok, hogyan érzékeltem, ítéltem meg akkor a történteket, s hogyan később, máig. Bizonyára voltak tanúi s feljegyzői a Bastille egykori lerombolásának is – ez most kissé hasonló volt, lett ahhoz, egy kis országban, a közepében s a legnagyobb hatalommal, a legnagyobb országgal szemben, annak jelképe ellen. S nemcsak az ország került néhány napra a forrongás állapotába – a rádióban, a legkülönfélébb vidéki adásokban lehetett hallani –, hanem Európa, sőt a világ minden rádióadásában. E szót: Budapest, e napokban sokkal többször hallottam, mint talán egész életemben. Néhány napra a világ közepe lettünk, még az egyidejű szuezi kaland mellett is. S mi – családom – benne Budapest közepében, egy lakásba zárkózva is. Feleségem fivérei telefonáltak többször* – ezt lehetett! – riadtan, telve aggodalmakkal. A rádióban pedig, a hazaiakban minduntalan kétféle hangzott el: – a „Ruszkik haza!" kiáltozás, a másik a *Himnusz*.

Egy bizonyságom volt e napokban és maradt is: az egész ország kelt fel és összeforrt. S egy kétségem; mindennek ellenére, annak ellenére, hogy az egész országot hevítik most ugyan az elmúlt évek keserűségei, megaláztatásai: – „Ezt nem!" – érzik, kiáltozzák mégis annak a képnek a hiánya, legalábbis igen bizonytalan, vegyes tudata, képzete: – De mit?

* Franciaországból (A szerk.)

A hivatalban a fegyverek – átmeneti – megnyugvása utáni napokban semmi különös nem történt, persze senki sem dolgozott, ki tanakodott, ki vitázott, ki meg hallgatott. Híre járt, hogy Mikojan idejött és tárgyalt a megalakult új kormánnyal. Az orosz tankok kifelé vonultak a városból. Trautmann Rezső, elnökünk, úgy nyilatkozott egyik kollégámnak: ha újból harcra kerülne sor, tudja, hogy a barikád melyik oldalán lenne a helye. Az, hogy kinek nyilatkozott s milyen hangsúllyal, egyértelművé tette, melyik oldalra gondolt. S még azt is megtette – ennek tanúja voltam – valamelyik gyűlésén a munkatársaknak, hogy felállt és bejelentette: ő kommunista maradt ugyan, de kilép az addigi pártból. Ha volt akkor még egyáltalán párt, államvédelem. Fiam beszélte el azt is, hogy a harcok napjaiban éjszaka látta, mint rohannak cikcakkban automobilok a Nagykörúton, és a menekülő államvédelmi személyek lövöldöznek belőlük vaktában a járdák felé. Házunk – egyébként szakszervezet háza lévén teljesen kihalt – házmesterlakásában egy civil ruhás államvédelmi férfi bújt, a portásfülkéből időnkint izgatottan ide-amoda telefonált; ezt láttam, s tudtuk róla, hogy az. A becsületes házmester pár leányának a férje. Azért hangsúlyozom, hogy becsületesek – igen jó viszonyban voltunk velük –, mert fiam beállt a nemzetőrségbe, egyenruhát és puskát kapott, lövöldözésekben is részt vett, egyik este rövid időre hazajött emígy, egyenruhájában, puskával. Elmenet lekísértem, s a sötét, kihalt fasorban láttam, mint távolodik, majd eltűnik. A házmester pár is látta emígy, s később – mint sok más helyen – beárulhatták volna, de nem tették. Ez volt egyik szerencséje, életre szólóan. S az is, hogy nem vették fel akkor az egyetemre – ki tudja, ott mibe keveredett volna.

A háború előtt s alatt annyi kapcsolatom volt a kormánnyal, hogy Feri bácsi végig belügyminiszter volt. Az 1945 utáni koalíciós kormányban többen is akkori köreinkből, így Erdei Ferencen kívül Ortutay Gyula, Oltványi Ártinger Imre, Nyárády Miklós, egykor Scheidl Miklós néven őrsvezetőm a

cserkészeknél, piarista gimnáziumi tanuló a Sík Sándor osztályában. A Rákosi-korszakban már egyedül Erdei Ferenc. Most pedig, a megalakult Nagy Imre-kormányban Fischer József, Farkas Ferenc, Bibó István. Bibó későbbi sorsát illetően az a furcsa érzésem maradt, hogy kis részben én is hozzájárulhattam. Azzal, hogy Fischer figyelmét reá korábban felkeltettem, sőt szűk körünkbe hívtam. Fischer ugyanis később többek közt azt is mondta – szívesen és sokat beszélt el ezekről a napokról –, hogy amikor a pártok arról tárgyaltak, melyik kit jelöljön az új kormányba, s Fischer már ezen is jelen volt, a parasztpárt részéről Erdei Ferencet is említették. Ő – elbeszélése szerint közbeszólt: – eleget szerepelt már! – és Bibót javasolta. Azt, aki nem sokkal később, az újabb intervenció folytán oszladozó, ide-amoda menekülő kormány egyetlen tagjaként makacsul a Parlamentben maradt – azt beszélték: Dobi István, az államfő látta el élelemmel –, míg az újra megérkezett oroszok haza nem küldték. Köztudott az utáni szereplése, s hogy sok évre bebörtönözték. Külföldi rádiókban még sokáig minduntalan elhangzott a neve, Déry Tiboréval együtt. Később Bognár József – később ismerkedtünk meg egymással –, aki ugyancsak a kormányba került, szintén részleteket beszélt el rövid ottlétükről, feloszlásukról. Azt megerősítette, hogy Fischer javasolta Bibót, de azt nem, hogy Erdei Ferenc helyett, aki szintén a kormány tagja lett, s mindez – történelmi napok, események lévén – bizonyára pontosan köztudott. Azért említem, mert Fischer, mint máskor is, kihagyott ezt-azt, amit felesége meg is állapított. Azt viszont – amit Fischer szintén elbeszélt –, hogy Vas Zoltánnal, egykori fő ellenlábasával ott a kormány megalakulásakor összebékült, Vas Zoltán nekem később megerősítette. De hát minderről már eddig is sok dokumentum van, s mennyi kerülhet még elő!

A kormány többi tagját is hírből, névről ismerhettem. Jórészt a korábbi koalíció idejéből ismert nevek, egy ismét koalíciós kormányban. Kormányban, hatalom, külföldi tá-

mogatás nélkül. Inkább annak eshetőségével, s ezt sokan remélték is, hogy egy másik nagyhatalom mellénk áll. Tehát ismét csatatér leszünk, mások érdekeiért – gondolhattam. Arra azonban én sem gondoltam, hogy a nagyhatalmaknak is vannak ágaik, frakcióik, s hogy az orosz hadsereggel, parancsnokságával való tárgyalásról, a tárgyalóasztaltól a kormány küldötteit – Erdeit és Malétert – egy másik ága a hatalomnak egyenesen a börtönbe viszi. Az, hogy mi történt itthon november 4-én, köztudomású; arra ébredtünk, hogy újból szólnak a fegyverek. Nagy Imre előző, utolsó megnyilatkozása a rádióban – az ország „örökös" semlegességének bejelentése – megrázó volt, de már nyomban aggasztó is. Hiszen megéltem Horthy bejelentését a rádióban arról, hogy kilépünk a háborúból, s azt követően is megszólaltak a fegyverek. A két nyilatkozat hasonló volt több mindenben, de Horthyé, az előzmények után szánalmas, Nagy Imréé, egy tiszta emberé, talán valójában nem is politikusé, tragikus. Elhurcolásuk – az övé, Maléteré és kivégzésük ázsiai tett. S az a furcsaság – korábban s később is hallani lehetett arról, hogy a Kremlben ellentétes erők állnak szemben egymással. Európában a parlamenti, megválasztott pártok, nyilvános viták, ott pedig – az uralkodó párton belül a nyilvánosság elől elzárt klikkek, hatalmi csoportosulások. Malétert, Erdeit is egy másik vonalon, másik kötéllel rángatták el a tárgyalóasztal mellől. Bábokként rángatnak hát minket, s nem is egy rángat, hanem több. Sorsunk nem itt dől el, hanem ott fenn, távol északon, rejtelmes erőkkel. Ázsiában szokásosakkal. Életem első felében közép-európainak tudtam magamat, magunkat, ez időkben s különösképpen ebben az emlékezetes évben már kelet-európainak. Mi toltuk el oda, arra magunkat vagy mások tették – rúgták, vonták e hánytatott országot –, ezen eltöprenghettem, s máig töprenkedhetem. Bizonyos, hogy 1956 őszén Európába akartuk visszaverekedni magunkat, sikertelenül.

Talán leginkább ezért írom ezt a könyvet. A sírba szállás előtt és az utókornak. Mert ott, a sírban, már semmit sem számít az, hogy hová tartozunk, kihez, kikhez, mihez. De amíg élünk, számot kell adnunk erről, legalábbis önmagunknak.

Szégyenkezhettem nemegyszer, sőt csak magyar voltunkon, hibáinkon, hiányainkon, mulasztásainkon – dicsfény innen ritkán sugárzott az európai égboltra. A Hunyadiak, a szabadságharcok, Rákóczi, Kossuth, Petőfi, a zenében Liszt, Bartók, Kodály, a tudományban Bolyai, Semmelweis, Eötvös Loránd. De most, 1956 őszén azt érezhettem, hogy ez az ősz – akár a múlt századi szabadságharc is – bár leverték, dicsfényt kapott. A lengyeleknél már volt előzőleg mozgolódás, bizonyos, de az eurázsiai nagyhatalom ellen itt, Európában első ízben mi keltünk fel mint egy egész ország. Furcsák ezek az elsőbbségeink: a Tanácsköztársaságé, a Horthy-féle juntauralomé, de míg azok nem dicsőek, legutóbbit mondhatni dicsőnek, dicsőséges tettnek. Magamban mindinkább annak kezdtem érezni, még ha nem is volt részem benne, hiszen otthon lapítottunk. Része leginkább az egyszerű embereknek, a felbolydultaknak és a fiatalabbaknak volt. A tömegeknek. Ezt nem! Ezt tovább nem! – úgy érezhették mind. S – erről nemigen van szó – nem béremelésért, gazdasági érdekekért keltek fel, hanem a szabadságért s az igazságért. Azért, hogy ne kelljen szorongva és hazudozva élni. De ki mondhatta volna meg, és főként tehette volna szinte nyomban, hogy helyette, utána mi legyen? A szinte nyomban széthúzó „haladó" értelmiség vékony, csaknem csenevész rétege? Az, amibe én is tartoztam, de harcra, uralomra, politikára sohasem, én sem törekedtem? „Én csak élni és dolgozni akartam, s olyan hatalmat tudni magam fölött, mely ezt lehetővé teszi számomra, anélkül, hogy megalázna" – írtam 1949-ben a *Vallomás és búcsú* kiadatlan fejezetében. Helyzetemet illetően a közéletben, a társadalomban azóta is ezt vallom, s jobban megfogalmazni ma sem tudom.

Csak kérdem: kényelmesség, tehetetlenség, vágyálom-e ez, vagy egy normális embernek a normális és jogos igénye?

Az bizonyos, hogy patriótává 1956 forrósított, az előtt is volt hajlamom rá, de inkább lokálpatriótaként. Budapestért, városainkért, tájainkért lelkesedő. Mostantól az egész országért, olyan országért, melyre mint hazámra büszke lehetek, még ha nem is tettem ezért cselekvően semmit. Amely megtette egy adott pillanatban, amit tehetett – egybeforrva, de csakis önmagára utalva, s amit más ország itt Európában, az újabb korban emígy egy sem tett. A 48-as szabadságharc Közép-Európa ügye volt, ez – mondhatni – a világé. S talán éppen azért, mert felkelését ismét leverték, le tudták verni, s le kellett verni. Ha nem verik le, hanem győz, ki tudja: mi lett volna – talán újabb süllyedés, sekélyesedés, az egykori tűznek már csak pislákoló emléke? Újból koalíciós feszültségek, versengések, zűrzavar? Hiszen évszázadokon át fokozatosan elfelejtettük, hogyan, miként kell uralkodni, hatalmat gyakorolni s közben haladni is! De emígy, leverve, néhány forró nap emlékére korlátozva tartós, eszmei emlékezetű lett, csillogó fény az égen. Annak fénye, hogy lehet ezt tenni, lehet ilyent tenni szolgasors helyett, egy ország, egy nép szolgasorsa, annak tűrése helyett. S mert még olyan hatalmon is, ami ellen felkelt, s amely leverte, rés nyílt. Ezt akkor nem tudtuk, később érzékelhettük. Azt mindinkább, hogy hiábavaló nem volt. Annyira nem tudtuk, legalábbis én, éreztem, végleg börtönben rekedtünk, Kelet-Európa lettünk, nincs kiút, a reménység fénye elsötétült. Akkor kezdtem inni, addig csak iszogattam imitt-amott, mulatságokon, összejöveteleken – most már egyedül, naponta, s nem is bort, hanem pálinkát…

Nincs képem arról, mint látták, érzékelték olyanok, akik még időben elmentek messzire, idegenbe. Mit jelezhetett például Márai, hogy köreimből mondjak valakit, s nem is akárkit. Az valószínű, hogy ő, ők nem gazdagodtak vele, míg én – és ez lassan, később vált bennem tudatossá, mond-

SVÁBY LAJOS: DÜRER NYUSZIKÁJA FELMÁSZOTT
A SÁRGA VAKRÁMÁRA, 1995
Olaj, vászon, 100 × 120 cm

hatni vigasszá – hátralévő évtizedeimre gazdagodtam. Megéltem, megélhettem valamit itthon, ami felemelt, s ugyanakkor alapokat is adott. Azt az alapérzést, hogy idetartozom, itt a helyem, e helyért, ennek dolgaiért kell élnem, amíg élek. Mert érdemes rá, s én magam is talán képes lehetek erre. Nem az uralmát segíteni, hanem az egészet, az országot, mert itt ez s nem más a dolgom. És mert én nem szakembernek születtem, nem az lettem – fogorvos, elektromos mérnök, automobil-konstruktőr –, akinek a dolga az élet egy-egy fontos részletére vonatkozik, ugyanezért a világon bárhol boldogulhat – sokan tették, teszik is ezt –, hanem építész és urbanista lettem, olyan, aki helyhez, hazához kötött,

s annak úgyszólván minden dolgához, minden sajátosságához. Nem ok nélkül készítettem tanulmányomat városaink sajátosságairól éppen 1956 elején, talán már ösztönösen élt valami efféle bennem, s védtem meg értekezésként 1957 közepe táján. Nem ok nélkül fordultam a regionális tervezés felé, tehát minden településünk és összefüggéseik felé, ugyancsak már előbb, majd később még inkább – tehát az egész ország minden lakosa felé. S nem ok nélkül tágítottam még később a városépítéstant a tágabb, jóval tágabb urbanisztika felé, egyben humán, illetve társadalomtudományok – szociológia, pszichológia, igazgatás és egyebek felé. Mert valaha ugyan a látvány, a formák kötöttek le, mégis inkább az érdekelt, mi van mögöttük, mi van a mélyükben, a városképek, a homlokzatok mit rejtenek, sejtetnek. Az életet, s milyen életet? A miénket. 1956-nak köszönhetem, hogy efelé fordultam, tágultam a magam tudásával, lehetőségeivel, az egész, bár megcsonkított, de emígy is életerős, megsegítésre érdemes ország felé. A komor, vészterhes novemberi napokban s azokat követően ugyan letörtem én is, de nem sok idő múlva feléledtem. Mindezért, mindattól, amit októberben megélnem megadatott.

Granasztói Pál

A MAGYAR DEMOKRÁCIA DIPLOMATÁJA:

Auer Pál

Harminc esztendővel ezelőtt, 1978. június 21-én halt meg Párizsban Auer Pál magyar diplomata, aki hazájában éppen úgy, mint a száműzetésben, rendületlen nyugalommal harcolt az emberi jogokért és hazája felemelkedéséért.

Ha Auer Pál könyveit, tanulmányait, cikkeit olvassuk, olyan érzés támad bennünk itt, a szomorú ezredfordulón, mintha ismeretlen, csodálatos világban járnánk, amelyben még érvényesek a becsület, az erkölcs törvényei, s amelyben érvényesült az alapvető igazság.

Auer Pál a diktatúrák által beárnyékolt 20. században azon államférfiak közé tartozott, akik magukat áldozták fel a nemzetért. Testamentumában leszögezte, hogy sorsában megnyugodva szállhat sírba, mert ha visszatekint jó pár évtizedet is átölelő életútjára, nem emlékszik arra, hogy valaha is valami méltatlant követett volna el, vagy szántszándékkal bárkit is megbántott volna.

Az első világháború és az azt követő évtized

Auer Pál már az első világháború előtt elkötelezte magát a nemzetek közti együttműködés szolgálatára. Doktori disszertációját *A két hágai békekonferenciá*ról írta. Publicisztikai és irodalmi működése korán kapcsolatba hozta a kor politikusaival és íróival. A világháborút végigszolgálta, s mint főhadnagy szerelt le. *A Nemzetek Szövetsége* című könyve már 1918 decemberében megjelent. 1919 januárjában ő kép-

viselte Magyarországot a Nemzetek Szövetségét előkészítő nemzetközi konferencián. A 133 napos kommunista diktatúra idején Bécsbe emigrált.

Visszatérése után ügyvédi irodát nyitott, és a két háború között főleg nemzetközi vonatkozású ügyekkel foglalkozott. 1921-ben a Határmegállapító Bizottság jogi szakértője lett, és neki köszönhető az egyetlen, a Nemzetek Szövetsége által elrendelt határmódosítás. 1923-ban a Magyar Békeegyesület elnöke lett, 1924-ben pedig a Pán-Európai Unió magyar osztályának az elnöke. 1926-ban a frankhamisítási ügyben a francia államot képviselte jogászként, teljes eredménnyel. 1932-ben a dunai államok gazdasági közeledését előmozdító komité elnökévé választották. 1936-ban őt bízták meg a Nemzetek Szövetsége reformját célzó javaslat kidolgozásával.

A harmincas évek elején belép a korszak legnagyobb ellenzéki politikai pártjába, a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Pártba. Szoros kapcsolatba került Tildy Zoltánnal, Nagy Ferenccel, Ekhardt Tiborral, dr. Pfeiffer Zoltánnal. Rövidesen jelentős befolyásra tett szert, és megválasztották az FKgP Politikai Bizottsága elnökének.

Harc a náci befolyás ellen

Auer Pál Bajcsy-Zsilinszky Endre baráti köréhez tartozott, ám az 1939-es választásokon már a Kisgazdapárt listáján került vissza a törvényhozásba. Két különböző vérmérsékletű ember került közel egymáshoz. Auer Pálban rendkívüli rokonszenvet váltott ki Bajcsy-Zsilinszky Endre harca, amit a németek magyarországi behatolása ellen vívott. Tisztelte őt puritánságáért, erkölcsi feddhetetlenségéért. A személye iránti tiszteletet növelte, hogy 1943-ban teljes mellszélességgel védelmezte azokat a kisgazdapárti politikusokat, akik heves nyilas támadásoknak voltak kitéve.

Egy nappal a német megszállás előtt, 1944. március 18-án Dessewffy Gyula, a Független Kisgazdapárt fiatal tagja, a Kis Újság későbbi főszerkesztője felhívta Auer Pált, hogy bizalmas közlése lenne a számára. Szeretne vele együtt elmenni Tildy Zoltánhoz, és vele is megosztani értesülését. Miután találkoztak, elmondta, hogy jól informált rokonaitól tudja, hogy Horthy kormányzó Ghyczhy külügyminiszterrel, Szombathelyi Ferenc vezérkari főnökkel – Kállay Miklós miniszterelnök és Csatay Lajos hadügyminiszter tiltakozása ellenére – Hitler meghívására Klessheimbe utazott, és bizalmasan megüzente a kormány tagjainak, hogy rendkívül barátságtalan fogadtatásban volt része, és a Führer közölte vele, hogy csapataival meg fogja szállni Magyarországot.

A német megszállás előtt Auer Pál megalakította barátaival együtt a Magyar Társaskört, amelynek tagjai az ellenzéki pártok fontosabb vezető embereiből, továbbá a sajtó, irodalom, szakszervezetek és a nagyipar demokratikusan gondolkozó személyiségeiből kerültek ki. Ez a kör megpróbálta az egyoldalú német és nyilas propagandafölényt ellensúlyozni.

Még március 18-án este Auer Pál egy baráti társasággal a Gellért Szállóban vacsorázott, és feltűnt neki, hogy közelében három asztal körül ismeretlen, szemmel láthatóan nem magyar emberek ültek. Jóllehet, három különböző asztalnál ültek, de látszott rajtuk, hogy ismerik egymást. Később megállapította, hogy civilbe öltözött német tisztek voltak, valamilyen külön feladattal, akik a csapatokat megelőzve érkeztek a magyar fővárosba. Auer Pál rövidesen elhagyta a társaságot, és a többieknek is azt tanácsolta, hogy jobb lesz, ha hazamennek.

Március 19-re virradó éjjel ½3-kor a telefon csöngése ébresztette fel. Caccialuppi, az antifasiszta olasz követség titkára hívta fel. Ebben az időpontban két olasz diplomáciai képviselet volt Magyarországon, a Mussolini által küldött és a háborúban a nyugati szövetségesek oldalára átállt kor-

mány követsége. Az utóbbi élén báró Ferraris ügyvivő állt. Caccialuppi közölte Auer Pállal: „soldati tedeschi sono venuti" – német katonák jöttek a követségre, és letartóztatták gróf Volpi katonai attasét.

Ezzel hozta Auer tudomására, hogy megérkeztek a német csapatok, és értesítse azonnal Bajcsy-Zsilinszky Endrét. Auer próbálkozott elérni telefonon barátját, de minden kísérlete eredménytelen maradt. Azonnal elkezdte a saját levelezésének megsemmisítését, elsősorban báró Bakách-Bessenyei Györgynek aznap Svájcból érkezett levelét, amelyben arra kérte őt, hogy próbálja elérni, hogy történjen valami a Kisgazdapárt részéről, amiből a Nyugat arra következtethet, hogy nálunk a nép többsége lelkileg szembenáll a rendszerrel. Központi fűtéses lakásában órákig tartott a 30-40 levél megsemmisítése. Hajnali 5 órakor Tildy Zoltán jelentkezett telefonon, és arra kérte Auer Pált, hogy reggel 7 órakor legyen a Duna-parti Hangli-kioszkban. Úgy hagyta el a lakását, hogy biztonsági okokból nem fog visszatérni. A Hangliban Tildy, Oltványi és Pfeiffer Zoltán várták. Csak néhány percet töltöttek együtt, amikor Auer azt tanácsolta barátainak, hogy senki ne menjen haza, de innen, a kioszkból is haladéktalanul távozzanak. Auer Pál később megtudta, hogy alig hagyta el a lakását, röviddel utána a Gestapo emberei keresték. Mint később kiderült, a Gestapo listáján elsők között szerepelt a neve, akiket a megszállóknak azonnal le kellett tartóztatniuk.

A március 19-i letartóztatandók között voltak: Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter, tizenhárom parlamenti képviselő, köztük Tildy Zoltán, Varga Béla, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Apponyi György, Rassay Károly és kilenc felsőházi tag. Tildy Zoltánnak sikerült a Pozsonyi úti református templom tornyában elrejtőzni, így helyette a Gestapo fiát, ifj. Tildy Zoltánt hurcolta el.

Kállay Miklós miniszterelnök budavári föld alatti folyosókon keresztül menekült el a Sándor palotából, és Unagdi

török követ bújtatta, gróf Bethlen István is ugyanilyen úton történt menekülésének köszönhette, hogy nem került a Gestapo kezére.

Auer Pál menedéket keresve Barakonyi Jenő ügyvéd barátját kereste fel, akinek sikerült őt Batthyány Tivadar lányainak Heves megyei birtokán elrejteni. Mivel itt sem volt biztonságban, visszatért Budapestre, majd egy másik régi barátja, Perczel Dezső, a házelnök testvére, Tisza-parti birtokán sikerült menedéket találni. Auer Pált baráti kapcsolatok fűzték a Perczel családhoz, mivel nagyapja szeretett az 1849-es szabadságharcról beszélni, amelyben ő 17 éves korában Perczel Móric tábornokhoz beosztott önkéntes honvédként vett részt, és mindig mély tisztelettel beszélt a népszerű tábornokról.

Egyik nap motorkerékpáron a Perczel-kúriába érkezett gróf Pálffy Géza, a legitimisták egyik vezére, aki a nácik szemében vörös posztónak számított. Perczeléktől Auer Pál átment Pálffyék 25 km-re, a Tiszta partján fekvő birtokára, ahol az egyik hálószobában titkos rádióadó működött.

Három hét után ismét rejtekhelyet változtatott, és Szilágygörcsönbe került Wesselényi Istvánhoz.

1944 júliusát és augusztus első felét itt-töltötte Auer Pál. Augusztus közepén barátja, Barakonyi Jenő telefonon közölte vele, hogy az esti pesti lapokban egy cikk jelent meg, miszerint báró Wesselényi egy ellenzéki személyt rejteget szilágygörcsöni házában. Ezt követően Wesselényi István lányánál, Máriánál, a hadadi várban talált menedéket. Itt sem maradt sokáig, mert az egyre gyorsabban előrehaladó események nyugtalanná tették, és mindenáron fel akart menni Budapestre. Budapesten Pálffy Géza elvitte Szala Gábor főjegyzőhöz, aki hamis személyazonossági igazolvánnyal látta el. Ezzel egy időben lenyíratta a haját, a szemöldökét, és szemüveget kezdett hordani, melyet eddig csak olvasáshoz használt.

A nyilas hatalomátvétel után az Opera mögött lakott, a Dessewffy utcában két rendszeres látogatója volt, Kárász

Artúr, a Nemzeti Bank későbbi elnöke (aki azután, mint emigráns, az Egyesült Nemzetek égisze alatt működő Világbank egyik igazgatója lett), és László öccse. A ház lakói a hamis papírok alapján csak Arányi pénzügyi főtanácsosnak ismerték.

Az új élet kezdete 1945-ben

1945 januárjában, a budapesti harcok elvonulásával Auer Pál Budára ment a szüleit meglátogatni, majd onnan még aznap visszatérve, a skót misszió épületében felkereste Tildy Zoltánt. A Független Kisgazdapárt elnökének a német megszállás után itt volt az utolsó rejtekhelye. Amikor a skót misszióhoz érkezett, akkor hagyta el az épületet Gerő Ernő, aki előbb érkezett vissza Magyarországra, mint Rákosi Mátyás. Ebben az időpontban még nem lehetett tudni, hogy Moszkva melyiküket fogja a kommunista párt élére állítani. Tildy Zoltán Auer Pállal a jelenről és a jövőről, az FKgP újbóli felállításáról tárgyalt. Tildy a Gerővel történt találkozás után az ország helyzetét sötétebbnek látta, mint Auer Pál.

Auer Pál teljes erővel bekapcsolódott az újjáépítésbe, a Kisgazdapárt politikai tevékenységébe. A párt külügyi bizottságának elnöke lett, és 1945. május 3-án a *Kis Újság*ban *Érdekszféra?* címmel vezércikket írt. Ebben többek között a következőket írta: „Az érdekszféra szó bántóan emlékeztet Hitler kedvenc szavára, a Lebensraum, élettér szóra... Idegen érdekszférához, valamilyen nagyhatalom érdekszférájához tartozni annyit jelent, mint kizárólag egy nagyhatalom érdekeihez, óhajaihoz igazodni, sőt ha kívánja, saját érdekeit az illető nagyhatalom érdekeinek alárendelni... Az Egyesült Nemzetek létesítésével egyidejűleg nem lehet szabad és független országokat... vazallussá tenni... Ami Szovjet-Oroszország nyugati szövetségeseit illeti, mi azoknak a jóindulatára, rokonszenvére rá vagyunk utalva. Kultúrájuk

kisugárzását, nyersanyagaikat és pénzügyi támogatásukat aligha lehetne nélkülöznünk. Ők pedig két véres háború után joggal elvárhatják, hogy hozzájáruljunk Közép-Európa konszolidációjához és a transzkontinentális utak biztosításához. És az európai kontinensen kétségtelenül szerephez jutó megújhodott Franciaország iránt is őszinte vonzalmat érez a mai magyarság... Önálló, szabad nép akarunk maradni... olyan nép, amely ragaszkodik a szabadsághoz és függetlenséghez, s békés tagja akar maradni a demokratikus népek családjának."

Az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választásokon a Független Kisgazdapárt abszolút többségre tett szert, Auer Pált megválasztották a parlament külügyi bizottsága elnökének. Ezzel kezdetét vette az a diplomáciai tevékenység Auer Pál részéről, melyet az újjászülető Magyarország érdekében fejtett ki, egészen addig, amíg a kommunista diktatúra száműzetésbe nem kényszerítette.

1946. február 27-én a budapesti csehszlovák követnél Auer Pál is ott volt azon a tanácskozáson, melyen csehszlovák részről Clementis államtitkár, Slavik miniszter és a követség két tisztviselője, míg magyar részről Gyöngyösi János külügyminiszter, a Kisgazdapárt képviseletében Varga Béla házelnök, a Nemzeti Parasztpárt részéről Kovács Imre, Veres Péter, a szociáldemokrata párt részéről Szakasits Árpád és Szalai Sándor, a kommunista párt részéről Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes vett részt.

Ezen az értekezleten a csehszlovák kormány azt kívánta, hogy Magyarország járuljon hozzá, hogy a magyar területen élő szlovákok áttelepíttessenek Csehszlovákiába, és ugyanannyi Csehszlovákiában élő magyar telepíttessék át Magyarországra. Kilátásba helyezte, hogy ez esetben a Csehszlovákiában maradó magyar kisebbség jobb helyzetbe fog kerülni. Puskin orosz követ nagy nyomást gyakorolt Gyöngyösire, aki azt remélte, hogy ha ily egyezmény létrejön, a megmaradó magyar kisebbséget nem fogják többé

elnyomni. Erről Auer Pálnak, mint a nemzetgyűlés külügyi bizottsága elnökének nem volt tudomása.

Az 1946. február 27-i értekezleten Clementis azt kérte, hogy az egész magyarságot telepítsék át Csehszlovákiából Magyarországra. Hozzátette azt is, hogy ha nem teljesíti a magyar kormány Prágának ezt az óhaját, széttelepítik a szlovákiai magyarságot, amelynek nem biztosítanak kisebbségi védelmet.

Auer Pál is felszólalt Clementis beszéde után, és többek között a következőket mondta: „Beneš Ede elnök úr egy alkalommal elismerte előttem, hogy nem sokkal a trianoni szerződés megkötése után ajánlatot tett az akkori magyar kormánynak, és hajlandónak nyilatkozott területi engedményekre. Az ajánlatot az akkori magyar kormány elutasította... Ami lehetséges volt akkor, nem volna-e lehetséges most is? Ha Beneš elnök úr ismét oly békülékeny magatartást tanúsítana, mint akkor, megértő partnerekre találna, és létrejöhetne egy olyan megállapodás, amely soha nem remélt perspektívát nyújtana mindkét nemzet számára..."

Az értekezlet szünetében Auer Pál fesztelen beszélgetést folytatott Slavik miniszterrel, és megpróbálta ezt olyan irányba terelni, amely elősegíthette a megegyezést a két ország között.

Slavik miniszterben mutatkozott némi hajlandóság, hogy a tárgyalások menetét a kiegyenlítődés felé mozdítsa el. Azt mondta Auer Pálnak, hogy nem lát kizártnak egy kompromisszumos megoldást, ezért kérdezte, hogy mekkora az a terület, melyet Budapest vissza szeretne kapni. Auer Pál minimumként a Csallóközt jelölte meg. Slavik nem tartotta lehetetlennek ezt a kívánságot, ha a magyar kormány belemenne, hogy a Balassagyarmattól északra fekvő területek viszont Csehszlovákiához kerülnének. Auer hozzátette, hogyha Magyarország a Csallóközön kívül néhány területet visszakaphatna, lehetőséget lát arra, hogy néhány szlovák többséggel rendelkező községet átengednének. Slavikra azonban sem a

cseh és szlovák nacionalisták, sem a kommunisták nem hallgattak.

Auer Pálnak lehetősége volt arra is, hogy megismerje az orosz tárgyalópartner elutasító magatartását is. Így 1946-ban a négy nagyhatalom külügyminiszterének párizsi találkozása előtt kísérletet tett, hogy Magyarország sorsára döntő hatással bíró Molotov külügyminiszterrel tárgyaljon, hogy pozitív irányba segítse elő a béketárgyalásokat. Molotov ugyan nem zárkózott el, hogy a szünet után felszólalhasson, de lényegében érzékeltette, hogy teljesen hiábavaló lesz, mert 1946. május 7-én a Külügyminiszterek Tanácsa úgy döntött, hogy Erdélyt teljes egészében Romániához csatolja.

Auer Pál a külügyek intézése mellett nagy figyelmet fordított pártjára, és mindent elkövetett, hogy segítse a Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Varga Béla, Kovács Béla négyesfogatot. Mivel Magyarországgal csak fegyverszüneti szerződés volt kötve, amely nem adta vissza a teljes szuverenitást, így amikor sorra került az 1945-ös késő őszi nemzetgyűlési választás, az országot a Szövetséges Ellenőrző Bizottság kontrollálta. Ennek ugyan voltak nyugati tagjai is, de az irányítás az oroszok kezében volt. Vorosilov marsall azt akarta rákényszeríteni a Független Kisgazdapártra és a többi pártra, hogy ne külön, hanem valamennyi „demokratikus" párt közös listán induljon.

Auer Pál azonnal felmérte ennek a jelentőségét, és azonnal munkába lépett, hogy megakadályozza Moszkva szándékát. Anélkül, hogy bárkivel érintkezésbe lépett volna, azonnal meghívókat diktált, és intézkedett, hogy a pártértekezletre szóló meghívók a könnyen elérhető kisgazdapárti képviselőknek kikézbesíttessenek. Másnap 60-80 képviselő jelent meg. Miután megnyitotta az értekezletet, közölte képviselőtársaival, hogy ha a közölt terv valóra válik, akkor a demokratikus elvek érvényesüléséről többé nem lehet szó; és a kommunista párt ura lesz a helyzetnek a parlamentben, mert sikerülni fog egy-két kisgazdapárti képviselőt kecseg-

tető ígéretekkel levenni a lábáról. Másnap ismét összejöttek a képviselők, és megjelent Nagy Ferenc is. Kifejezésre juttatta, hogy ő is teljes mértékben egyetért a képviselőkkel, és szükségesnek tartja, hogy a pártok külön listával induljanak. Beszélt Tildy Zoltánnal, és őt is meggyőzte ennek szükségességéről. Ugyanis az oroszokon keresztül a kommunisták nehezen kivédhető nyomást gyakoroltak Tildy Zoltánra. Így jött létre 1945. november 4-én a demokratikus választás.

Auer felszólalt az Ideiglenes Nemzetgyűlésben a választói törvényjavaslat vitájában is. A javaslat első paragrafusa felsorolta a választási jogosultság előfeltételeit. Ebben szerepelt egy olyan kitétel, hogy nem bír aktív és passzív választójoggal az, aki „fasiszta". A törvényjavaslat tárgyalása alkalmából szót kért Auer Pál, és indítványozta a rendelkezésnek a törlését. Kifejtette, hogy a javaslat nem írja körül, hogy ki a fasiszta, s melyik az a fórum, amelyik valakit fasisztának nyilváníthat, márpedig nem bízható közigazgatási közegekre, sem a szavazatszedő bizottságokra, hogy a választás napján, a szavazás alkalmából döntsék el, hogy a szavazó fasiszta-e. Aki a fasizmus alatt valamilyen törvényszakaszba ütköző bűncselekményt követett el és ezért a bíróság elítélte, s politikai jogainak felfüggesztését rendelte el, az természetes nem lehet választó és nem választható meg. Azonban csak a bíróság hivatott eldönteni, hogy az illető megfosztható-e a legfontosabb honpolgári jogától.

Auer Pál beszéde után Rákosi Mátyás felsietett a házelnöki emelvényre, és kérte Varga Bélát, hogy függessze fel az ülést, és tartsanak egy pártközi értekezletet. Varga Béla szobájában Rákosi azt kérdezte Auer Páltól: „Hát a képviselő úr azt kívánja, hogy fasiszták üljenek a magyar parlamentben?" Auer Pál teljes nyugalommal válaszolt: „Rákosi képviselő úr bizonyára nagyon jól tudja, hogy ő [Auer] élesen szemben állt és szemben áll a fasizmussal. Ahhoz azonban nem hajlandó hozzájárulni, hogy elfogult pártemberek a választás napján döntsék el, hogy ki fasiszta."

Mivel Rákosi látta, hogy a többi párt is Auer Pál véleményén van, nem kívánta a helyzetet kiélezni, de kijelentette: „de lesz még alkalom, hogy ezek a kérdések tisztáztassanak". Auer Pál akkori fellépésének volt köszönhető, hogy a választójogi törvény a „fasisztákra" vonatkozó utalás kihagyásával került 1945-ben a törvénytárba.

1946. január 31-e után, miután a köztársaság kikiáltásra került, Auer Pál érintkezésbe lépett a nyugati missziók vezetőivel. Nagykövet rangban Schoenfeld Artur állt az amerikai misszió élén; míg az angol misszió feje Alvary D. F. Gascoigne volt. Ezek a diplomaták nem mint diplomáciai képviselők, hanem mint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság politikai tanácsadói szerepeltek. Auer Pál ezeknek a kapcsolata révén is tapasztalhatta, hogy Magyarország mennyire a szovjetek érdekkörébe tartozik. Ugyanis a SZEB két angolszász vezető tagja a döntés jogát a legtöbb kérdésben átengedte orosz kollégájának, és egyszerűen tudomásul vette annak intézkedését. Ők maguk nem is érintkeztek hivatalosan közvetlenül a magyar hatóságokkal, hanem csak Vorosilov útján. Ez a folyamat napról napra erősödött, és így egyértelművé vált, hogy Magyarországot a nyugatiak hallgatólagosan átengedték az oroszoknak. Auer Pál elmondta Schoenfeld és Gascoigne nagyköveteknek, hogy ha a nyugati nagyhatalmak hagyják a dolgokat tovább zülleni, Magyarország hamarosan orosz uralom alá kerül, és a bolsevikok országa lesz. Amikor Auer Pál Schoenfeldnek és Gascoigne-nek azt tanácsolta, hogy egyes esetekben lépjenek fel és intézkedjenek, azok azt mondták, hogy nincsen olyan meghatalmazásuk, hogy konkrét ügyekben fellépjenek. Amikor Auer Pál megkérdezte, hogy nem volnának-e hajlandók instrukciót vagy meghatalmazást kérni, mindketten azt felelték, hogy ezt nem tehetik, nem léphetnek fel kezdeményezően. Minden megkeresésre azt mondták, hogy igyekezzen a magyar kormány az oroszokkal jó viszonyban lenni.

Tildy Zoltán 1946. február 1-jén, köztársasági elnökké való megválasztása napján, felkérte Auer Pált, hogy vállalja el a párizsi magyar követség vezetését. Huszonnégy óra gondolkodás után elfogadta a megbízást. Amikor a francia „agrément" megjött, megtette az utolsó előkészületeket az elutazásra. Búcsúlátogatást tett Tildynél, Nagy Ferencnél és Gyöngyösi János külügyminiszternél. A magyar külügyminiszter arra kérte, hogy még elutazása előtt látogassa meg Puskin követet, aki nagyon számít a találkozásra. Puskin hűvösen fogadta Auert, és azt kérdezte, hogy mit tekint legfontosabb feladatának. Azt válaszolta, hogy a béketárgyalásokon megpróbálja menteni, ami még menthető, és megpróbál Nyugaton is barátokat szerezni Magyarországnak. Puskin után még ugyanaznap felkereste elődjét, gróf Khuen-Héderváry Sándort. A volt magyar nagykövet sötéten látta a jövőt, és ezen belül az ő helyzetét. Egy orosz tábornokot szállásoltak be hozzá, aki lefoglalta hálószobáját és dolgozószobáját... Két héttel Auer Párizsba történt elutazása után a Dunába vetette magát.

Auer Pál megbízólevelének átadására 1946. május 7-én került sor. A megbízólevelet az ideiglenes köztársasági elnök funkcióinak ellátásával megbízott Félix Gouin miniszterelnöknek kellett átadnia. Gouin több minisztertársa és kabinetje tagjainak jelenlétében fogadta Auer Pált. Bumaine nagykövet protokollfőnök arra kérte, hogy ne tartson hosszú beszédet az átadás alkalmából, ezért csak azt hangsúlyozta, hogy Magyarország az első világháborúba közjogi és földrajzi helyzete, a második világháborúba pedig a békeszerződés következtében sodródott bele, noha a magyar nép mindig őszinte rokonszenvvel viseltetett a francia nép iránt. Ezért mindent el fog követni, hogy a két ország között baráti kapcsolat létesüljön. Gouin elnök melegen megszorította a magyar nagykövet kezét, és kijelentette, hogy ő marseille-i ügyvéd, örül annak, hogy egy budapesti kollégájának a kezét szoríthatja meg. Ezenkívül Auer Pál nevét ismerik

Franciaországban, és tudják, hogy Franciaország igazi barátjának számít.

A francia külügyek élén a megbízólevél átadásának idejében Georges Bidault állt, aki mint az ellenállás vezetője, nagy tekintélynek örvendett Franciaországban. Alig foglalta el hivatalát, megélénkült a párizsi követségi palota. A magyar kolónia fellélegzett, hogy végre van kapcsolat a követségen keresztül Magyarországgal. A magyar követség látogatói között egymást követték a magyar szellemi és kulturális élet kiválóságai Kodály Zoltántól Szent-Györgyi Albertig. Sűrűn látogatták meg Auer Pált a francia közélet képviselői is. Nemcsak a diplomáciai testületek tagjai és a Quai d'Orsay főtisztviselői, hanem a francia közélet vezetői is.

Néhány héttel a béketárgyalások megkezdése előtt, 1946 nyarán, Károlyi Mihály titkára jelentkezett kihallgatásra a párizsi magyar követségen. Londonból jött, és tolmácsolta Károlyi Mihály felajánlkozását, hogy segíteni szeretne a béketárgyalásokon. Auer azt válaszolta Havasnak, hogy egymaga ebben nem dönthet, hanem fel kell hívni Budapestet. Gyöngyösi János megkérdezte Auertől, hogy ő miképpen ítéli meg Károlyi Mihály jelentkezését. Auer szerint Károlyi a nyugati világban kommunista államfőnek van elkönyvelve, és közreműködése nem lenne pozitív hatással a magyar ügyre. Mivel Auer nem akarta megbántani Károlyit, ezért azt üzente Londonba, hogy meghívják Párizsba, mint a magyar békeküldöttség tanácsadóját. Nagy segítség lenne, mondotta Auer Pál Havasnak, ha Károlyi Mihály szovjet kapcsolatai révén, a magyar–román határok kérdésében engedékenységre bírná a szovjet küldöttség tagjait. Károlyi rövidesen Párizsba érkezett, és kísérletet is tett a szovjetek megnyerésére, de minden fáradozása eredménytelen maradt.

Auert mérhetetlenül felháborította a csehszlovák kormánynak az a követelése, hogy a területén élő magyar és német nemzetiségűeknek az országból való kiutasítása a békeszerződésben kifejezetten engedélyeztessék. Ebben a

kérdésben akkor az Egyesült Államok delegációja teljesen a magyar ügy mellé állt. Az angolok is érthetőnek tartották a magyar álláspontot. A franciákra Auer Pál jó kapcsolatai ellenére sem lehetett számítani, mivel Prága rendkívül jó kapcsolatokat tartott fent Párizzsal. Az angolok tették azt a javaslatot, hogy a két érdekelt fél közvetlenül tárgyaljon egymással, közvetlen találkozás útján kíséreljék meg a megoldhatatlannak látszó problémák elintézését. A találkozásnak legyen nem hivatalos jellege, és hogy a tárgyalás hangneme ne durvuljon el, ezért elnöknek egy semleges személyt tartottak elfogadhatónak. Így Pope kanadai tábornokot kérték fel az elnöki funkciók ellátására. Miután Pope megnyitotta az ülést, azonnal Auer Pál kért szót. Elmondta, hogy az egyik nagy amerikai napilapban reggel Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter nyilatkozata jelent meg, amely igen kategorikusan s türelmetlen hangon foglal állást a kiutasítás és Csehszlovákiának nemzeti államma való átalakítása kérdésében. Ezért arra kérte Masaryk külügyminisztert, hogy legyen szíves kijelenteni, hogy ez a nyilatkozat autentikus-e és fedi-e a csehszlovák kormány hivatalos álláspontját. Amennyiben erre a kérdésre igenlő választ kapna, úgy feleslegesnek tartja az értekezlet további folytatását. Masaryk felállt, de mielőtt bármit is szólhatott volna, Clementis kommunista államtitkár rátette a kezét a karjára, s a csehszlovák külügyminiszter visszaült a székébe. Így az értekezlet félbeszakadt. (Jellemző, hogy később maga Clementis is kegyvesztett lett, és kivégezték.)

1946. augusztus 17-én a békedelegátusok tiszteletére rendezett hangversenyen Auer Pál félrehívta Jaques Dumaine nagykövetet, és többek között a következőket mondta neki: „Delegációnk feltűnést keltő lépést szándékozik tenni. Képzelje, az a bizottság, amely a békeszerződés területi klauzulájának tanulmányozásával van megbízva, a csehszlovák delegátust választotta meg előadónak. Hogy remél-

SVÁBY LAJOS: HOMMAGE À XX. SZÁZAD, 2003
Olaj, vászon, 105 × 120 cm

hetünk ezután pártatlanságot? Ilyen körülmények között sokkal helyesebb, ha visszatérünk Budapestre."

Később Dumaine emlékiratában beismerte, hogy az 1946-os párizsi béketárgyalások még az objektivitás látszatát sem igyekeztek kelteni.

Auer Pál később megírta, hogy jól tudták, távozásuk nem javított volna a helyzeten, mert a francia mondás szerint a távollevőknek soha sincs igazuk. Mint a későbbi fejlemények mutatták, e taktikának volt köszönhető, hogy bár a határok kérdésében nem sikerült változtatást elérni, de a magyarok kiutasítása ügyében sikerült megakadályozni az eredeti csehszlovák tervet.

Auer Pál Párizsban nemcsak követként szolgálta a Magyar Köztársaság érdekeit, hanem mint a magyar békedelegáció tagja, mindent elkövetett, hogy a francia fővárosban a hazai érdekek a lehető legkevesebb csorbát szenvedjék. Ez igen nehéz feladatnak bizonyult, mivel a Moszkva kantárján tartott kommunisták még azt is megakadályozták, hogy Gyöngyösi János külügyminiszter a magyar ügy védelmében memorandumot nyújtson be a nagyhatalmakhoz. Moszkva utasítására a magyar sajtó nem írhatott Kiszeljov beszédéről, de ugyancsak nem lehetett kiadni Visinszkij beszédének azon kitételeit sem, amelyek Magyarországra vonatkozóan gyalázó részleteket tartalmaztak. A magyar küldöttség egyik beépített ügynöke, aki sajtófőnöki minőségben vett részt a tárgyalásokon, naponta járt jelenteni a szovjet nagykövetségre, hogy mi a helyzet a magyar békeküldöttségen belül.

A magyar küldöttség nem kommunista tagjai, hogy a hivatalos megkötöttség ellen tegyenek, Auer Pállal együtt illegálisan röpiratokat adtak ki egy nem létező illegális csoport nevében. Ezekben azt írták meg a nyilvánosság számára, amit hivatalosan nem mondhattak el. A csoport egyik aktív tagja Demeter Béla, a magyar küldöttség erdélyi szakértője volt. Amikor Boldizsár Iván tudomást szerzett a csoport tevékenységéről, megfenyegette Demeter Bélát, hogy visszatérésük után ennek következménye lesz. (Valóban, Demeter Bélát otthon a kommunista politikai rendőrség letartóztatta, de Tildy Zoltánnak még sikerült kiszabadítani őt. Évekkel később ismét elhurcolták, és kiszolgáltatták Bukarestnek, és azután román börtönben halt meg. A többiek, akik ebben az akciókban részt vettek, emigráltak.)

A párizsi béketárgyaláson elérkezett a nap, amikor Auer Pál a magyar békedelegáció szóvivőjeként ismertette az erdélyi kérdésben a magyar álláspontot. Többek között a következőket mondotta. „...Az első világháború után létrejött az ún. trianoni szerződés, amely Magyarország területét

kevesebb mint egyharmadára csökkentette. Ezt a szerződést az Észak-amerikai Egyesült Államok sohasem ratifikálta, és erről a szerződésről mondotta Lansing USA államtitkár [külügyminiszter], hogy »a trianoni békeszerződés cselszövények és zsákmányolási vágy eredménye, értelmetlen és veszedelmes«. Ez a szerződés stratégiai, közlekedési, gazdasági és egyéb szempontok figyelembevételével és részben a körülmények kellő ismeretének hiányában igen jelentékeny oly területeket juttatott a Magyarországgal szomszédos államoknak, amelyeknek lakossága színmagyar vagy túlnyomóan magyar volt. Hogy a határmegállapítás helytelen volt, azt legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy egyremásra jelentkeznek Magyarország szomszédai, és hozzájárulást kérnek ahhoz, hogy a területükön, a magyar határ közelében élő magyarság egy részét áttelepíthessék a mi országunk területére. Ez semmi egyéb, mint az ad absurdum vitele annak a szerződésnek, amely 1919-ben létrejött..."

Auer Pál leszögezte beszédében, hogy a két világháború között az utódállamok a kisebbségre vonatkozó szerződést állandó jelleggel megszegték, a nemzetközi biztosítékok pedig, értve ezen a Nemzetek Szövetségének általában való ellenőrzését, nem váltak be. Ezért az erdélyi magyarságnak a jogfosztás és az üldöztetés jutott osztályrészül.

Kitért az 1945-ben aláírt fegyverszüneti szerződésre, miszerint a nagyhatalmak intenciója alapján Erdélynek kisebbik része Magyarországnak jusson. Nem felejtkezett meg az 1940-es bécsi döntésről sem. „Hangsúlyoznom kell – mondta Auer –, hogy Hitler és Mussolini döntését nem mi kértük, hanem Románia. Groza miniszterelnök úr maga állapította ezt meg a *Börtön homálya* című könyvében, amelynek 290. oldalán ezek a szavak találhatók: »Mindenekelőtt ezt a döntést mi, románok kértük (illetve Gigurtu, Valer Pop, Manoilescu stb.), minden fenntartás nélkül, eleve alávetve magunkat az elfogadott bírák döntésének...«"

E beszéd után Gyöngyösi János a következő szavakkal köszönte meg Auer Pál békeküldöttségben kifejtett tevékenységét és beszédét:

„Engedjék meg, hogy ez alkalomból kifejezésre juttassam azt az őszinte elismerést és hálát, amely Auer Pál párizsi követünk, kedves barátom iránt eltölt. Mint a magyar delegáció vezetője, tapasztaltam, hogy a békeküldöttség minden egyes tagja teljes tudását és képességeit latba vetette a magyar ügy érdekében. De valamennyi munkatársam közül különös hálával gondolok Auer Pálra, aki valóban igaz magyar szívvel és odaadással, kiváló képességeinek felhasználásával fejtette ki értékes működését, és kitűnő nemzetközi összeköttetései révén és felbecsülhetetlen szolgálatokat tett a magyar béke ügyének. Ha még nem is következett el az ideje annak, hogy a békedelegáció munkája kellő távlatból tárgyilagos elbírálás alá vétessék, a fentiek megállapítását kötelességemnek érzem."

A hazai állapotok fokozatos romlása egyre jobban érzékelhető volt a párizsi magyar nagykövetségen is. A kommunista hatalomátvétel felé sodródást Auer Pál azután érzékelte még jobban, amikor 1947 elején visszatért az Egyesült Államokból Párizsba. 1947. január havában meghívást kapott a *The Council on World Affairs*tól, amely a *Time* magazinnal együttesen fórumot rendezett Cleveland városában.

„Alighogy visszajöttem Amerikából – írja Auer Pál –, megdöbbenéssel értesültem róla, hogy Saláta Kálmán, Kiss Sándor, Hám Tibor, Jaczkó Pál, Vatai László, Horváth János és Gyulai László képviselőket, Mistéth Endre minisztert, valamint Arany Bálintot, aki régebben a Kisgazdapárt szervező titkára volt, a politikai rendőrség letartóztatta és fogva tartotta, jóllehet a parlamenti képviselők mentelmi jogát nem függesztették fel. Elfogták továbbá Dálnoki Veres Lajos vezérezredest, Kővágó Józsefet, Budapest volt polgármesterét és több törzstisztet. Ezek a hírek felháborítottak."

Auer Pál szeme előtt egyre jobban bontakozott ki az az ördögi terv, hogy koncepciós eljárással miképpen próbálják a legnagyobb kormánypárt, a Független Kisgazdapárt vezetését eltávolítani. Röviddel később, miután a nemzetgyűlés mentelmi bizottsága nem adta ki a kommunista politikai rendőrségnek, az oroszok elhurcolták Kovács Bélát, majd Moszkva nyomására eltávolították Bartha Albert honvédelmi minisztert és Rácz Jenő pénzügyminisztert. Két hónappal később emigrációba kényszerítették a svájci szabadságon tartózkodó Nagy Ferenc miniszterelnököt, és menekülni volt kénytelen az elhurcolás elől Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke is.

A magyar kormányfő száműzetésbe kényszerítése után Auer Pál és több követ elhatározta, hogy nem hajlandók a kommunista diktatúra által uralt Magyarországot szolgálni. Auer Pál összehívta Párizsban a követségre beosztott diplomatákat, és közölte velük, hogy lemond a magyar követség vezetéséről. Kijelentette, hogy saját elhatározása ne befolyásolja a követség többi beosztottját. Auer Pállal egy időben választotta a száműzetést Bernben Gordon Ferenc, Washingtonban Szegedy-Maszák Aladár, Bécsben Bartók László, Prágában Rosthy-Forgács Ferenc, Ankarában Andaházy-Kasnya Béla, Rómában Kertész István, Londonban Bede István követek, továbbá Brüsszelben Perlaky-Kassa ügyvivő, akik szintén lemondtak.

Auer Pál döntéséről a következőket írta: „Csak sorstársaim tudják, hogy mit jelent az, ha az ember számolni kénytelen azzal, hogy talán sohasem láthatja viszont azt a várost, amelyben ifjúságát töltötte, amelyhez oly sok emlék fűzi; azt az országot, amelyért háborúban életét kockáztatta, és amelynek érdekeit a béke éveiben igyekezett szolgálni; azt a népet, amelytől sem távolság, sem politika nem szakíthatja el; azt a sok megértő jó barátot, akik oly sokszor megszépítették életét; és tulajdon testvérét, akivel együtt nőtt fel."

A magyar követségről távozása után a következő levelet kapta Georges Bidault külügyminisztertől:

Ministére des Affaires Etrangéres
Liberté-Egalité-Fraternité
Republique Francaise

Párizs, 1947. június 18-án.

Miniszter Úr,
Ön volt olyan szíves f. hó 6-án velem közölni, hogy már nem tekinti magát a magyar kormány franciaországi képviselőjének.

Mikor megköszönöm Önnek ezt a közlést, súlyt helyezek rá, Miniszter Úr, hogy kifejezésre juttassam azokat az őszinte érzelmeket, amelyek a kitűnő viszony emlékének tulajdoníthatók, amely az Ön missziójának az idejére eső érintkezésünk során fejlődött ki. Biztosíthatom, hogy ezek az érzelmek személyes téren változatlanok maradnak.

Felhasználom ezt az alkalmat, Miniszter Úr, hogy újból hangsúlyozzam Ön iránt érzett nagy tiszteletemet.

Bidault

A *Le Monde* Auer Pál lemondásával kapcsolatban 1947. június 7-én a lap első oldalán, feltűnő helyen és betűkkel ezt írta:

„Auer, Magyarország franciaországi követe, a kommunista puccs miatt lemondott. – A magyarországi kommunista államcsíny következtében M. Auer, párizsi magyar követ beadta a lemondást. Ma reggel megjelent a Quai d'Orsay-n, és közölte a külügyminisztérium főtitkárával, Chauvel úrral, hogy immár nem tekinti magát a magyar kormány párizsi képviselőjének. M. Auer, aki Franciaországnak nagy barátja, szüntelenül elkövetett minden tőle telhetőt, hogy Franciaország és Magyarország között a baráti kapcsolatokat minél

szorosabbra fűzze. Mindazok, akik ismerték, fájlalják, hogy Magyarország az ő távozásával egyik legjobb szószólóját veszíti el."

Ezt követően Auer Pált a francia köztársasági elnök a Becsületrend parancsnoki keresztjével tüntette ki.

Másfél hónappal később a párizsi magyar követséget átvevő Károlyi Mihály tiltakozott a francia kormánynál Auer Pál kitüntetése miatt.

Auer Pál lemondása után természetesen megváltozott a helyzete, a szerepe, és részben megváltoztak a célok is, amelyeket maga elé tűzött ki. Feladatai között első helyre került megszállt és elnyomott hazájának felszabadítása. Száműzetésben élő társaival együtt fel kellett hívni a Nyugat figyelmét arra, ami Magyarországon és Közép-Kelet-Európában történik. Kapcsolatokat kellett találni a külügyminisztériumokkal, súllyal bíró nyugati politikusokkal, újságírókkal.

Meg kellett szervezni az együttműködést a többi közép- és kelet-európai, nyugatra száműzött politikai emigránssal. Ezenkívül előkészíteni a felszabadulási időszakra az együttműködést a szomszéd országokkal.

Auer Pál a külügyek vezetését vette át az Egyesült Államokban megszülető Nemzeti Bizottmányban, amely ezekben az években az emigráns magyar kormány szerepét töltötte be. Varga Béla elnöklete alatt Auer Pál kivette a részét az európai politikai, gazdasági, kulturális és védelmi közösség létesítéséért folyó munkából. Komoly szerepet vállal az Önrendelkezési Jogi Liga megteremtésében. Minden tevékenységét az vezette, hogy megnyerje a világ rokonszenvét a magyarság érdekében. Egyúttal figyelemmel kísérte a hazulról érkező híreket, és a média segítségével mindent elkövetett, hogy a hazai társadalomban ébren tartsa az ellenállás szellemét a totalitárius rendszerrel szemben. Cikkei, nyilatkozatai, interjúi egymás után jelentek meg francia, svájci, angol és amerikai, valamint a szabad országokban megjelenő magyar emigráns lapokban. Olyan rangos világmédiumok

közölték írásait, mint a *Le Monde*, a *Figaro*, a *New York Times*, a londoni *Times*, a *Daily Telegraph*, a bécsi *Die Presse*, a *Neue Zürcher Zeitung*, a *Basler Nachrichten*. Két cikkét az amerikai szenátus a tudta nélkül teljes szövegében jegyzőkönyvébe iktatta.

1956-ban a magyar szabadságharc vérbefojtása után *Vádat emelek Hammarksjöld úr ellen* című cikkében rámutatott arra, hogy az Egyesült Nemzetek főtitkára mily mulasztást követett el azzal, hogy nem repült Budapestre, s amikor egy sajtókonferencián azt kérdezték tőle, hogy ennek mi volt a magyarázata, azt válaszolta, hogy „nem volt kellően informálva" arról, ami ott történik, és hogyha ő „Budapestre ment volna, a szuezi háború folytatódott volna".

Mivel az ÁVH 1956 után álcázva a rendőrség kötelékébe volt beépítve, 1960. október 3-án a következő jelentést készítette el:

Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V/b. csoport jelentette Auer Pálról:

„Az ellenforradalom leverése után 1957-ben, majd 1958-ban jelentős politikai tevékenységet fejtett ki, elsősorban az emigráció sajtó vonalán. 1958 januárjában a *Látóhatár* ankétot rendezett *Magyarország jövője* címmel, és elsőnek közölte dr. Auer Pál cikkét *Nemzetközi politikai és a magyar jövő* címmel. Az ankéton kifejtette véleményét Fejtő Ferenc, Kéthly Anna és Kovács Imre is. 1958 decemberében a *Times*-ban írt cikket *Nyílt levél* címmel, mely élesen a Szovjetunió és népidemokrácia-ellenes tartalmú volt".

1958. február 27-i BM. II/3. osztály tájékoztató jelentése szerint: „Auer vázolta, hogy a Kisgazdapárt megszervezésére azért van szükség, mert egységtárgyalások kudarca után a jövőben az amerikaiak csak olyan szervezetnek és szervezeteknek nyújtanak anyagi támogatást, amelyek dolgoznak is. Nem a tagság mennyiségére, hanem megbízhatóságára, hűségére és a Kisgazdapárt aktív munkájára kell törekedni."

Az 1958. február 26-i tájékoztató jelentés szerint: „Kisgazda Politikusok és képviselők 1958. I. hó 25-én este Párizsban a Federation de la Jeunesse 9. rue. Auber III. emelet alatt lévő helységében megalakították a „Független Kisgazda Földmunkás Polgári Párt franciaországi szervezetét. 30 meghívott közül 22 jelent meg."

Auer Pál elnökletével 9 tagú ideiglenes vezetőséget választottak, mely kéthetenként ülésezik. Auer Pál levélben jelentette be a megalakulás tényét Nagy Ferencnek, és az amerikai politikai tényezők anyagi támogatását kérte. Egy másik levelet Dálnoki Veres Lajosnak küldött Londonba, s ebben felveti a Szabadságharcos Szövetség és a Kisgazdapárt kooperációjának lehetőségét.

Mindaddig, amíg a magyar ügyet nem vették le az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének, illetve Biztonsági Tanácsának napirendjéről, állandó érintkezésben volt a világszervezet megbízottjával, Sir Leslie K. Munróval, aki 1963. február 5-én többek között ezt írta Auer Pálnak: „Mélyen fájlalom, hogy misszióm véget ért, de az Egyesült Nemzetek Közgyűlése így határozott." A hosszú emigráció sem koptatta meg Franciaországban a tekintélyét. Megalapította Párizsban a Francia–Magyar Komitét, amelynek többek között tagjai voltak Robert Schuman, Michelet, René Mayer, Guy Mollet, Paul Anxionnaz, Maurice Schumann, Mutter volt miniszterek, Robert Buron, Francois Seydoux, gróf Dampierre, Maugras nagykövetek, ezenkívül rangos lapszerkesztők és a francia szellemi és kulturális élet számos kiválósága. Auer Pált támogatta a nagy francia író, Albert Camus, valamint Salvador de Madariaga volt spanyol külügyminiszter, filozófus is. Auer Pál volt talán az egyetlen olyan száműzött, akinek tekintélyét nemcsak Franciaországban, hanem az egész nemzetközi közélet kiemelkedő tényezői tisztelték és sokra tartották.

A harminc esztendővel ezelőtt elhunyt dr. Auer Pálra azért is kell emlékeznünk, mert erkölcsi tisztasága világító

csillag maradt az utókor számára. Lelkiismerete nem engedte, hogy a hazáját megszállva tartó idegen önkényt szolgálja, s távozott. Ha marad, mindent megadtak volna neki, sokkal többet, mint a követi méltóság. Ha megy, mindent elveszít. Ő az utóbbit választotta, mert tudta, hogy nem az a fontos, hogy az út, amelyet megjárunk, mennyire göröngyös, hanem az, hogy helyes út-e.

„Aki hiszi – írja Auer Pál –, aki meg van győződve róla, hogy azt az utat választotta, és letérés nélkül azon az úton haladt, amely az Igazság, a Szabadság, a Szeretet és a Béke országába vezet, az nem érzi magát csalódottnak azért, mert az az ország az ő számára – az Ígéret földje…"

Haas György

1% METAFIZIKA
Szabados György rovata

Ajándék a végzettől

Csak Mátyás király csizmáit felejtették e történelmi múzeum egyik szobájában a románok. Miért? Tudja a Jó ég: talán mert csizma, nincs tárgyi értéke. De talán csak szórakozottságból. Ez a pár legendás lábtyű, Mátyás király hadicsizmái s két Mária Terézia-korabeli bőrhuzatos szék minden muzeális tartalma most e nemzeti zarándokhelynek. A szoba, ahol a tárgyak egy sarokban kallódtak, ünnepdélután homályosra szűrt fényében mindegyre megtelik a vándorló tömeg egy-egy hullámával. Alföldiek és felvidékiek állnak itt, s kézről kézre adják Mátyás király csizmáit. E pillanatban még nem őrzik hivatalosan a házat – nincs is ki elől –, nem mutogatják múzeumőrök e sajátos emléktárgyakat. De a nép őrzi és vizsgálja Mátyás csizmáit, a hazatérő magyar nép – s a kép, mely e félhomályos szobában a látogató előtt lassan megvilágosodik, felejthetetlen emléke marad e napnak. Szakaszok és rajok jönnek díszruhában, fedetlen fővel, nem vezeti őket senki, s valamilyen családi szimattal találnak ide, e szobába, ahogy sötétben is hazatalál a vadonban az ember. Ez volt a csizmája, igen. Csendesen beszélnek. „Mutasd, sógor" – és egymás kezéből veszik ki a csizmákat. Olyan áhítattal vizsgálják, mint egy műtörténész a kegytárgyat, és olyan szakértelemmel, mint ahogy a debreceni vásárpiacon mustrálja a hortobágyi számadó juhász kommencióosztás után az újonnan vásárolt lábbelit. Olyan bizalmasan nézik, mintha ez a két ormótlan, harminckilós,

sarkantyús történelmi lábtyű, melynek hitelességéhez talán kétség is fér – mit is számít a történelmi valóság, egy érzés és ábránd hite mellett? –, használati tárgy lehetne maholnap. Mintha gazdája felölthetné még egyszer, hogy elinduljon benne. Tapogatják, megemelik, megbecsülik, vizsgálják, mert értenek hozzá, mert lovasok és magyarok. Értenek hozzá, mert a csizma az csizma, magyar király, és számadó juhász számára egyformán az. Tapogatják, mert ezek a csizmák, messzire vezették egykor a magyarokat. Megérintik, mert ezek a csizmák vérben, harcban és dicsőségben jártak, s csakugyan van tárgyi mivoltukban is valami másvilágbeli, igaz és emberfeletti, mint a legendák tárgyaiban. Legszívesebben szívükhöz ölelnék, mert hazajöttek a házba, mely a nemzet épületének egyik szöglete. Az ellenség dúlt itt, a szobák üresek. Egy pár csizma maradt csak s egy boldog, szép legenda. Ezért dédelgetik a csizmát. A tömeg lassan sodort szobából udvarra, udvarból utcára. Még a pincébe is benéztek, mintha évszázados hordók eltűnt évjáratainak illatát szimatolnák... Családi ünnep volt ez, Mátyás király házában, délután, mikor Kolozsvár, az örök, megint egyszer hazatért az örök családhoz, a nemzethez. S e délutánt követő éjszakán sok ezer fáradt magyar legény álmában bizonyosan megindultak a legendás csizmák, emberfölöttien lépdeltek, idő, századok, történelem fölött, valahol a csillagok és a magyar föld között, vezetve a hadat és magyarságot örök útján. Ezt is láttam Kolozsvárott, e csodálatos délutánon. Sok mindent láttam, s valahogy mégis, ezt sietek elsőnek elmondani.

1940. szeptember 22.

Márai Sándor

A SZALMALÁNG S AZ ERDŐTŰZ KÖZÖTT

Szilágyi István hetvenéves

Ki nem ismeri (akárki, aki a reneszánsszal együtt a múltat igyekszik felejteni) azt a híresen frappáns összefoglalást, melyet Michelangelo szájába ad a bölcsesség: a szobor úgy készül, hogy a márványtömbből (világból, korból, bármekkora darab) el kell távolítani a fölösleges részeket. Merthogy így jönnek létre valami új egészek, monumentumok, szegény nyomorultak. Mint maradékok. A világ ugyanis nyersen még lehet papagáj, de Papagenóhoz fel kell vágni a nyelvét. Valami márványvágó, ólomvágó, papírvágó késsel. Amivel szeletelték például a Tripartitum árkusait, vagy a Függetlenségi Nyilatkozatot…

Találékony ember volt, aki először felszeletelte az altamirai bölényt és Gutenberg műhelyében az íveket.

A szalmaláng s az erdőtűz között ott van a skála, melyből minden ötvös tüze sugároz Héphaisztosz óta. Találékonyság kérdése a fokozatot megtalálni, eltalálni. „…Ötvös volt az ősöm Brassó városában."

Még az időnként összeomló Erdély is mindig tele volt találékony emberekkel. A tájegység, ahol Balázs Ferenc egy világméretűből összecsukott szövetkezeti kiutat felrajzolt, más, még jobban dióhéjba zártságában ott termett Vásárhelyi Géza, ki költőnek méltó társa volt a „mészkői papnak" és mesterségbeli gyógyító volt. Gyógyító volt a szervezkedésben, megvalósulásban mint Erdély találékony emberei rendszerint. Ahol a homokóra nyaka hisztériásan összeszorul, ott a kuruc kor, Világos és az első világháború után azonnal fellépnek a Kós Károlyok, valósággal idehúzódnak a Dávid Ferencek, Bánfi Dénesek gyalázatos vérpadját lebontani, vagy beteljesítve a következő tizenkét kőművességet. Nekünk nonstop nyitva volt a Déva-várunk, csontégetőnek, meszet oltónak, ördögöt-angyalt falra festőnek. Balogh Edgár jött és egyben keletkezett

is Erdélyből, Erdélyhez, ahogy Gaál Gábor és más kiszorítottak a színhelyet Rodostónak használták, nádasnak, könyvtárnak, bujkálónak, beállónak és kiállónak. Kevés mindenre alkalmasabb embert tanulmányozhattam a háborús évekre eső gyerekkoromban, mint saját apámat, a többszörös pedagógust és iskolaalapítót, aki a tordai unitárius kollégium kaszárnyává sorvasztásának megszűnte után, a szülőkkel együtt fűrészt ragadva iskolapadokat fabrikált, míg a „tanügyi reform" kezéből ki nem ütötte az ügyeket. És tucatja nőtt fel körülöttem, mellettem a lassan a katonatemetőt is megtöltő nemzedékeknek, a vállalkozóknak, akik igazi sikere, hogy átvészeltük ezt a hatvan-hetven évet is.

Ilyenek képtárában őrzöm az én legbelsőbb, ugyanakkor legkülsőbb galériámban az atyamesterré vénülő Szilágyi Istvánt is, nemcsak mint a magyar sors egyik tímárát, a magyar szó egyik eleven nagymesterét, hanem mint kulisszatologatót, díszletmunkást, helyi magyar Hollywood-teremtőt, filmgyáralapítót. A nem is tudom, mióta mindenben kanál kőművest, a kis és nagy sorskovácsot, mozdonyterelő juhászt, a Don-kanyar egyik árváját és az elmúlt értékes, teremtő évtizedeink egyik nagypapáját is.

Mindnyájunk emlékezetében ott van, ahogy a Romániában több mint bársonyos rezsimváltásnak nevezett 89 színhelyein, néhány történelmi terünket lezáró nagykapu viseli a szó szoros értelmében Szilágyi István bakancsának rúgását is. Mielőtt az *Utunk*ból megalapította a ma is létező *Helikon*t, némi energiára is szükség volt ahhoz, hogy elrúgjuk magunkat a parttól. Immár az ötszázadik száma is megjelent a lapnak, melyről így ír a főszerkesztő: „...Ha a *Helikon* felmenőit próbálnánk számba venni, melyeknek hajdani megléte az utódot valamiképp jövőbeni megmaradásra készteti-kötelezi – nos, igencsak »sok a múlt«. Hiszen maholnap kétszáz esztendeje, hogy Kolozsváron a Döbrentei Gábor alapította *Erdélyi Múzeum* megjelent, azóta itt kisebb-nagyobb megszakításokkal az irodalomnak máig volt s van fóruma. Nyilván szüksége volt s van erre itt valakinek. Mivelhogy a mindenkori magyar kultúra keleti régiójának ezen a pontján vonultak át, s részben máig itt keresztezik egymást az irodalom és a művészetek karavánútjai... S ha már a múltat vallatjuk, érdekes megfigyelni, hogy a 20. század első világégése után, amikor a történelmi Magyarországról egész országrészek szaggattatnak le, a magyar irodalom nemcsak hogy

megmarad, a hajdaninak egyharmadára cövekelt magyar államhatárokon kívül, hanem kényszerűségből ott is kisarjad, ahol azelőtt alig létezett, jóllehet az újgazdák erre az irodalomra ott immár mint nemkívánatos kultúra hírlelőjére tekintettek. ...A mi *Helikon*unk a lapelődök közül ama hajdani Erdélyinek az irályát próbálta valamiképp maivá-gondolva követni... Kuncz Aladárnak a kisebbségi állapotról 80 esztendővel ezelőtt írott sorai számunkra ugyancsak máig érvényesek: „...szemünk nagyobb távlatokra nyílhat és idegrendszerünk érzékenyebben foghatja fel az egymásba folyó és egymásra ható műveltségi áramlatokat. A kisebbség csak politikában kisebbség, irodalmában, műveltségében maga az egyetemesség..."

Szilágyi Istvánnal és *Helikon*jával mára sikerült a határok nélküli magyar irodalom egyik eleven kolozsvári műhelyét megalapítani. „És miközben az utóbbi évek Európa-ígéretei azt sugallják, hogy már a jövőnk sem a régi – hangzik a vallomás –, a sokországos magyar irodalmi hazának ebben a zugában rég nem rajzott elő annyi tehetséges ifjú ember, mint az elmúlt két évtizedben. Lenne hát értelme a megmaradásnak. Bár erre törekedvén néha úgy érezzük, sorsunkban Sziszüphosz agyonértelmezett története kísért."

Kurátor és presbiter, pincepallér és belvizek szabályozója, összeengedője a külvizekkel. Egyike azoknak, akik utód-Noéként megállták helyüket, és a vizek eddig még engedelmeskedtek nekik. De ács is ő, mert hát füle mellett ott volt végig a ceruza, ami szintén rá hallgat leginkább. Szilágyi István, mint kedvenc pillanatnyi teremtő, kiteremtő más nyelvű szomszéd céhmesterek szövetségese és barátja a vásárban. A külön-külön csodaként, ajándékként megjelenő jel: hogy együtt is lehet.

Az ilyen jel ott lebegett olyan fők körül, mint Reményik, akitől az *Eredj, ha tudsz* és *Maradj, ha tudsz* bonyolult számításait örököltük, vagy Szabédi, aki a halj bele, ha muszáj helyi Shakespeare-kérdését éppolyan diccsel oldotta meg, mint Kisbán Miklós a hazatérést, vagy Gy. Szabó Béla, Tamási Áron az egyetemességre kiterjesztett transzilván stílust.

A világ mint szabadság és végzet című esszéjében mondja ki Szilágyi István művészetéről ezt a szép összegezést Gróh Gáspár: „Indulása óta úgy nyilvánul meg, mintha most az ő szépírói szentenciái mögött izzanának fel a magyar kultúra összes Alexandriai Könyvtárai."

Igen, Szilágyi István az egyetemesség játszótársa ma a nyelvvel, annak él, ahhoz szól nagy ritkán, de maradandóan. Ő is egyik nagy demonstrációja annak, ami a jövő felől is belénk van már plántálva. Hogy az olyan áramlatok, mint a Golf, és olyan háromszögek, mint a Bermuda, egyetemesen nyilvánulnak bennünk. Hogy a transzilvanizmus, ahogy a nyugatosság is emeletenként, nemzedékenként, fejleményenként, kihívásonként változó. Gulliver egész más szerepet talál magának az eltúlzott méretek világában, mint liliputokban, és Robinson, az elárvult tengerész se találja meg az igazi két partot, a hetvenhét méltó partot, melyet felrobbanthatatlan lánchidakkal és kitartó találékony magyar reformkorokkal és reformkedvekkel összekössön.

Nekem Szilágyi István léte abban irányadó, hogy a nyelvünk édes és keserű, hogy a reneszánsz áprilisok tündériek és magukkal ragadók, mint egy Áprily-vers s mint az eddig átélt idők hangulata, és Erdély-Atlantisz cseppkőbarlangjaiban új meg új alakuló drágakövek várnak ránk, mert nincs apadás a kútban. Ezt érje meg a mester is. Minden értelemben.

A szalmaláng s az erdőtűz között ott van a skála, melyből minősítésünk annyiszor elszármazik. Adja az ég, hogy a nyelv tartalék érceiből és emlékezetéből Szilágyi István pályája olvasszon tenyerünkbe éppannyit, amitől több ezer éves emlékezetünk és kultúránk táplálkozik. A hollóidő is csak hullóidő.

László Aladár

HOMLOKUNKTÓL FÖLFELÉ

Domokos Mátyás könyvéről

Alig ötvenoldalas kötet. Egy rádió-előadás a sok közül. Filozófiai alapkérdéseket a költészet felől megközelítő gondolatsor. Az első szótól az utolsóig lenyűgöz, fogva tart. Szeretnénk tovább olvasni ezt a néhány jegyzet alapján, szabadon elmondott, majd utólag leírt szöveget. Olyan ember szavait, akinek az olvasás fényűzés volt. Aki „mindent az irodalomtól" kapott, akinek gondol-

kodását a könyvek nyitották fel. Azok formálták ízlését, érzelmi kultúráját.

Domokos Mátyás a háborús apokalipszis közepette tapasztalta meg „a könyvek segítő, támogató, támaszt, vigaszt, elégtételt adó barátságát". Ráadásul egy olyan dél-alföldi kisvárosban, Makón, „ahol az emberek – könyvek helyett – általában hagymával vergődtek". Később a kenyerét is az irodalomtól kapta: a Szépirodalmi Kiadó szerkesztőjeként dolgozott évtizedeken keresztül. „Folyton változó külső feltételek között", de legalább azzal foglalkozhatott, amiben „a homlokunktól fölfelé" való élet értelmét hitte. Volt idő, amikor azt kívánták tőle s kiadóbeli kollégáitól, hogy „bábáknak álcázott angyalcsinálók legyenek", de ezt a szerepet nem fogadták el. „A magyar irodalom szerkesztőinek s nem a kulturális bürokrácia alkalmazottainak" tartották magukat. Jól tudták, hogy az író, főleg ha tehetséges, eleve gyanús, azzá teszi a „tehetség veleszületett autonómiája". Ez tette őt is gyanússá éveken át. Ma már szerencsére kötetekbe gyűjtött esszéi, tanulmányai, és hangszalagok őrzik okos, finom elemzéseit, s a feldolgozásra váró irodalmi hagyatéka valóságos kincsestár. Alig hagyott itt bennünket, máris nagyon hiányzik. *A metafizikus költészetről* címet viselő, a könyvhétre megjelent könyvecske visszahozza őt közénk. „Tiszta forrás", megrendítő vallomás. Domokos Mátyás 1994 júniusában mondta el ezt az előadást Albert Zsuzsa mikrofonjába, a Magyar Rádió *Vonzódások* című műsorában. A „homlokunktól fölfelé való élet értelmét", kategorikus imperatívuszát hirdetve. Ősi összefüggést, „egygyökerű ihletet" fedezve fel irodalom és filozófia, gondolkodás között. Domokos Mátyás számára a világ értelmezésének „legfinomabb műszere az irodalom és a művészet". Ellentétben azzal a nálunk olykor hangoztatott állítással, hogy „a magyar irodalom idegenkedik a gondolattól", Ady Endre, Babits Mihály, Illyés Gyula, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Lator László, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor egy-egy költeményét elemezve szépen és meggyőzően bizonyítja: a költő igenis képes kifejezni azt, „amire a filozófia csak dadogni tud". Azt a pillanatot, amikor „egyszer csak a magas égből kényszerül az ember szemügyre venni azt, ami a porszemnyi létben történik vele és körülötte". Amikor rádöbben, hogy „csillagléptékben szemlélve a létet, talán „ki tudunk emelkedni abból a pillanatból és helyzetből, amelynek a foglyai vagyunk". A kétely igazságát „a világ rejtélyével" szemben. „A költészet kezdettől fog-

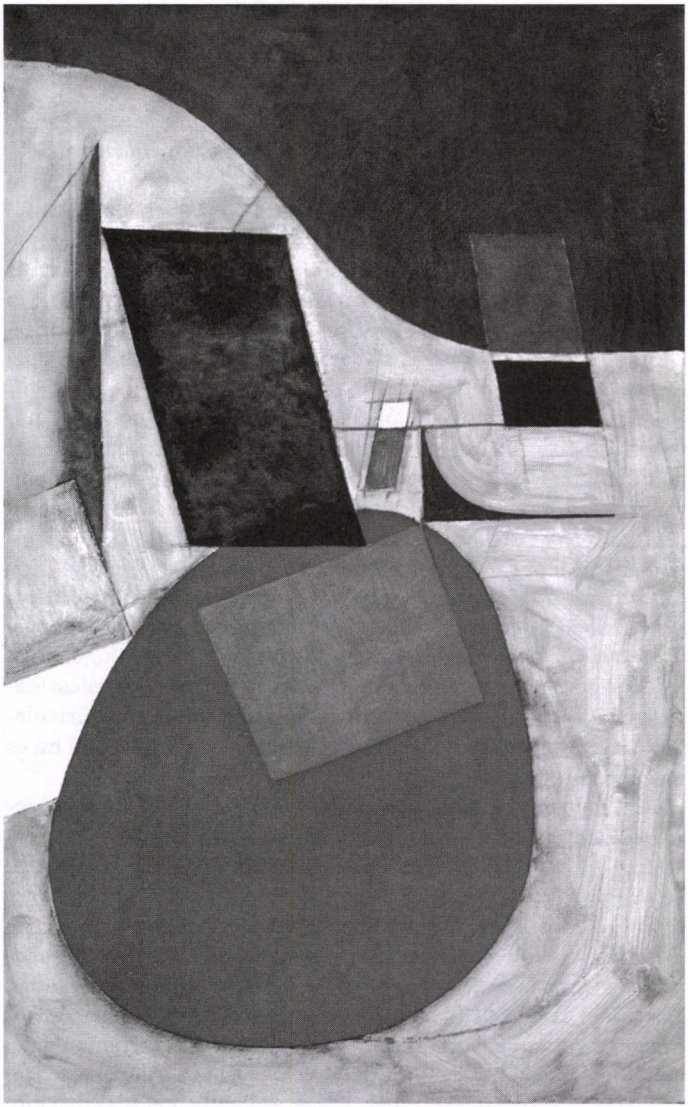
va érzi, hogy erre a kérdésre se a tiszta ész, se a tiszta költészet, tiszta művészet nem tud olyan választ adni, ami a kinyilatkoztatással egyenértékű volna". Itt válik el tehát „mindenfajta vallástól a költészet és a művészet, mert van benne – ismeretelméleti szempontból akár – egy magasabb rendű szkepszis és rezignácó, amely tudja, hogy erre a kérdésre nincsen válasz, de a kérdéstől nem lehet megszabadulni" – mondja Domokos Mátyás. És idéz gyönyörűséges, bölcs sorokat arról, hogy lehet, ha nehéz is, „az örökkévalóság és a végtelen világmindenség felől" szemügyre venni azt, „ami a porszemnyi létben történik velünk és körülöttünk". Hogy a lét végső kérdéseivel szembesülhetünk egy-egy pillanatban, „mely kilóg az időből", ahogy Weöres Sándor írja. S hogy „csak akkor van értelme az életnek, függetlenül az élet és a lét kérdéseire adható válaszoktól, ha valaki ezzel az érzéssel és ezzel a szívvel tudja élni", amit Ady Endre *Új s új lovat* című versében megírt.

„Segítsd meg, Isten, új lovaddal / A régi, hű útra-kelőt, / Hogy só-bálvánnyá ne meredjek / Mai csodák előtt. (…) A végesség: halhatatlanság / S csak a Máé a rettenet, / Az Embernek, míg csak van ember, / Megállni nem lehet. (…) Élet és Halál együtt-mérendők / S akit a nagy Nyil útja bánt, / Hadd, óh, Uram, szépülten futni, / Megérkezett gyanánt. (…) Riadó, szennyes, kerge nyájak / Ne állítsák meg új lovát / Emberednek, hogy hadd nyargaljon / Előbbre és tovább. / A nagy Nyil útján, meg nem állva, / Hitesen és szerelmesen, Förtelmeit egy rövid Mának / Nézze túl a szemem."

(*Domokos Mátyás:* A metafizikus költészetről. *Rádió-előadás. Albert Zsuzsa utószavával. Nap Kiadó. Budapest, 2008.)*

FERCH MAGDA

GERZSON PÁL: VÖRÖS KORONG, 1975 ►
Olaj, vászon, 50 × 80 cm

SORSRAKÉSZSÉG

Görömbei András új kötetéről

A sokoldalú tevékenységet folytató alkotóknak nem életművük, hanem életműveik vannak – írj Görömbei András. Nem vagyok benne biztos, hogy igaza van, mert ha egyetlen életünk van, akkor életművünk is csak egy lehet. De az írók-költők mindig hajlottak arra, hogy a maguk létezését is metaforának tekintsék, és szívesen írtak arról, hogy nekik „életeik" vannak. Még az olyan, a maga egy tömbből faragott lényére és művészetére igencsak büszke író, mint Szabó Dezső is *Életeim* címmel adta közre önéletrajzi regényét.

Görömbei életműve(i) jól példázza (példázzák) a több műfajban dolgozó alkotó magatartását. Az ő nyomán haladva azt mondhatjuk: folytatja életműveit. Vagyis: a kritikus, az irodalomtörténész, a mára generációk sorát oktató és nevelő pedagógus, sőt a (döntő mértékben szellemi) közügyekkel foglalkozó állampolgár írásai egyaránt helyet kaptak *Azonosságtudat, nemzet, irodalom* című új kötetében. Technikai értelemben beszélhetünk tehát kritikusi, irodalomtörténészi, irodalomszervezői, pedagógusi életművéről, de csak azért, hogy jelezzük működése átfogó voltát – de közben tudnunk kell, hogy mindez szerves és szétválaszthatatlan egységet alkot. Mert bármit csinál, az mindig hamisítatlanul ő, akármilyen összefüggésben jelenik is meg, ugyanaz a hit és meggyőződés vezérli.

Ezt tanúsítja ez a Nap Kiadó *Magyar esszék* sorozatában megjelent újabb kötete is. Az ugyanitt 2003-ban közreadott *Irodalom és nemzeti önismeret* és ez a mostani már a címével is magáért beszél: két megfogalmazása ugyanannak a tartalomnak. Bocsássuk előre: ez az állandóság, ez a témákhoz, szellemi pillérekhez való hűség Görömbei életművének kiemelkedően fontos vonása: *amiként kezdte, végig ugyanaz maradt, ahogyan kezdte, mindvégig ugyanazt csinálja* a hetvenes évek elejétől máig. A világ nagyot fordult azóta, és Görömbei mégis joggal érzi úgy, hogy neki ugyanazt kell mondania, mert amiért akkor síkraszállt, nem valósult meg, és azok az értékek, amelyek védelmében meg kellett szólalnia, ma is védelemre szorulnak.

Hiszen vannak dolgok, amiket nem lehet föladni. Nem is a politikai sikertelenség a fájó – ámbár ebben a világban siker az is, ha valaki hűséges tud maradni –, hanem az, hogy közben volt egy olyan pillanat, amelyik fölvillantotta az igazi siker reményét. Görömbei számára a magyar irodalom a nemzet legfontosabb gondjait képviselő, a nemzeti közösség legszebb reményeit, legmélyebb cselekvési akaratát kifejező gondolatrendszer. Ezért esztétikai értékében döntő szerepet kap a közösség, a cselekvés, az erkölcsi tartás, a nemzet egészében való gondolkodás, és az ezek jegyében történő írói megszólalás maga is cselekvés. Jellemző, ahogyan írásainak hőseit, illetve teljesítményüket méltatja: „felbecsülhetetlen értékű szellemi-erkölcsi erő", „a magyar nemzeti önismeret egyik leggazdagabb fejezete" (Borbándi Gyula könyvéről), „a közösségi lét sérülései az ember nembeli lényegének sérülései" (Grezsa Ferencről), „világképének erkölcsi, esztétikai, politikai elemei szilárdak" (Kovács Istvánról), „példát ad arra, hogy ...van tétje és értelme az egyén közösségi cselekvésének", „az irodalomnak újra a nemzet legfontosabb kérdéseivel kell szembenéznie" (Csoóri Sándor esszéiről). A példák sorát folytathatnánk, de ennyiből is pontosan látszik az az irodalomfelfogás, amelynek jegyében Görömbei a művek és – ami nagyon fontos – az alkotók felé fordul.

Látható tehát, hogy lényegét tekintve eleve szemben áll mindazzal, amit a mai irodalmi divatdiktátorok sugallnak. Ilyen értelemben tehát úgy őrzi időszerűségét, hogy tudatosan az uralkodó áramlatokkal szembeszegülve akar látszólag időszerűtlen lenni. A naprakészségnél többre tartja a maga normái szerinti történelmi kortalanságot, pontosabban korokfölöttiséget: a közösségi *sorsrakészséget*. Teszi ezt úgy, hogy axiómának tekint bizonyos (a korábbiakban közvetve jelzett), a magyar nemzet és irodalom történetéből elvont tételeket. Évtizedeken keresztül úgy tehette ezt, hogy neki magának nem kellett ezek tartalmát tisztáznia: megtették ezt helyette azok a pártállami kultúrpolitikusok, akik számára minden olyan gondolatsor, paradigma, mű és elemzés, amely érintkezésbe került (sőt: kerülhetett) a nemzet hagyományos értelmezésével, értékeivel, eleve ellenségesnek számított. Vagyis nemzeti és közösségi elvű kritikusnak, irodalomtörténésznek, pedagógusnak lenni azt jelentette, hogy pozícióját maga a hatalom definiálta. Gyanúsnak, alig tűrtnek, megfigyelendőnek, belső ellenségnek és más effélének. A diktatúrát el nem fogadóknak a diktatúra állította ki er-

kölcsi jogosítványát, a hivatalos elutasítottság adta ellenzéki étosz igazolta vissza, hogy helyes úton jár. (Hadd idézzem az akkori élc szerinti ellenzéki átkot: „Dicsérjen meg téged az E. Fehér Pál!" Ifjabbak kedvéért: említett személyiség az MSZMP központi lapjának, a *Népszabadság*nak volt szabadalmaztatott megmondó embere, vagyis általa magának a megvetett rendszernek dicséretében részesültek az arra érdemesek. Mondani sem kell, hogy feddései viszont a civil Magyarország szemében jelentettek kitüntetést.)

E kötet írásainak hitelét így nem csupán önértékük jelenti, hanem egy valahai, ám hatásában rendkívül termékeny korszak. Tudniillik Görömbei értékválasztásainak pilléreit csupa botránykőből faragta. Fölöttébb tanulságos olvasmány volna erre vonatkozóan egy olyan okmánytár, amely a Görömbei András célszemélyre vonatkozó megfigyelések törzsanyagát tartalmazza. Annál inkább, mert Görömbei legfontosabb irodalmi kapcsolatai maguk is kiemelt fontosságú célszemélyek (Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Sütő András és társaik) voltak. Szembeötlő ugyanis az, hogy ez a kör már nem az elhárítás, hanem a formálisan nem létező, mégis működő irodalompolitikai centrum céltáblája, ha nem is direkt formában, de az elhallgatásban, semmibe vevésben megjelenő, rejtettebb „likvidálási" szándékban.

Az ilyen irányú nyomás évtizedei, a szellemi és társadalmi változások korlátozottsága és a korábban kitűzött célokhoz közeledés elmaradása miatt Görömbeit hűsége nemcsak a maga eszméihez és eszményeihez, nemcsak barátaihoz és küzdőtársaihoz, hanem egykori ellenségképéhez is köti. Gyorsan tegyük hozzá: Görömbei a maga számára fontos értékek megjelenítésével harcolt, nem valami és valakik ellen. Valójában nem neki volt ellenségképe, hanem ő és a vele baráti kapcsolatban lévő, és velük szolidáris literátorok köre testesítette meg az akkori hatalom szemében az ellenséget. Azért, mert a hatalom birtokosai titokban érezték, hogy nincs igazuk. És ezért rettegtek annyira az (akár a nemzeti, akár az úgynevezett demokratikus) ellenzéktől: nem néhány tucat vagy néhány ezer értelmiségitől, hanem az igazságtól féltek.

Ez a szembenállás ma is megvan – szellemi értelemben még élesebben is, mint korábban. Mert más, ha a szellem és a hatalom ütközik, mint az, amikor két szellemi áramlat, még akkor is, ha valamelyikük aktuálisan betölt hatalmi pozíciókat is… Vagyis Görömbei kivédhetetlenül, mondhatni sorsszerűen bekapcsolódik

egy vitába, amelyet ma nehéz definiálni – noha egyértelmű. Értékválasztásain, ítéletein, témáin keresztül egyértelmű, hogy nemcsak a népi írói mozgalom örökségének aktualitását hirdeti, hanem önmagát is ennek az örökségnek folytatójaként látja.

Annál is inkább, mert a népi mozgalmat napjaink kulturális, politikai és társadalmi életében is jellegadó szellemi teljesítménynek tekinti. Talán nem is annyira közvetlen jelenlétében, mint 1956 örökségén keresztül. Görömbei világképében 1956-nak a népiekhez hasonló, központi szerepe van, és *ötvenhat* számára az *Egy mondat...*-ot, az *Emelkedő nemzet*et, a demokrácia és a magyarság sorsának összekötését, a nemzet szabadságharcát jelenti. A későbbiekre nézve pedig a forradalom árulói és vérbefojtói által megbélyegzett, bebörtönzött, de „bűneihez" töretlenül hűséges Buda Ferencet, a gyilkosok néven nevezését evidenciának tekintő Nagy Gáspárt és a teljes igazság kimondását követelő Csoóri Sándort jelenti. Vagyis a jelen, a mába érő félmúlt és a kicsit messzebbről üzenő elődök együttesen jelennek meg gondolkodásában. Ezért nem véletlen, hogy Borbándi Gyula könyvét recenzálva egy elejtett mondatra figyel fel: (Borbándi) „megemlíti egy amerikai történész véleményét is, aki szerint az 1956-os magyar forradalom nem érthető meg, ha nem ismerjük a szárszói konferencia vezérlő gondolatait és szereplőit".

Innen nézve, ezzel az irodalomfelfogással, ezzel a múlt- (és jelen-) képpel világos, hogy aligha örülhet egy olyan irodalmi pluralizmusnak, amely éppen ezt a hagyományt akarja felszámolni. Így tehát különösen fájdalmasan érinti, hogy az irodalmi kánon többszörös átalakulása után az irodalom megosztottsága, bizonyos értékek és bizonyos körök összefonódása és szembenállása, az irodalmi hatalomgyakorlás stílusában, eszközeiben igen, de szellemi mélyszerkezetében változatlan maradt.

Ám Görömbei pozíciója megváltozott. Akadémikus, elismert, kitüntetett, minden lehetséges szakmai elismerést elért tudós. És mégis: indulásakor, minden kiszolgáltatottságával, elszigeteltségével, kiszorítottságával, esélytelenségével együtt olyan szellemi és erkölcsi fölény bizonyosságában és abban a meggyőződésben élt, hogy mögötte nemcsak az igazság, hanem egy hatalmas, bár virtuális és mozdulatlanságra kényszerített erő áll. Ez a fölény a rendszerváltással elveszni látszik, és ezen a személyes elismertség nem változtathat. Mert egyénileg ugyan sikeresnek bizonyult ez

a pálya, de a saját személyén túli legfőbb célkitűzések felől nézve nincs minek örülni. A Görömbei által megjelenített értékek a mai magyar társadalom nagyobbik részében defenzívában vannak. Ezt ő maga is több helyen fájdalmasan állapítja meg, és gyakran idéz hasonló okból rossz közérzetű küzdőtársakat (elsősorban Buda Ferencet, Csoóri Sándort, Nagy Gáspárt).

Elismertsége korántsem jelent számára elégtételt, sőt nem kevés intellektuális keserűséggel kell számot vetnie azzal az ellentmondással, hogy ennek ellenére a jövőbeni feladata minden korábbinál nehezebb feltételek között ebben a *kisebbségben* való talpon maradás.

Ha úgy tetszik, ebben a magyar írónak-irodalomnak van gyakorlata. Legnagyobbjai közül sokan, és Görömbei számára ők az igazi legnagyobbak, ennek a szellemi életvitelnek voltak klasszikusai. Adódik tehát a lehetőség (egyben parancs), hogy az ő zászlójukat kell magasra emelni, az irodalom velük szolidáris közegébe visszavonulva kell a korábban említett értékek átmentésével, őrzésével, erősítésével foglalkozni. És ebben a hazai kisebbségi sorsban működve kell megmaradni – ahogy lehet. Ez az „ahogy" azonban nem kompromisszumot, behódolást jelent, hanem szívós és elvszerű értékőrzést.

Görömbei ezt teszi. Ő az irodalomtól nem paradigmaváltást, hanem megváltást vár. Harcait nem abban a tudatban vívja, hogy minden elveszett, hanem abban a reményben, hogy a hite nem csalhatja meg. Hogy azok az értékek, amelyekre az életét tette, maradandóak, és ahogyan a modern magyarság életében eddig is, túl fogják élni a hozzájuk képest efemer divatokat. Így azt is, amit a mai, a személyiség fölszámolását magától értetődőnek tartó, a dekonstrukciót a modernség kritériumának tartó szövegirodalom határoz meg. Mert, noha Görömbei e kötetben nem foglalkozik ezzel, nincs szó arról, hogy ne tudná: a divatok jegyében született alkotások között is vannak maradandóak.

Görömbei: őrző a strázsán. Ezért ír Móricz Zsigmondról és Németh Lászlóról, Csoóri Sándorról, a népi irodalom kérdéseiről, Gál Sándorról, Buda Ferencről, Nagy Gáspárról, Sütő Andrásról, olyan témákról, amelyekkel idestova négy évtizede foglalkozik. A nemzet irodalmi és az irodalom nemzeti aspektusáról, könyvekről, amelyek az ő témáival szoros kapcsolatban állnak: így Jánosi Zoltán Nagy László-, Pécsi Györgyi Kányádi-, Monostori Imre

Németh László-, Láng Gusztáv Dsida-könyvéről, Grezsa Ferenc és Márkus Béla határon túli magyar irodalmi tematikájú írásairól.

Az irodalomkutatásban (is) akkor születnek igazán nagy teljesítmények, ha az alkotó és tárgya érzelmileg kötődnek egymáshoz, ha a kutató alkatának megfelelő témákat választ. Görömbei ezt teszi, és ahogyan jelen írásai is bizonyítják, látóköre szélesebb, mint szűk(ebb) vizsgálati köre. Ezt jelzi, hogy érdeklődése centrumán túli témakörökben alkotva is megkerülhetetlen írásokat ad közre, így Horváth János Ady-képéről, a József Attila-értelmezésben nélkülözhetetlen *Eszmélet – In memoriam József Attila* című kötetről. És közben láthatóan elmélyül a korábban már említett, számára axiómaként létező tételekkel kapcsolatos szakirodalomban, és a posztmodern szemlélettel, posztmodern teoretikusok munkáival is szinkronba kívánja hozni szakmai világképét. Nem is eredménytelenül.

Vagyis az állandóságban ott van a megújulás is: Görömbei nemcsak őriz és közvetít, hanem teremt is értékeket. Ettől válik oly fontossá ez a könyve is. *(Görömbei András: Azonosságtudat, nemzet, irodalom. Nap Kiadó, Bp., 2008.)*

Gróh Gáspár

LEGITIMIZMUS ÉS KONZERVATIVIZMUS

A két világháború közötti időszak Magyarországának politikai eszméi között igen fontos szerepet töltött be a legitimizmus. Ez a mára jórészt elfeledett, s a történetírásunkban is háttérbe szorított irányzat elsődlegesen ugyan a monarchikus államforma megőrzését és a Habsburg-ház uralkodói jogának az elismertetését tűzte zászlajára, valójában azonban ennél jóval többet jelentett: egy markáns és összefüggő politikai eszmerendszer kristályosodott ki körülötte, a magyar konzervativizmusnak egy sajátos – és tiszteletre méltó – tradíciója. A magyar legitimizmus „páratlan esélye", mutatott rá a *Magyar Nemzet*et alapító Pethő Sándor 1932-ben *A magyar Capitoliumon* című művében, hogy egy önálló gazdasági és szociális programmal állhat elő. S a legitimisták legjobbjai ezt meg is tették. Tévedés lenne tehát a legitimizmust pusztán a jog-

folytonosság helyreállítására irányuló törekvéssel azonosítani; a restauráció eszméje egy számos részletében jól átgondolt, külpolitikai és társadalompolitikai elemeket egyaránt tartalmazó konzervatív politikai alternatívával kapcsolódott össze.

A szükségesnél jóval kevesebbet tudunk a legitimisták elképzeléseiről, ezért melegen üdvözlendő az a munka, amelyet egy fiatal és tehetséges történész, Békés Márton készített a mozgalom egyik meghatározó személyiségének az életútjáról. Remek monográfiája gróf Sigray Antal életrajzának feldolgozásával avatja be az olvasót a Horthy-korszakbeli legitimizmus történetének részleteibe. Jó egy olyan emberről olvasni, aki egész életében következetes maradt az elveihez. S akinek ezért szinte szükségszerűen vezetett az útja a mauthauseni koncentrációs táborig... Igen találó tehát a könyv címe: *A becsület politikája.*

A király és a katolicizmus iránti hűség tradíció volt a Sigray-aknál. A család a 17. század közepén települt Vas megyébe, s mindig is „labanc", azaz Habsburg-párti volt, amit jól össze tudott egyeztetni a nemzeti kultúra támogatásával. Antal őseinek ivánci kastélyában született 1879-ben, a kalocsai jezsuitáknál érettségizett, majd Budapesten tanult jogot, de Angliában is járt – filozófiát hallgatott. A brit politikai berendezkedés és kultúra mély nyomot hagyott benne, s később az Egyesült Államokat is felkereste; New Yorkban kötött házasságot 1910-ben egy jómódú amerikai polgárlánnyal. A világháború kitörése után önként jelentkezett katonai szolgálatra – 1916 novemberétől a híres „tigris" zászlóaljban harcolt Erdélyben az oroszokkal és a románokkal.

Az összeomlást követő vörös diktatúrát az első pillanattól fogva elutasította, s aktívan bekapcsolódott az ellenforradalomba; először a Bécsben alakított Antibolsevista Comité tevékenységébe, majd a részben általa szervezett grazi csoport munkájába. Sigray kezdettől fogva arra törekedett, hogy helyreállítsa a dinasztia uralmát és a polgári társadalmi rendet; e két célkitűzés a számára összekapcsolódott. A későbbiek szempontjából is lényeges, hogy Sigray már Bécsben szembekerült a „szabad királyválasztók" álláspontját képviselő Gömbös Gyulával, aki a szegedi ellenkormány képviseletében vett részt a stratégiai megbeszéléseken.

1919 augusztusában József főherceg Nyugat-Magyarország (Vas, Zala, Sopron és Moson vármegyék) teljhatalmú kormánybiztosává nevezte ki a grófot. Ebben az időszakban Sigray legfőbb

gondja az ország területi integritásának a védelme volt az osztrák, cseh-szlovák, és szerb-horvát fenyegetésekkel szemben. Az 1920 januárjában tartott választások nyomán Körmend képviselőjeként tagja lett az új Nemzetgyűlésnek – s egészen 1939-ig folyamatosan ő képviselte ezt a körzetet, többnyire ellenzéki szerepkörben.

Ismeretes, hogy a Habsburg-restaurációt nemzetközi és belső okok egyaránt akadályozták. IV. Károly rosszul mérte fel a lehetőségeit, 1921 tavaszán és őszén lezajlott két visszatérési kísérlet során a magyar legitimisták mégis felsorakoztak mellette: Sigray is benne volt abban a szűk csoportban, amely március 27-én Budapestre kísérte a Horthyval tárgyalni kívánó Károlyt. A könyvből kiderül: ma sem dönthető el egyértelműen, vajon Sigray részt vett-e a második, az októberi „királyjárás" előkészítésében, az viszont tényként rögzíthető, hogy azonnal az újból visszatérő király mellé állt, s leváltotta azt a katonai parancsnokot, aki nem akart feleskü dni Károlyra. Emiatt aztán a puccs leverése után nemcsak megfosztották kormánybiztosi tisztségétől, hanem letartóztatták és hűtlenségi pert indítottak ellene... Bár, amint a szerző érzékelteti, Sigray maga is tisztában volt Károly próbálkozásának a kockázatosságával, a becsület parancsa ezt a magatartást diktálta neki. Joggal mondja a neves 19. századi spanyol gondolkodó, a konzervatívvá vált Donoso Cortés, hogy a politikai végső kérdései mindig teológiai jellegűek...

Sigray szűkebben vett politikusi pályája 1920 és 1944 közé esett. IV. Károly váratlan halála 1922 áprilisában súlyos csapást mért a legitimisták táborára; a legitimizmusnak innentől fogva hosszú távra kellett berendezkednie, s ami legalább olyan fontos: fel kellett ismernie, hogy (Baranyai Jusztin, a neves ciszterci szerzetes-tanár szavaival) „csupán parlamentáris és társadalmi eszközökkel tarthatja életben a törvényes dinasztikus királyság szellemét a nemzetben". A korszak meghatározó politikusa, Bethlen István igen diplomatikusan a királykérdés megoldását „ünnepnapi feladatnak" nyilvánította, vagyis olyannak, amelyre csak a hétköznapok feladatainak megoldása után térhetnek rá.

A legitimisták tábora a húszas években két fő irányzatra oszlott: az egyik oldalon voltak azok, akik elviekben fenntartották legitimista meggyőződésüket, de célszerűnek látták a Bethlen-kormány támogatását (Apponyi Albert, Zichy János), a másikon pedig a „radikális királypártiak", akik ellenzéki pozíciót foglaltak

el. Ez utóbbi csoportba tartozott Sigray is, aki a királyi családdal is szoros személyes kapcsolatot ápolt; 1927-ben hosszabb időt töltött Zita királyné udvarában, később pedig Ottó egyik bizalmasa lett. (A korszak legitimista politikusai iránt érdeklődők figyelmébe ajánlható Kardos József professzor munkája: *Legitimizmus. Legitimista politikusok a két világháború között*, Budapest, Korona, 1998.)

Sigray közéleti szereplésének talán legtermékenyebb korszakát a harmincas évek alkották. A világválság hatására ekkorra megrendült a bethleni konszolidáció által teremtett stabilitás, s ez új lehetőségeket kínált a legitimistáknak is. Generációváltás is végbemegy a mozgalomban: a fiatalabb korosztály hangját a legmarkánsabban Pethő Sándor fentebb már idézett műve, „A magyar Capitoliumon" szólaltatta meg, immár konkrét cselekvési programot sürgetve. A magyar jogfolytonosság eszméje nem maradhat továbbra is pusztán tudományos absztrakció, nem maradhat „belső emigrálódásra kényszeredett szívek halk és bánatos nosztalgiája" – hangsúlyozta a neves publicista. Békés Márton kutatásaiból egyértelműen kitűnik, hogy felfogását osztotta Sigray is, aki Ottó megbízásából 1934-ben átvette a legitimista tábor (informális) vezetését.

Ami a politikai nézeteit illeti, Sigray már a harmincas évek elején világossá tette, hogy az egész Európát megrázó válságra válaszként nem fogadható el sem a kommunizmus, sem pedig a jobboldali diktatúra. A legitimista alternatíva részletes bemutatása nagy érdeme a könyvnek, hiszen e témával igen mostohán bánik történetírásunk. A súlyos gondok megoldására Sigray az állam aktív szerepvállalását feltételező, a „mainstream" közgazdasági gondolkodással szakító, keynesiánusként is jellemezhető gazdaságpolitikát és agrárius érdekvédelmet javasolt. (Fűzzük ehhez hozzá: a gazdaságpolitikában tehát nem követte a rá egyébként nagy hatást gyakorló angolszász konzervativizmus tradícióit...) Külpolitikai elképzeléseiben az osztrák-magyar együttműködés elmélyítésének – a lehetőség szerint „szimultán restaurációnak" s perszonáluniónak – adta az elsőbbséget; ebben és a monarchia restaurációjában látta a Duna-völgyi ellentétek rendezésének a kiindulópontját. Legtöbb beszédében a restaurációt összekapcsolta a területi revízióval is, feltételezve, hogy a Habsburg-ház visszahozatala lehetőséget teremt a Trianonban elcsatolt területek visszaszerzésére is. A német birodalomnak a magyar határig való terjeszkedéséről, vagyis Ausztria német bekebelezéséről már 1933 áprilisában úgy

nyilatkozott, hogy „veszélyesebb fejlődési lehetőséget el sem tudok képzelni." Békés Márton utal arra, hogy a magyar legitimisták osztrák-orientációját élénk érdeklődéssel figyelték Bécsben is – esetleg érdemes lett volna röviden kitérni a bécsi legitimisták elképzeléseire is, összevetve azokat a magyar törekvésekkel.

Az 1932-ben kormányt alakító Gömbös Gyula politikai elképzeléseivel és stílusával a legitimisták kezdettől fogva szembenálltak. Sigray külföldi mintájú pártdiktatúra kiépítésével vádolta meg a kormányfőt, és általános és titkos választójogot követelt. A totalitárius rezsimek előretörésének időszakában különös jelentőséget kapott a legitimisták elkötelezett kiállása az alkotmányosság megőrzése mellett. 1934 augusztusában a körmendi Batthyány-Strattman kastély kertjében nagyszabású legitimista nagygyűlést rendeztek, melyen Sigray Antal a legitimista tábor színe-java előtt kijelentette: „Bár Magyarországon nincs diktatúra, gyakran hallatszanak hangok, hogy erős kézre, vezérre, vagyis tulajdonképpen diktatúrára van szükség. Nekünk nem kell vezérség, a magyar embernek mindig megvolt a joga arra, hogy véleményét nyilváníthassa... Ne engedjük ezeréves alkotmányunkat ideig-óráig tartó diktatúrák által korlátozni és sutba vetni". A beszéd másik fontos eleme az volt, hogy biztosította hallgatóságát, „Ottó király szereti a mi vérrel áztatott háromszínű zászlónkat", vagyis a Habsburg-restauráció nem fenyegetné nemzeti érdekeinket és hagyományainkat.

Akárcsak az alkotmányos berendezkedés tisztelete, a szociális érzékenység is kezdettől fogva jelen volt a legitimisták programjában, s a világválságot követő években ez a korábbinál is nagyobb hangsúlyt kapott. Sigray maga is több ízben követelte „szociális népkirályság" megteremtését, s 1935-ben így kapcsolta össze a királykérdésben elfoglalt álláspontját a társadalompolitikai dimenzióval. „Én azt a királyságot, amelyről beszélek... a nép széles rétegein nyugvó, alkotmányos alapon álló, a szociális kérdéseket melegen felkaroló, a nép szeretetének, a nép bizalmának és megértésének támaszával rendelkező királyságnak remélem, képzelem, óhajtom és akarom." Katolikus világszemléletével összhangban a gazdasági és szociális konfliktusok rendezésére a „haladó, konzervatív és keresztény alapon álló" pápai enciklikák, a *Rerum novarum* (1891) és a *Quadragesimo anno* (1931) útmutatását ajánlotta. A tőke és a munka ellentéteire utalva kijelentette: „Ezeket a problémákat meg lehet oldani a pápai enciklikák alapján..."

1937 októberében még az 1934 augusztusában rendezettnél is nagyobb szabású seregszemlét tartott Sigray a körmendi kastélyban, s ezen Rassay Károly, a Polgári Szabadság Párt vezetője és a hagyományosan szabad-királyválasztó kisgazdákat irányító Eckhardt Tibor is részt vett. A körmendi ellenzéki kézfogó után, amint azt Békés Márton hangsúlyozza, Sigray már nem csak a legitimisták vezéregyénisége volt, hanem az egész polgári ellenzék egyik emblematikus figurája.

Az Ausztriával való együttműködés szorosabbra fonásától a legitimisták a német előrenyomulás feltartóztatását is remélték, érthető tehát, hogy az Anschluss végrehajtása 1938 márciusában igen súlyos csapást mért terveikre. A királykérdés aktualitása Sigray szemében is háttérbe szorult, s tevékenységének középpontjába egyre inkább az alkotmány és a nemzeti függetlenség védelme került. Konzervatív gondolkodóként a világot fenyegető legsúlyosabb veszélyt a náci és a szovjet totalitarizmusban látta; megítélése szerint ezekben a formációkban érte el tetőpontját a „mob-uralomnak" a francia forradalommal kezdődött diadala. Saját demokrácia-felfogásáról így szólt: „Ennek a demokráciának nem az a célja, hogy egyenlővé tegye a magasabb értékűt az alatta járóval, a legpiszkosabbal. Az én demokráciámban társadalmi harcot és társadalmi különbséget nem ismerek." (A fentebbi megállapítást egy mai konzervatív szerző is megfogalmazhatta volna a divatos multikulturalizmus totális értékrelativizmusát bírálva...)

Az 1939-es választáson nem indult, de a parlamenten kívül sem csökkent politikai aktivitása. 1939 szeptembere után határozott támogatást nyújtott Telekinek ahhoz a külpolitikai törekvéséhez, amely a háborúból való kimaradásra irányult, és ivánci kastélyában maga is bújtatott lengyel menekülteket. Telekinek jól jöttek Sigray nyugati összeköttetései, köztük az is, amely az USA-ba áttelepült és itt igen aktív Ottóhoz fűződött. Az olvasók számára bizonyára új és érdekes információ, hogy 1940 októberében Sigray levelet írt Winston Churchillnek, biztosítva őt arról, hogy a magyarok többsége hisz Nagy-Britannia végső győzelmében! 1942 végén a gróf – választott arisztokrata képviselőként – a Felsőház tagja lett; e pozícióját is arra használta, hogy folytassa a háborúval szembeni ellenállás szervezését, és előkészítse a kiugrás lehetőségét. Utolsó – országos figyelmet keltő – felsőházi beszédében, 1943 decemberében Sigray sürgette az idegenben harcoló magyar

DEIM PÁL: KOMPOZÍCIÓ MURÁLIS FELADATOKHOZ, 1961
Acéllemez, vegyes technika, 39 × 49 cm

katonák azonnali hazahozatalát, és hangsúlyozta: nem igaz, hogy Magyarország számára nincs középút a két totalitarizmus, a fasizmus és a kommunizmus között. Az új Magyarország berendezkedésének alapját a demokratikus normákat érvényesítő monarchia helyreállításában látta.

Nyílt antifasiszta kiállása miatt nem meglepő, hogy a német megszállás, 1944. március 19. után a Gestapo az elsők között vitte el Sigrayt, aki nyárra már a mauthauseni koncentrációs táborban találta magát. Az életrajzíró a szemtanúk visszaemlékezésére utalva hangsúlyozza, hogy a gróf a lágeréletben is megőrizte emberi méltóságát, sőt a társain is segített. Nem egyértelműen tisztázott kérdés, hogy a tábor felszabadulása után miért nem tért már vissza soha szülőföldjére. Talán mert előre megérezte a hazai események szomorú fordulatát? Sigray New Yorkban hunyt el, 1947 decemberében.

A magyar legitimizmus egyik meghatározó képviselőjének az életútja meggyőzően bizonyítja: az olyan „feudális" elvekhez való

ragaszkodás, mint az örökletes monarchia eszméje és az arisztokratikus hivatástudat egyáltalán nem áll ellentétben a demokrácia követelményeivel és a szociális érzékenység kívánalmaival. Sőt... Engedtessék meg a recenzensnek egy rövid utalás arra, hogy mindez igen harmonikusan kapcsolódik össze a Szent Korona tanában, amelynek bizony napjaink számára is van „üzenete"! A „politikai nemzet" koncepciójával, amely etnikai és vallási szempontoktól függetlenül mindenkit kész befogadni, aki vállalja a nemzet iránti hűséget, a kormányzati hatalom korlátainak a „ius resistendi" szellemében való hangsúlyozásával, a gondjaira bízott közösség iránt felelős hatalom doktrínájával...

A harmincas évek közepén mondta Pethő Sándor: „Ma a legkurcusabb magatartás legitimistának lenni..." A 21. század elején is intellektuális bátorságot igényel azon konzervatív elvek következetes képviselete, amelyek a legitimizmus eszméjének a hátterében állnak. E feladat elvégzéséhez nyújt értékes segítséget Békés Márton széles forrásbázisra támaszkodó, azt szakavatottan kezelő, árnyaltan érvelő, kitűnő monográfiája, amely a „szemantikai tisztaság" Roger Scruton által oly fontosnak tartott követelményének is eleget tesz világos és pontos nyelvezetével. *(Békés Márton: A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2007.)*

Egedy Gergely

A PÁPA SZÍVE

Az 1847. december 2-án meghalt egri érseket, Pyrker János Lászlót a kor szokásai szerint felboncolták, és kettős, egri és lilienfeldi kötődését szimbolizálandó két helyre temették. Teste a lilienfeldi ciszterci apátságban került végső nyugalomra, szívét pedig az egri székesegyház kriptájában temették el. Százötven évvel az érsek halála után a Pyrkerre emlékező Roland Dobersberger érdekes, de a lényeget tekintve kissé félrevezető aforizmával kezdte előadását: *„Lilienfeldben nyugszik egy szívtelen ember, Egerben pedig egy embertelen szív"*. A tudománypártolásáról és jótékonykodásáról ismert főpap haló poraira ugyanis legfeljebb a szó szoros értelmében érvényes e megállapítás, átvitt értelemben semmiképp.

A 19. században számtalan alkalommal történt ehhez hasonló kettős temetés; a legismertebb talán Chopin esete, akinek földi maradványai a Père-Lachaise temetőben pihennek, míg szíve – konyakban tartósítva – egy üvegurnában található a varsói Szent Kereszt-templom egyik oszlopában elfalazva. Hosszú kultúrtörténeti előzménye van a földi maradványok több helyen való eltemetésének.

A meghalt pápák szerveinek kiemelése is legalább háromszáz éves szokás, része az időnként bizarr formában megnyilvánuló barokk halálkultusznak. E szerveket Rómában külön templomban, a Trevi-kút mellett, a Chiesa dei Ss. Vincenzo e Anastasióban helyezték végső nyugalomra. Utoljára az 1903-ban meghalt XIII. Leó holttestével jártak el így, ugyanis a következő pápa, a később szentté avatott X. Piusz rendeletet hozott a hagyomány megváltoztatására. Nem a pápáknak a templomhoz való sajátos kötődése miatt alakult ki e szokás, hanem a mumifikálás munkafolyamatának szükségszerűsége okán. Meglehet, ez még inkább bizarrnak tűnik a 21. század elején, de érdemes megfontolni, hogy a főpapok halála és a temetés ideje között a hosszasabb ravatalozás miatt sokszor több hét telt el, ami Róma éghajlatát figyelembe véve másként nem volt megoldható, mint a holttestek tartósításával. Ráadásul a barokk kor pápái még a Quirinale-palotában laktak, és rendszerint ott is haltak meg, messze a Szent Péter-székesegyháztól, így maga az ünnepélyes gyászmenet is hosszú ideig tartott.

Mindenesetre a pápák szerveinek kiemelése és holttestük mumifikálása évszázadokon keresztül nem váltott ki értetlenkedést. Sőt még II. János Pál pápa halála után is felmerült, hogy a 20. század történelmét döntő módon befolyásolni tudó nagy egyházfő szívét a testétől külön, Krakkóban helyezzék örök nyugalomra. Ebből az elgondolásból végül semmi sem lett: mintha kicsit a Vatikán is megriadt volna a világméretű gyász példátlan és olykor szertelen megnyilvánulásaitól.

Ilyen előzmények figyelembevétele után érdemes értékelni a közelmúlt előbb csak olasz, később nemzetközivé terebélyesedő sajtópolémiáját, melynek középpontjába XVI. Benedek pápa egy korábbi, személyes rendelkezése került. A döntés arra vonatkozik, hogy halála esetén szerveit az orvosok nyugodtan operálják ki, mert azokat donorként ajánlja fel a rászorulóknak. A kérdés persze kiemelten foglalkoztatta a bulvársajtót, és úgy tűnik, valójában nem a barokk

halálpompa továbbélése vagy módosulása érdekelte az embereket, talán még csak nem is a szervátültetés etikai problémái.

A nagy vitát az *Osservatore Romano* egy recenziója indította el, amelyben Lucetta Scaraffia olasz történész emlékeztetett a Szentszék változó álláspontjára a halál beállta tekintetében. E változás nem teológiai természetű, hiszen az orvostudomány álláspontja is sokat alakult a történelem folyamán. Éppen negyven évvel ezelőtt született az úgynevezett harvardi jelentés, amely a korábbi elgondolással szemben, amely a szív működésének megszűntéhez kötötte a halál beálltának pillanatát, már az agyműködés leállását fogadta el döntőnek. Ezt a vélekedést követte az egyházi álláspont is, bár némi fenntartással, hiszen a halál lényegesen összetettebb folyamat egyetlen szerv működésének a megszűnténél. Néhány évvel később Hans Jonas német filozófus már úgy fogalmazott, hogy a harvardi jelentés haláldefiníciója mögött csupán az egyre jelentősebb számú szervátültetések miatt növekvő donorigény áll. E vélekedés annál is inkább elgondolkodtató, mert a halál ilyenfajta újraértelmezésének a körülményei nagymértékben emlékeztetnek arra a helyzetre, amelyet a legbefolyásosabb gyógyszergyárak idéztek elő – körülbelül a harvardi jelentéssel egy időben, a hatvanas években – a fogamzásgátlás új eszközeinek megjelenésével, s amely helyzet megrengetni látszik a sok száz, talán sok ezer év alatt kialakult európai erkölcsi normák egész rendszerét. Itt a gyógyszergyárak gazdasági érdekei változtatták meg a közvélekedést, egészen odáig, hogy Lyndon B. Johnson, az Egyesült Államok alelnöke 1965-ben egy ENSZ-összejövetelen kijelentette: „nagyobb haszna van a fogamzásgátlásba fektetett öt dollárnak, mint a gazdasági fejlődésre szánt százaknak", amott az orvostudomány fejlődése szabott új keretet a halál definíciójához, annak érdekében, hogy minél több rászoruló juthasson szervekhez, szinte bármi áron.

A halálnak az agyhalállal való azonosításával ugyanis az a probléma, hogy ritkán, de előfordul olyan személyek visszatérése az életbe, akik hosszú időn keresztül kómában feküdtek. Vagyis a katolikus egyház joggal tartja aggasztónak az agyhalál és a tartós kóma összetéveszthetőségét. Maga Ratzinger bíboros fogalmazta meg azt az aggályt az 1991-es rendkívüli konzisztórium ülésén, hogy a szervátültetések során előfordulhat: tartós kómában lévő személyekből operálnak ki szerveket. Ez azonban az akkor még bíborosként szolgáló Ratzingert nem akadályozta meg abban, hogy a

cselekvő szeretet gyakorlásául ne lépjen egy szervdonor-egyesület tagjai közé. Ebben a most szenzációsként szétkürtölt hírben ugyan túl sok újdonság nincs, hiszen még jóval pápává választása előtt fedte fel a titkot, s egyben azt is nyilvánosságra hozta, hogy mindig magánál hord egy igazolást, amely alapján hirtelen halálát követően felhasználhatják épen maradt szerveit.

Ez persze az idős pápa esetében több okból is inkább csak elméleti lehetőség, semmint valós, ám az olasz – és ez alapján a nemzetközi – sajtó számára jócskán adott régi-új témát az előbányászott korábbi nyilatkozat. Az csak a jogi része a kérdésnek, hogy X. Piusz pápa rendelete a 20. század elején kifejezetten megtiltotta az elhunyt pápák szerveinek kioperálhatóságát. A vita tárgya azonban talán nem is ez volt, hanem a nagy kérdés: megállapítható-e teljes bizonyossággal a halál beállta, illetve jogunk van-e mesterségesen meghosszabbítani a tartós kómában fekvő betegek életét.

Bármennyire is 21. századinak tűnik a kialakult disputa, számtalan előzménye van, s ezek alapján mintha körbe-körbe járnánk évszázadok óta, legföljebb a technikai tudásunk válik egyre tökéletesebbé. Hiszen a Stephen King horrorkönyvein iskolázódott közízlés leginkább a mesterségesen előidézett kómától és a szervkereskedelemtől fél, talán ezért érdeklődik oly érzékenyen az egyház halálra vonatkozó álláspontja iránt. Az egyházi vélekedés viszont ma a kóma és az agyhalál összetéveszthetőségére emlékeztet. Kétszáz évvel ezelőtt nagyon hasonló problémák borzolták a kedélyeket: a közvélemény a tetszhaláltól rettegett, vagyis az eszmélet elvesztése mellett a légzés és szívverés időleges leállása, lelassulása miatt kialakult tünetektől. Pontosabban attól, hogy az így járt, holtnak tűnő, ám eleven személyt tévedésből élve temetik a föld alá, ahol aztán a biztos vég vár rá. Ettől riadt meg a korabeli bulvárfogyasztó, a ponyvaregények olvasója, ez foglalkoztatta az orvosokat és a feltalálókat, akik aztán a tüneteket vizsgálták, sőt mentőszereket, mentőkészülékeket fabrikáltak a bizonyosság megszerzésére. Voltaképpen ugyanitt tartunk most is, s ahogyan az élet első pillanatával kapcsolatban is megoszlanak a vélemények, úgy az utolsó pillanat meghatározása is problematikus.

Fáy Zoltán

A MAGYAR FESTÉSZET NAPJA

„Én képeket akarok látni a falakon, hogy újra kinyissák elém a világot... – Babits Mihály *Örökkék ég a felhők mögött* című verséből ezt az idézetet választották azok a művészek, akik szerint a festészet ünnep. „Egész nemzedékek, társadalmi rétegek életéből maradt ki a festészet értékeinek élményszerű elsajátítása – miáltal világuk nem képes kinyílni a szó babitsi értelmében" – olvasható a 2002 óta Szent Lukács (a festők védőszentje) napjára (október 18-ára vagy annak közelébe) szervezett „Magyar Festészet Napja" című rendezvény meghívójában.

Lelkes művészek valamikor 2000 körül úgy gondolták, hogy változtatni kell azon a helyzeten, hogy a kortárs magyar festők beszorulnak műtermeikbe – már akinek van –, vagy vándorútra kelve, művésztelepeken, egymás és a baráti környezet hatására feltöltődve és egymást ösztönözve alkothatnak. De műveikre kevés megbízásban vagy vásárlásban is megnyilvánuló visszajelzést kapnak.

A Magyar Festészet Napja rendezvény Bráda Tibor festőművész (úgy is, mint a sok alkotót összefogó DunaPart Társaság tagja) és néhány barátja gondolata volt. „Kérjük a szakma művelőit, művészettörténészeket, műkereskedőket, műgyűjtőket, társművészeket és mindenki mást, akinek kedves a festészet, támogassák kezdeményezésünket, és a maguk működési területén tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy ügyünk az egész társadalom közös ügye legyen. Felszólítjuk a múzeumokat, kiállító intézményeket, e napon rendezzenek kiállításokat, aukciókat, szakmai tanácskozásokat, társművészeti eseményeket, tárják ki kapuikat a minél szélesebb nyilvánosság előtt" – írták.

A művészettörténet több évszázados történetében a festészet a képzőművészet egyik meghatározó műfaja, akár falfestményként, pannókon, táblaképeken, mozaikon vagy üvegablakokon jelenik is meg. Amikor egy festő azt kérdezi, hogy „ismerjük-e a színskála valamennyi színének hasonló mélységű tartalmát?" (mármint azt a babitsi *örökkék*et), vagy hogy „tudjuk-e, hogy a színritmusoknak és gesztusoknak milyen hangulatteremtő ereje van?" – nos, kétségtelenül el kell hinnünk, hogy festeni öröm, a műélvezet által pedig mi is részesülhetünk a festő örömében.

Az első nagy nekibuzdulás, 2002 óta egyre terebélyesedő Magyar Festészet Napja mára tíznapos rendezvénysorozattá bővült, amely nemcsak Budapesten, hanem egyre több más hazai és határainkon túli magyarlakta városokban és művésztelepeken is hódít.

A Magyar Festészet Napja már nemcsak kiállításokkal jelentkezik. 2006-ban például a Művészetek Palotájában rendezett portrékiállítás modelljeivel színpadi beszélgetéseket szerveztek, a régi MEO – már akkor a WAX Winkler ArtXteries – helyszínén pedig a festészet által ihletett performanszot mutatott be Atlasz Gábor (aki festőként diplomázott a Képzőművészeti Főiskolán, és színpadi akcióit mozgásművészetnek határozza meg) és társulata.

Akkor az M. S. mester ötszáz éve festett *Vizitáció* című festményét megelevenítő darabot mutatták be.

A DunaPart alkotóközösségnek több mint száz festőművész tagja van. Ez a szerveződés – számos avantgárd, hagyományos és önmagát különböző esztétikai elvek szerint meghatározó formáció között – a 90-es évek óta a művészeket valamiféle laza szolidaritást is kifejező kötődésben tartja össze. Nem lehet azt mondani, hogy a DunaPart társaság egyfajta stílust képvisel, de azt talán igen, hogy a képzőművészeti kifejezési formák alapjául megtartják a festmény–grafika–plasztika 20. századra kialakult formavilágán belüli megjelenítést. Képértelmezésük a klasszikus iskolák tanítását folytatja, de ebben a meghatározottságában is nyitottan a sokféle megfogalmazási módra.

Bráda üvegablakainak, mozaikképeinek karakterében is az egykori mesterek, mint például Szentiványi Lajos vagy Pap Gyula, sőt akár Sarkantyú Simon tisztelete is megmutatkozik. De Bráda nemcsak a hagyományőrzést, hanem a művészeti értékek közösségi érvényre juttatását is fontosnak tartja.

„Volt egyszer egy Nemzeti Szalon…" – igen, volt. Sajnos a két világháború közötti festészet eme összefogó intézménye megszűnt az 50-es években, de azok a művészek, akik megőrizték egykori értékteremtő erejét, előbb-utóbb megtalálták gondolatisága újraélesztésének lehetőségét. Bráda Tibor, Deák Ilona, Szentgyörgyi József, Gajzágó Sándor, Veress Sándor és még jó néhányan az egyébként jelentős teret hódító absztrakt és avantgárd irányzatok közepette is képviselni óhajtják ezt a *művész–közönség-kapcsolat*ra épülő viszonyt.

Ez az igazi szellemi motorja a Magyar Festészet Napja eddigi működésének.

Éppen ezért roppant érdekes, hogy a rendezvény megalakulásának szinte a kezdete óta kialakított struktúra milyen széles stiláris spektrumban képzeli el és foglalja magába a mai alkotókat, a galériákat, az utcák, a kirakatok és a plazák megmutatkozási lehetőségeit, teret adva ezzel kinek-kinek, hogy melyik formációhoz kapcsolódjék.

Tavaly hatvan helyszínen háromszáz művész több mint kétezer művét láthatta a közönség. A főrendezvény már nem is Budapesten, hanem Szegeden volt a magyar szecessziót amúgy is a maga különlegességével kiemelkedően képviselő, felújított Reökpalotában. Itt különféle stílusú műveket láthatott együtt a közönség. *Látomás és indulat* címmel a gyakran lírai expresszionistának nevezett Szentgyörgyi József válogatott-hívott kollégákat. Nagy Gábor kurátorként a *Líra a festészetben* című tárlatra az általa e körbe tartozónak tekintett festőkollégáit hívta. A tiszta konstruktivizmus egyik képviselőjeként ismert Fajó János a *Lebegtetett vászon* címmel meghirdetett kiállításon várta művésztársaival a látogatókat. Mindehhez Atlasz Gábor és társulata csatlakozott, akik a megnyitón *Ádám és Éva – táncmetszet Dürer nyomán* című előadásukban a testművészet és a vizualitás új dimenzióit mutatták fel.

A sok-sok esemény közül néhányat ki kell emelnünk annak igazolásául, hogy legalább jelezzük: ezek a művészek senkit sem akarnak kizárni, hanem szélesre tárva a kaput, egyszer egy évben a magyar festők-alkotók erőteljes alkotói képességeire akarják felhívni a figyelmet.

Bráda Tibor tavaly Csíkszeredán, majd Sepsiszentgyörgyön a határokon túli magyar művészekkel együtt szervezett kiállításokat, Szlovéniában, a lendvai várban Szepes Hédinek, a Kulturális Minisztérium munkatársának gondozásában, a *Fiatalok festészete* címmel nyílt kiállítás, Szolnokra a közelmúltban feltűnt, és a realista nagymesterek mai átértelmezésén dolgozó *Sensaria* festőcsoport anyagát vitte László Dániel festőművész. De a budapesti Olof Palme Házban például a Szinyei Merse Pál Társaság alkotóit hívta M. Novák András festőművész kiállításra, a Képzőművészeti Egyetemen ún. *Nyitott műtermek* napot tartottak, és itt folyt a beszélgetés is Deim Pál festőművésszel, az év festészetnapi nagydíjasával.

A már korábbi évek jól bevált gyakorlata szerint a Mednyánszky Terem kurátoraként Zöld Anikó festőművész hívta sorra a *Festőnők miniben* címmel, a kisméretű képek bemutatójára társait, a Szent István-bazilika altemplomában Szabó Géza kanonok és Farkas Attila plébános művészettörténész mondott köszöntő beszédet az *Élő szakrális festészet* című tárlaton, ahol azonban már szobrok, textilművek, grafikák is szép számmal szerepeltek. A Magyar Nemzeti Galériában a főigazgató nyitotta meg Vaszary János festőművész tárlatát, a Csók István Galériában Lázár János országgyűlési képviselő az 54. Hódmezővásárhelyi Őszi Tárlat anyagát. A Szent Gellért tértől a Kosztolányi Dezső térig terjedő kirakat avagy zenés utcai tárlat kurátora Zsolnai Gábor rendező volt az, aki eredetileg a XI. kerületből indult festészetnapi kezdeményezés egyik hatékony menedzserévé vált.

Elmondhatjuk, hogy ebbe a nagyszabású vállalkozásba fokról fokra bekapcsolódtak – mert felkérték a művészek őket – a galériások, igazgatók, és politikusok is. A gyakran eltérő szemléletű művészettörténészek is remekül érvényesülhettek, mint pl. Szuromi Pál, Wehner Tibor, Pogány Ö. Gábor, Pataki Gábor, Kozák Csaba, Feledy Balázs, Bakonyvári M. Ágnes, Egri Mária, Ébli Gábor, L. Menyhért László és mások, így Sasvári Ilona, a soroksári galéria vezetője, Vörösváry Ákos műgyűjtő vagy Lux Elvira pszichiáter, Csókay András idegsebész. A történések sorának kiemelkedő eseménye az Aulich Art Galériában a festészetnapi életműdíj átadása *Doyenek* címmel. Külön elemzést érdemelne maga ez a gesztus, amely szintén eltűnt az elmúlt évtizedekben az individualizálódott kiállítási tengerben, azaz a kiemelkedő munkásság elismerése. Idézzük ismét Bráda Tibort, aki az alapítók nevében a következőket mondta: „az életműdíj odaítélésének feltételei évek óta mit sem változtak, azaz a jelölteknek nagy és kiemelkedő életművel kell rendelkezniük, elsősorban iskolateremtő munkájukat értékeljük, azt a több évtizedes erőfeszítést, amelyet a művészeti tudás, az alkotói ismeretek átadásáért tettek."

Ezt a kiemelkedő és tiszteletet kifejező gesztust, az elismerést, a Kulturális Minisztérium oklevelével együtt a tanítványokból, a Magyar Festészet Napja vezetőinek köréből alakult kuratórium közös megvitatása, javaslatai alapján, végül is az említett galériában rendezett nagyszabású életmű-kiállítás és ünnepség keretében adják át.

A kortárs magyar festészet olyan kiválóságait díjazták idáig, mint az idén már 104 éves Lossonczy Tamást, Kokas Ignácot, Sváby Lajost Deim Pált és a közelmúltban elhunyt Gerzson Pált.

Lossonczy Tamásról 2006-ban jelent meg Pataki Gábor és Andrási Gábor tanulmánykötete. A két művészettörténész szerint Lossonczy 1939 körül talált rá arra a romantikus szürrealista absztrakcióra, amelyet némi konstruktivizmus is átszőtt. Kállai Ernő művészettörténész köréhez tartozva is magányos mester maradt, akkor is, ha voltak olyan szellemi rokonai, mint pl. Gyarmathy Tihamér vagy Kontraszty László. „Az egy generációhoz tartozó életutak idővel szétágaznak, de a művészetpolitikai légkör hullámzásaiból is következett, hogy az Európai Iskola körül egy adott történelmi pillanatban csoportosuló és együtt mozduló társaság tagjai a hatvanas évektől – amikor ismét tér nyílott előttük – egyéni és egymástól izolált életműveket bontakoztassanak ki."

Sváby Lajosról Egri Mária írta eddig a legérzékenyebb tanulmányokat, megidézve számos méltatóját is. Kétségtelen, hogy Sváby Poór Bertalan és Kmetty János tanítványaként eruptív festői világot teremtett, életútját azonban nehezen lehet ma az egykori történelmi helyzet ismerete nélkül megérteni. 1991–1995 közötti képzőművészeti főiskolai rektorsága idején viszont a legnagyobb toleranciával próbálta a kifejezési formák közötti egyensúlyt megteremteni. Meditatív, filozofikus megfogalmazásaival különös alanya volt a róla készült portréfilmeknek is. Egy Szentföldön tett utazása nyomán született 1989-ben vörös krétával rajzolt drámai *Genezis* sorozata – egy férfi- és egy nőalak – a teremtésről, kínokról, az egymásrautaltság gyötrelmeiről szenvedélyes, egyszerű vonalaiban saját gyötrelmeit bravúros kompozíciókban jelenítve meg. A számos díj mellett, külföldi és magyarországi kiállításai mindig nagy érdeklődést keltettek. Szerinte „a líra nemcsak érzelem, sőt nemcsak személyesség – hanem bátorság is, mivel kíméletlenül szembenéz önmagával, s magában a világgal".

Kokas Ignác éppen Sváby ellentéte. 2006-ban, a Műcsarnokban rendezett gyűjteményes kiállítása alkalmából megjelent kötetben írja: „A festő sehol sem látható olyan meztelen valójában, mint a képeiben. Hogy ki ő, milyen a szíve, az esze. Vannak-e titkai, melyeknek kizárólag ő a birtokosa, és ezeknek a titkoknak az arcát milyen tisztán tudja megfogalmazni, vagy még pontosabban, láthatóvá tenni..."

Az is jellemző e mesterekre, hogy kik írtak róluk, munkásságukról. Kokas Ignác szenvedő és látványteremtő festészetét Frank János például így méltatta: nála „gyakori a szimbolikus alak, de tulajdonképpen minden részletének kettős jelentése van, néha több is, mint ahogy a felhők tömegéből, a fák lombozatából a valóságban is sokféle formát tudunk kiolvasni. Lírai és antropocentrikus Kokas festészete akkor is, ha a képen nincs is emberalak". Az olajtemperával festett, súlyos piktúra elfogadtatásáért egyik legjobb értőjeként Rózsa Gyula tett sokat. Tandori Dezső szerint pedig „az elalvás és a felébredés utazása a Kokas-festészet!... Kevés lenne annyit mondani, hogy Nap és Hold egyetért, kevés lenne, ha egymáshoz búvva látszódnának szépen. Fenn az égi mezőkön esnek a drámák. Fogalmunk sincs, mi történik. Csak találgathatunk. Holott minden olyan élesen látszik."

2007 kitüntetettje Deim Pál volt. Az ő életpályája az avantgárd kifejezésmód egyéni megoldását kereső és azt kimunkáló, gondolkodó festő példája. 1952–1958 között a Honvéd Képzőművész Szakkörben tanult, a főiskolán Ék Sándor és Pap Gyula osztályában, de csak Pogány Frigyes építészprofesszor előadásait tartotta a maga számára meghatározónak.

Mestereinek az ún. szentendrei iskola nagyjait, Vajda Lajost, Gadányi Jenőt, Barcsay Jenőt tekintette. Olyan sajátos zárt klubokban ismerte meg a modern nyugat európai festészetet, mint a híres zuglói kör, de Leningrádban, Moszkvában, egy diáktanulmányúton az ottani múzeumokban látott először eredeti Matisse-okat, Picassókat. Nagyon sokan foglalkoztak a szinte rejtjelesnek is tekinthető festészetével, a bábalakokkal elmondott életregények hideg-merev látványába burkolt történetek és azok festői megoldásainak felfejtésével. A számos állami kitüntetéssel is elhalmozott művész azonban soha nem szűnt meg kritikus és meg nem alkuvó személyiség és közéleti ember lenni és maradni. Az Ernst Múzeum által kiadott könyvsorozatban jelent meg Uhl Gabriella kiváló összeállításában a mesterről egy olyan rendhagyó kötet, amelyben ezt az oldalát mutatja be a szerző. Itt olvashatunk Deim Pálról, a művészeti íróról is. Ebbeli tevékenységét meghatározta az említett zuglói kör vezetőjének, Molnár Sándornak az avantgárd magatartás értelmezése és a körébe járó művésztársak szellemi kisugárzása. Talán az ő hatásuk is közrejátszott abban, hogy számos értékelést írt a modern magyar festészet hivatalos körökben el nem ismert személyiségeiről. Uhl

Gariellát idézzük: „Deim írásaiból kétféle művészegyéniség bontakozik ki. A lánglelkű zsenié és a csendes építkező típusé", majd idézi Kondor Béláról írott egyik leveléből a következőket: „van a nyugodt, megfontolt, hosszú távon építkező, az egyik, gyorsan égő, önpusztító, tragikusan élő, környezetével nehezen megférő másik (Petőfi, Ady, Latinovits). Ez utóbbihoz tartozott Kondor Béla is. Ezt a típust mindég nagyobb figyelem kíséri, mert a szembenállás, az etikus kiállás, igazságérzet náluk jelentkezett a legkiélezettebben ... így lesz ezekből a nevekből láthatatlan kokárda."

A 2005-ös esztendőbeli díjazottat, Gerzson Pált hagytam e vázlatos áttekintés végére. Markáns személyisége volt a Képzőművészeti Főiskola tanári karának és a Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének. Németh Lajos szerint Gerzson festőként is megőrizte a „homo faber", a kézműves szakmai tisztességéből az anyag, a megcsinálás, a tevékenység előtti alázatot. Főiskolásként megtapasztalta a diktatúra természetét. Azt, amit Illyés Gyula így jellemzett: „ekkor párosították a hattyút a görénnyel, a művészetet a politikával". Nehéz úton jutott el Nagy Balogh János kubista képeinek hatásától addig a tüneményes tájképkomponálásig, amely végül is a Balaton igézetébe vonta őt is. Ez a táj, szigligeti házának és a szőlővidék mediterrán légkörének a hatása benne sajátosan vált emelkedett tájképi szimfóniává. A magyar kultúra helyzetén töprengve írta egyszer: „Az európai kultúra viszonyait elődeim közvetítésével személyes hagyományaimnak tekintem. Elődeim közvetítése a megértés magas fokán a mi világunkhoz igazította, ahogy tudta, az emberi értékeket... Környezetemben eléggé elburjánzott a művészet ködösítése, a varázs, a révület az affektálás. Ezek émelyítenek. Az emberi természet megismerése ugyan meghaladja az ember befogadóképességét, de a felfedezések lehetősége a figyelmes ember legnagyobb öröme. A felfedezőkedv... előbb-utóbb szenvedéllyé válik, és ez, mint minden túlzás, veszélyes. A művészt ez a veszély izgatja, éppen ezért kemény stratégiát alakít ki, hogy kutatása tárgyát meghódítsa és a világ rá eső részét domesztikálja. Teljesen reménytelennek látom a jövő művészeti kultúráját, ha továbbra is hagyjuk nyugodni a múlt értékeit. Nekünk festőknek valahogy meg kell találnunk a formáját annak, hogy az egyedüli lehetőségünket kövessük, és sajátos magyar arcunkat ne veszítsük el. De kultúránk itthon sem él. Csak múzeumi letét. Hatalmas örökségünk gyakorlatilag meddő. Kötelességünk... követni

elődeinket, hiszen az örökség egyik célja ez, fel kell ismernünk a magunk birtokát, hogy bejárhassuk valóságos dimenzióinkat."

Mikor e sorokat írom, a 2008-as októberi Magyar Festészet Napjának előkészületei éppen befejezésükhöz közelednek. A cél változatlan, a műveltségben gyarapodó közönség pártfogásának elnyerése, ám anyagi támogatás híján a programok megvalósítása egyre nehezebb. És mégis, lesz rengeteg rendezvény, újra felfedezzük jelenünket, újra megcsodáljuk a klasszikusokat és a mai fiatalokat, akik között változatlanul kifeszül a nagy „festővászon", vagy beszív a színpad, vagy a meghitt kisgaléria párbeszédének kívánása, a megismerés vágya.

Kezdetben, amikor a budai Feneketlen-tó partján a Szent István-pannó a szabad ég alatt feszült, amelyet a lelkes festők közösen festettek (és amely, ha igaz, jelenleg a simontornyai múzeumban vár jobb sorsára), bizalom és elszántság töltötte el a lelkeket. Szent Lukácsnak, a festők, orvosok védőszentjének költői emelkedettségű szobrát Madarassy István ötvös-szobrász 2001-ben hajlította vörösréz lemezbe, amely kezdetektől kíséri ezt a rendezvényt, hogy óvja és biztassa a mindenkori költőt, festőt, zenészt: éppoly örökérvényűek lesznek mai alkotásaik, amint az általa hirdetett ősi igazságok.

Dvorszky Hedvig

VIDORAN AZ ÉLET VISSZÁSSÁGAIRÓL

A hőségrekordokat döntögető szeptemberi kánikula ellenére széles tömegeket mozgatott meg a Vidor Fesztivál Nyíregyházán. Az esti koncertsorozat, a *Csillagok a csillagok alatt* 15 ezres hallgatóságot vonzott a főtérre, a színházi seregszemlén pedig „a csillárokon is lógtak".

Nem csoda, hisz a rajongók olyan sztárokkal találkozhattak estéről estére, mint Al di Meola, Habib Koité, a Sca Cubano, Ana Moura, az Amsterdam Klezmer Band, a frissen díjazott Muzsikás, a Ghymes, a Söndörgő. Nem vehetett részt az esti tombolásban e sorok írója, mert ugyanez időben zsűritagként ült a Móricz Zsigmond Színházban zajló versenyprogram előadásain, kora délután

pedig a rekordhőségben a gyermekeknek szánt utcaszínházi produkciókon.

Napszúrásközeli gyötrelmeinket két varázslatos előadás ellensúlyozta: a pécsi Márkus Színház Benedek Elek-mesefeldolgozása, az *Égigérő fa* (el is nyerte a kategória díját, a Pierrot-t), meg a debreceni Ort-iki elragadó mitológiai adaptációja, a *Perzeus királyfi csudatettei*, mely a gyermekek számára izgalmassá és követhetővé tette a görög legendát. A pécsi gyermekprodukció hétköznapi tárgyakba, kellékekbe lehelve életet, fantáziadúsan jelenítette meg a magyar mesekincs kiskondásának sárkányölő vitézségét. Ezzel szemben sajnálatosan vérszegény, szakmailag már-már értékelhetetlen előadással állt elő a legtöbb utcaszínház.

Terjedelmi okok miatt meg sem kísérlem zsűritagként szerzett tapasztalataimat itt részletezni. Mindössze benyomásaimra szorítkozom. A fesztivál jól indult, az Új Színház kamara-előadása, *A csúnya (Marius von Mayenburg)* négy színész szerepvariációkban gazdag játékára adott alkalmat; az „átalakuló-művész" címszereplő Gáspár Sándor és a női főszereplő Pokorny Lia kiváltképp brilírozott egy amúgy kliséket és vázlatos figurákat fölvonultató darabban, melyet Szabó Máté célratörő, ötletes rendezése tett szellemessé.

A második produkció, Tasnádi István szatirikus vígjátéka, a *Magyar a Holdon* (a tatabányai Jászai Mari Színház és a szombathelyi Savaria közös munkájában) már első látásra díjgyanús volt, hogy a seregszemle végén, egyhangúan a legjobb produkcióként jutalmazzuk. A drámaíró vitriolos médiatréning-paródiába ágyazta a Hold-utazást és Hold-telket nyerő egyszerű, ám annál hiszékenyebb, manipulálható, munkanélküli magyar házaspár tragikomikus kálváriáját. Árkosi Árpád filozófiai-lélektani mélységekre villantó rendezésében, Scherer Péter pazar karikírozással kelti életre a tréning felelőtlen, lelketlen animátorát; Csákányi Eszter (Császárné) és Mucsi Zoltán (Császár Sándor önkéntes vetélkedő) pedig megejtő iróniával és empátiával alakítja az átvert kisemberek örök naivitását, kiszolgáltatottságát, utolsó reményeinek szétfoszlását. Torokszorító a csalódottságuk.

Szintúgy a kisember fájdalmas számvetését láthattuk Kern András (Yona), Kútvölgyi Erzsébet és a revelációszámba menően tragikomikus epizódfigurát alakító Rajhona Ádám játékában (Arlecchino-díj) Hanoch Levin *Az élet, mint olyan* című darabjában

(Vígszínház). A váratlanul élete csődjére ébredő Yona az Ilan Eldad rendezte előadás során végigpergeti örömtelen, szürke életútját, amiért primitívnek tartott feleségét okolja. A meglehetősen közhelyízű, édesbús darab szövegét Parti Nagy Lajos nyelvi adaptációja emeli meg, ám az eszköztelenül őszinte színészi játék sem ellensúlyozza a hatásvadász színjáték sablonosságát.

Ama bizonyos hamisítatlan bulvár szappanopera nívójú vígjátékot hozta a Madách Színház. A népszerű kettős, Hernádi Judit és Gálvölgyi János jól ismert rutinjával jelenítette meg az évente egyetlen hétvégét együtt-töltő párost, egy sors-közhely-kollekcióként definiálható színjátékban (Bernard Slade: *Jövőre veled, ugyanitt* 2.). A szerző gondoskodott arról, hogy az életpálya kanyarulataiból ne hiányozzék egyetlen ponyvaízű fordulat sem, ami csak a könnyzacskókat megcélozhatja (rendező: Szirtes Ádám, játékmester: Szabó Máté).

Minden bizonnyal a könnyed szórakozást áhító közönség kedvéért kerültek a fent említett darabok a Vidor műsorára, „megspékelve" a legnépszerűbb színészek nevével. Amiként az Esztergályos Cecília és Bodrogi Gyula komédiázására épített, Léner Péter rendezte *Legyen a feleségem* című E. Taylor-vígjátékot is ilyen megfontolásból választhatták ki a fesztivál versenyprogramjába (József Attila Színház). A tévesztések, szerepcserék bohózati bonyodalmain alapuló, helyzetkomikumok sokaságát kiaknázó színjáték meglehetősen elnyújtott expozéval indít, hogy aztán fölgyorsuljon, de a rekeszizom-repesztő komikus túljátszások nem válnak az előadás javára; a fiatal pár nyögvenyelős históriája meg voltaképp érdektelenné teszi a darabbeli történetet (hol áll a frenetikusan frappáns feydeau-i jelenetképzéstől!).

Nem a legszerencsésebb döntés volt a rendező Meczner János részéről lefordíttatni és előadni Somerset Maugham nálunk (nem véletlenül) ismeretlen darabját. A Thália Színház (a Soproni Petőfi Színházzal közösen) a *Szerelmi körutazás*sal meglehetősen lagymatag humorú, szokványos-vázlatos figurákkal operáló színművet prezentált, aminek az olyan rangos színészek sem adtak lendületet, mint Szilágyi Tibor, Hámori Ildikó, Iglódi István, vagy a fiatal, de sokat ígérő Kovács Patrícia.

Molnár Ferenc briliáns vígjátékát, az *Olympiát* adta a debreceni Csokonai Színház. A bombabiztos siker nem is maradt el, ám a darab annyi frenetikus előadása után e sorok írója nem része-

sülhetett maradéktalan élményben. A két főszerepre a jelek szerint nem találtatott alkatilag megfelelő színész, a címszereplő Újhelyi Kinga híján volt a színpadi kisugárzásnak, Horváth Lajos Ottó pedig egyfajta huszárkapitányi sármnak, ami a hercegi családot olyannyira rabul ejti. Mispál Attila túlzott karikatúrára készteti az előadás amúgy legjobbját, Ráckevei Annát, ami nincs szinkronban a többi szereplő semlegesebb játékmódjával. A reveláció az epizódszereplő Bakota Árpádé, aki a bornírt, „mániákusan" törvénytisztelő csendőrtisztet tömör és roppant kifejező erővel jelenítette meg (Pantalone-díjat kapott érte).

Nagy Ignác Parti Nagy Lajos átdolgozta *Tisztújítását* az Új Színházban Szinetár Miklós rendezte. Remek színészek, magyar nótákkal sűrűn teleaggatott népszínmű-paródia figuráiként végletesen túlzó karikírozással, játékkedvvel teszik nevetségessé a hajdani tisztújítások korrupt korteskedéseit, nem kevés utalással a magunk *kismagyar* korára, körképére (Hirtling István, Eperjes Károly, az alakításáért díjazott Györgyi Anna, Pokorny Lia, Botos Éva, Huszár Zsolt és mások), ám a középszerű darab előadására, ahogy mondani szokás, rátesznek egy lapáttal.

Hagyományos komédiát láthattunk a Radnóti Színház G. B. Shaw-előadásában. Valló Péter *Bunbury*-színrevitelének gyöngyszeme Csomós Mari (Colombina-díj), a képmutató angol lady kifinomult karikírozója. A kellemesen kedélyes-szellemes produkció ugyan nem kelt revelációt, de kidolgozottságával örömet szerez. A két vásott szerelmes szerepében Csányi Sándor és Debreczeny Csaba lehetne karakteresebb. Drámai női sorsot farag *A fogadósnő* címszerepéből Tóth Ildikó (Smeraldina-díj), a szeszélyes lány komikus helyzetek sűrűjén átvágva jut el a felismerésig, önnön szerelmi boldogságát tette kockára és vesztette el a macska-egér játékkal. Novák Eszter színrevitelében a férfi főszereplő, Cserhalmi György is a gőg tragikus áldozata, akit Mirandolina a magányba taszít (Centrál Színház).

Lenyűgöző, minden ízében mesterien kidolgozott Csehov-novella-adaptációval ajándékozott meg Kiss Csaba, aki maga is rendezte a *Szerelmes hal* címen játszott darabot (Inamorato-díj). A keserű komédia (egy asszonyért egy életen át vetélkedő költő és hadnagy) frenetikus bohózati jelenetek során át bomlik ki, és adja föl a csehovi leckét az élet, a páros magány megannyi veszedelméről, lírával átszőtt humorral. Bán János mestermunkát kínált a

csetlő-botló, szenvedélyébe zápult költő karakteréről (Brighell-díj), Mihályfi Balázs pedig a sivár párkapcsolat indukálójaként az étkezés mámoros örömére korlátozza egész érzelmi életét. Györgyi Anna a (csapodár) asszonyi élet megannyi színét fölfesti színészi palettájára (Centrál Színház).

Az alternatív színjászást pályakezdő színészcsapatok képviselték a nyíregyházi seregszemlén, egyértelmű közönségsikerrel a kamarateremben. Játékuk a csapatszellemben fogant, improvizációs gyakorlatokban szerzett tapasztalattal, lendületes produkciókban tettek bizonyságot leleményükről, tehetségükről és állóképességükről. A *Keresők* a médiamanipuláció sekélyes művelőiként és áldozataiként mutatta föl a gépies életformába, szórakozásba fixálódott, céltalan ifjúságot (Táp Színház, Vajdai Vilmos rendezése – Dottore-díj). A Hoppart társulat – ötletekből ki-kifogyva – túszejtők krimi-paródiáját adta elő. A KoMa Társulat pedig Garaczi László *Plazmá*ját kínálta, egyebek közt a kereskedelmi adók interjúalanyainak kiszolgáltatottságáról. E három, hasonló tematikájú előadás láttán óhatatlanul és fenyegetően érződik a tartalmas darabok hiánya; az ötletek mögött nem lelni mélységet; a mögöttes gondolat híján a játék előbb-utóbb kifullad.

Ha úgy tetszik, önkritikusan megvallom, a színibíráló szakmai igényessége – amiként a Szakonyi Károly vezette, Karsai György és jómagam alkotta zsűri – szigorú mérlegelése sem fedheti el a közönség osztatlan lelkesedését, a fönt és alább található kritikai megjegyzések ellenére. És ez tájainkon természetes. A szakma dolga bírálatot megfogalmazni, ha ismereteinek birtokában, ízlésének szellemében ennek szükségét érzi; a szórakozásra szomjas publikum természetszerűen nem szenved „foglalkozási ártalomban", és a vidám darabok láttán primér örömének ad hangot. Így hát egy percig sem kifogásolnám, hogy az úgymond közönségcsalogató komédiák műsorra kerültek a Vidoron. Talán az lenne inkább megfontolandó, hogy ezek ne a versenyprogramban, hanem vendégként szerepeljenek a fesztiválon.

Metz Katalin

„ÖLNEK, HA NEM ÖLELNEK"

A magyar film két évtizedes szünet után ismét kezd visszatérni a jelentős filmfesztiválokra. Tavaly Tarr Béla *Londoni férfi*ja szerepelt a cannes-i versenyprogramban, idén Mundruczó Kornél *Delta*ja, amely meg is kapta a Filmkritikusok díját. A 33 éves rendezőnek nem ez az első cannes-i szereplése, rövidfilmjeivel már bemutatkozott a legrangosabb fesztiválon. Nézem, ahogy a hazai premier előtt nyilatkozik a televízióban, és határozott dejà vu érzésem van. A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején ugyanígy panaszkodtak a filmrendezők, hogy a fesztiválsikerek dacára itthon nincs közönségük. Ráadásul Mundruczó a legeltökéltebbnek látszik valamennyi az utóbbi években bemutatkozott filmes közül: egy csöppnyi megalkuvás sincs filmjeiben. Eddig az ilyesmit nem díjazta a multiplex közönsége. Csodálkoznék, ha a *Delta* hódítana a plazákban. Sem a tartalom, sem a forma nem „trendi". Ellenkezőleg: nagyon ősi, nagyon természeti, mint a Duna-delta vidéke, ahol játszódik. Mi tudjuk, hogy ez a világörökség részét képező Duna-delta, több millió madár költőhelye, az édesvízi halak paradicsoma, ahol a fő kereseti forrás a hagyományos csónakkal halászás. Aki nem tudja, annak ez az őstermészet egy olyan zárt emberi közösséggel, ahol az írott és íratlan törvényeket megsérteni nem tanácsos. Végül sem a hely, sem az idő nem fontos. Legkevesebbet az elmúlt évezredben talán az emberi tulajdonságok változtak.

A történet a végletekig leegyszerűsített. Egy testvérszerelem „nincs mit tenni" története. Két lélek, két test sodródik egymáshoz. Sorsszerűen, megkérdőjelezhetetlenül. Lineáris mese, semmi hókusz-pókusz, legföljebb a részletek rejtélyessége, nagyvonalú kihagyások, megkérdőjelezhető dramaturgiai talányok. Például: honnan a fiú rengeteg pénze?

Egy fiú, hosszú távollét után, hazatér. A házban azonban már csak anyját és annak szeretőjét találja. Meg a húgát, akit szinte meg sem ismer. A házban nincs hely számára, de megengedik, hogy a még az apja által épített folyóparti kunyhóban meghúzza magát. A fiú tud alkalmazkodni a folyóparti világhoz, talán menekül is valahonnan. Húga segíti ezzel-azzal. A lányt a kíváncsiság is vonzza a fiúhoz, de talán menekülne is a fojtó, erőszakos otthoni közeg-

ből. A fiú nem beszél, a lány nem faggatja, de egyre több időt tölt kint. Amikor a fiú faház építésébe kezd, segít neki. Aztán végleg kiköltözik, bár figyelmeztetik, hogy sokan nem nézik jó szemmel. S amikor már majdnem kész a ház, s rengeteg halat fognak, a fiatalok meghívják a falubelieket vacsorára. De gesztusuk nem talál viszonzásra. Kegyetlen erőszakkal pusztítják el őket.

Nem az „új erőszak" divatos trendjét látjuk, mint *Tarantinó*nál és másoknál annyiszor az utóbbi két évtizedben. Itt az „ölnek, ha nem ölelnek" ösztönök uralta világa csak mellékszálként jelenik meg, a brutális megerőszakolás jelenetben.

Inkább bergmani ez a világ, ha már asszociációkat keresünk kapaszkodóként. Ahogy Bergman, úgy Mundruczó is eltávolít minden konkrétumot, minden időhöz és helyhez kötött elemet a tájból, a természetből. Marad a fenség, a titok, az áthatolhatatlanság. „Minél artisztikusabb a környezet, annál könyörtelenebb ítéletet is fejez ki. Fensége, monumentalitása nem az ember számára való: sem menedéket, sem enyhülést nem kínál számára soha. A világ hűvös és szabályos, lenyűgöző titka van – az ember vele szemben csupa esendőség, hibás megvalósulás; a pontatlan, torz és beteg ösztönök foglya" – írta Bíró Yvette a *Profán mitológia* című 1982-ben megjelent könyvében. S negyedszázaddal később forgatókönyvíróként kísértetiesen idézi meg a filmben ember és táj Bergmantól ismerős viszonyát. A filmelmélet és filmkritika nagyasszonya, fél évszázad filmes tapasztalatával együtt írta a forgatókönyvet a rendezővel. Innen lenne a film klasszicitása, letisztultsága? De honnan az ereje? Színészben nagyon erős – jellemezte Mundruczót egy kolléga, Török Ferenc. És valóban, nem véletlen, hogy Mundruczó elsőként a színész szakot végezte el. Erős, hibátlan, fegyelmezett karakterek. Monori Lili az anya, Gáspár Sándor a drasztikus szerető szerepében. Tóth Orsolya, a fiatal magyar film üdvöskéje szinte észrevétlenül lett nagy színésznő. Bámulatosan eszköztelen, hibátlan a vásznon. Lajkó Félix, nos, ő már ébreszt kétségeket. Inkább gyermeki, mint titokzatos, inkább fiú, mint férfi, inkább tétova, mint erős. Vajon belejátszik-e ítéletünkbe, hogy tudjuk, Bertók László játszotta volna a szerepet, ha forgatás közben meg nem történik a tragédia: elhalálozik. Persze a művészetben is igaztalan vagy még inkább ostoba kérdés a mi lett volna, ha... A rendező azt mondta erről a fatális momentumról: „Egy ilyen újrakezdésben nem lehet bátortalannak lenni, ezért lett radikálisabb a film."

Annál erősebb viszont Lajkó Félix mint zeneszerző. Zenéje magával ragad, lenyűgöz, sejtet és néha illusztrál, és tolakszik. Bergman mellett Tarr Béla hatása is tetten érhető, a *Delta* mégis az utóbbi idők egyik legerősebb magyar filmje. Rendezőjének nemcsak virtuóz vizuális nyelve, láttató ereje van, de a nézőt megszólító, felrázó képessége is.

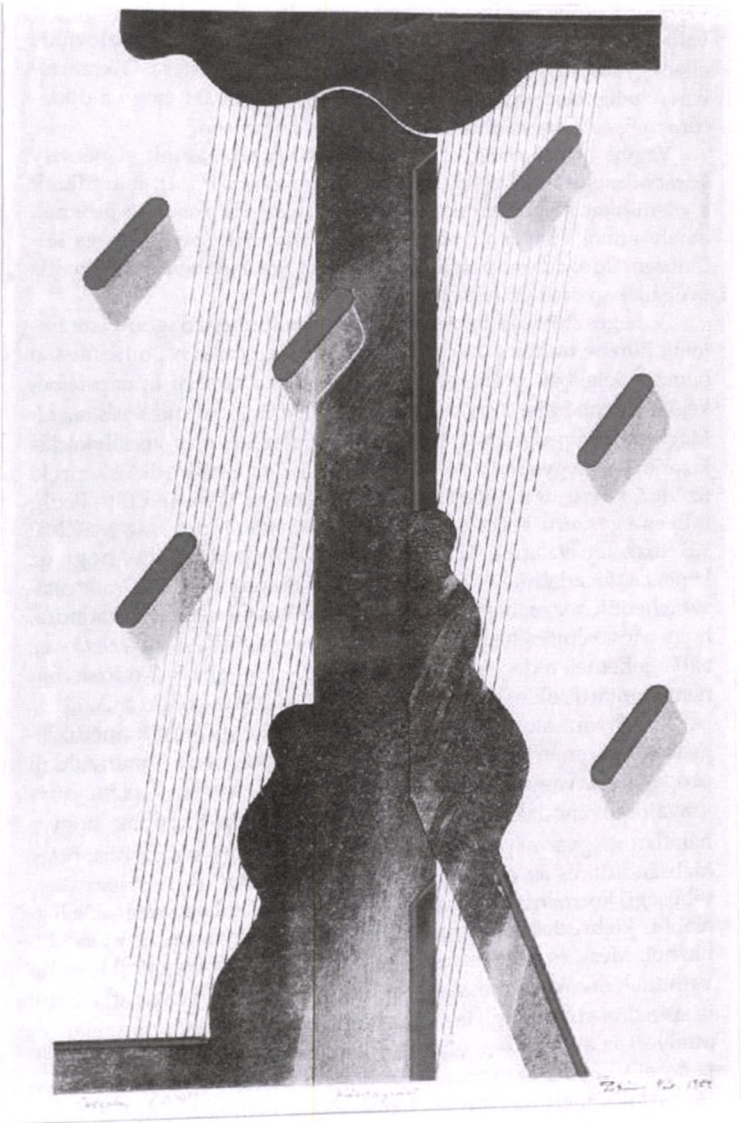
Tóth Klára

BÚCSÚ A MINISZTERELNÖKTŐL

Szorgos olvasóink százfelől értesülhetnek arról, hogy a magyar társadalom sajnálatosan kettészakadt a politika meghatározó törésvonalának megfelelően. Az ő számukra hosszú évek óta ismeretes, hogy a feleket elválasztó szakadék mélyebb, mint a Mariana-árok. Ezt azonban nem szemforgató nyilatkozatokból tudják, és nem 1990-ben vagy 2002-ben, 2006-ban, 2008-ban jutott tudomásukra, hanem 1956. november 4. óta tudnak róla. Aki később született ennél, az örökölte, tanulta vagy a magyar politikai ősvallás hívei között szívta magába ezt a tudást. És ne vessük el azt a lehetőséget, hogy bizonyos mai tapasztalatait a múltból próbálva magyarázni jutott erre a következtetésre.

Merthogy nap mint nap szembetalálkozhatunk olyas történésekkel, amelyeket csak akkor tudunk megmagyarázni, ha feltételezzük: 1956 nemzeti egysége olyan pillanatban volt érzelmi valóság, amikor mindazok meg sem nyikkantak, akik másként vélekedtek a dolgokról, akiknek, mondjuk Gerő vagy Révai kellett, akik a mentőautókból lövöldöző ávósok hitén álltak. De már ez a tétel is arra utal, hogy *voltak*, akik lőtték a népet – november 4. pedig már azt bizonyította, hogy a magyar világot, a társadalom egybeforrása ellenére, két részre osztja az ortodox bolsevizmushoz, Gerőhöz és Farkas Mihályhoz, illetve a Szovjetunióhoz való

DEIM PÁL: GOLGOTA, 1989 ►
Litográfia, papír

viszony. Később pedig a sortüzet vezénylőkről és a kádárizmusról való vélemény, még később például olyasmi, mint a Csehszlovákia elleni gyalázatos intervencióban való részvétel kérdése. Diktatúrában a hallgatás nem beleegyezést jelent, hanem azt, hogy a diktatúra még elég erős ahhoz, hogy csöndet teremtsen.

Vagyis a mai megosztottságot illetően tekintsünk el némely korábbi megosztottságtól (kurucok, labancok stb.), és maradjunk a jelenünket meghatározó szakadásnál. Vagyis annál az ároknál, amely annál mélyebb, minél inkább töltögetik (pedig egyes különösen áldozatkész polgártársaink még tojások bedobálásával is próbálják gyorsítani feltöltődését).

A megosztottság-doktrínáról napról napra gazdagodó ismereteink körébe tartozik, hogy itten minden agyon van politizálva, a nemzeti lélekben gyökeredző pártoskodás a családi ünnepek békéjét is megbontja, a szomszédok összevesznek a *Száz lépés*, az *Új Magyarország* programok hasznosságát illetően, és a viszálykodás kizárja a megegyezést a *Megegyezés* címmel fizetett hirdetésként (ki fizette?) közreadott opusz posztsámánista ráolvasásai fölött. Pedig milyen egyszerű volt régen az egység megteremtése: az MSZMP KB közzétett valamit, és aztán Aczél György kihirdette, hogy ez képezi a társadalmi konszenzus fundamentumát. (Ehhez már csak azt tehetjük hozzá, hogy vitéz jákfai Gömbös Gyula is megmondta, hogy a jövő építéséhez elegendő, ha ő megmondja, *mi a teendő* – és aztán jöhetnek a dacos téglahordók, akik nem gondolkodnak, hanem fenntartások nélkül segítik az ő terveinek megvalósítását.)

Mindazok, akik a káros szenvedélyként gyakorolt médiafogyasztás nyomán bizonyos függőségben élnek, és a kormányoldali propaganda vagy hasonló elkötelezettségű hírmagyarázat bűvszavaira kíváncsiak, arról is bőséges tájékoztatást kapnak, hogy a hálátlan magyar nép elfordult a közélettől, hogy közömbös, hogy kiábrándult, és az egész parlamentet, pártostul, (kisebbségi vagy többségi) kormányostul, tokkal-vonóval a pokolba kívánja. De legalábbis kiebrudalná a nemzeti büszkeség tárgyát képező Országházból. Mert, és ezt is sokszor elmondták már a magukat erre hivatottnak érzők, a lakosság (populáció) gyűlöli a politikát. De mit is csinálna mást: úgy tanulta, hogy kölcsönkenyér visszajár, és amilyen az adjon isten, olyan a fogadj isten. Így ő is gyűlölni fogja a politikát, ha azt tapasztalja, hogy a politika gyűlöli őt. És azt tapasztalja, mert ha nem így lenne, akkor nem nézné hülyének, és

nem kezelné ellenségként. A köznapi állampolgár (a *misera plebs*) legalábbis azt gondolja, hogy amennyiben a politika érte vagy az övé lenne, akkor a politikusok őt képviselnék a törvényhozásban – nem pedig egy idegennek érzett közeg döntéseit akarnák lenyomni a torkán.

A magyar politikai válság lényege nem az, hogy némely, korábban koalíciójukban a rombolást a reform megjelöléssel gyakorló pártok most éppen miként mámorosodnak meg egymáshoz intézett szavaiktól és hogyan élik meg aktuális politikai hascsikarásukat. Ez még felszíni jelenségnek is alig mondható. A válság mélyebb lényege az, hogy a magyar társadalom nem érez közösséget az államával – ahogyan ez a diktatúráknak alávetett társadalmak polgárait is gyakran jellemzi.

Vagyis a mai megosztottság, a társadalom *mi* és *ti (ők)* tömbjeire szakadása valahonnan abból a mélységből nőtt ki, amelyet a kádárista évtizedeket követő rendszerváltás közegében Horn Gyula őrzött a feledéstől. A *pufajkás voltam, na és, mi van abban* gondolat az ő részegült szókimondásában a legbrutálisabb megosztottság emlékének kifejezése, azoknak az időknek idézése, amikor a hatalom (állam) és a társadalom a legtávolabb került egymástól. (De azért kevesebb, mint egy-egy puskalövésnyi vagy sortűznyi távolság.) Nevezett politikus akármilyen beteg is most, tézisével, miszerint 1956 késő őszén, pufajkában és dobtáras géppisztollyal a törvényes rendet védte, azt jelzi, hogy értelmezése szerint a fegyvertelen felvonulókra nyitott sortüzek rendszere törvényes volt. Ezt a felszólalást pártja sohasem cáfolta meg! Ha csak ez, a ma már tényleg többéves, a jelenben közvetlenül nem ható tétel fertőzte volna meg a közéletet, az is elegendő ok lenne a nemzeti önmeghasonláshoz, a nagy szakadék tovább mélyüléséhez. Mert azért valószínű, hogy amagyar társadalom elsöprő többsége szerint nem feltétlenül az a törvény, amit a szovjet tankok aktív támogatásával dekrétumokat fogalmazó honi kalasnyikovisták írnak.

Eltelt aztán néhány évtized, két generáció nőtt fel, a vérszagot kiszellőztette az idő, a megszelídülő világ elfelejtette, mert el akarta felejteni, ami történt. A két nagy csoport (akik lőttek és akikre lőttek) elkülönülését évtizedek pora fedte. Ám a konfrontáció ősélménye tovább élt a magyar társadalom elfojtott emlékképei között. Ahogyan megőrződik egy valahai szerelem emléke minden félrecsúszott nyakkendőben, úgy van ott a konfrontáció emléke abban a

népítéletben is, hogy minden politikus hitvány tróger, tisztességes és értelmes ember bárhol politizálhat, kivéve az Országházban és a helyi és megyei keretekben zajló formális politizálást.

És azt kell gondolnunk, hogy ma ez az elutasítás a legfontosabb létező politikai tartalom Magyarországon. E képződmény olyan erős, hogy minden más csak ezzel összefüggésben értelmezhető, csak ehhez képest jelenik meg. A társadalomnak a politikától való elfordulása, azaz kivonulása a maga ügyeiből, nem magyarázható azzal, hogy az EU-ban másfelé is hasonló a közélet iránti közömbösség. Ez nem a jólét kiváltotta közöny tünete (mint volt oly sokáig a nyugati társadalmakban), hanem a *pártpolitika* elutasítása.

És emögött is ott van a hatalmi arrogancia, a *„na és?"* vállvonása. Ezúttal nem a pufajkásságot, hanem a kampányhazugságokat, a reformdiktatúrákat illetően. *Tüntetnek egy darabig, és aztán majd megunják* – mondta volt a mai magyar miniszterelnök. De sokan vannak, akik nemcsak a tüntetést, hanem őt is megunták.

Igaz, unalmukat mint a politika egésze elleni indulatot élik meg. Valóban: a *politika* és a *pártpolitika* tudatos elkülönítése nem társadalmi élmény ugyan, de ösztönös és érzelmi alapon való szétválasztásuk észrevehető. Érzik ezt a pártpolitikusok is: ezért szokták oly buzgón ostorozni a köznapok érzelmi politizálását.

Ilyenformán tehát az élet majd teljes körű átpolitizáltságának és a politikától való elfordulásnak tétele lehet egyszerre igaz.

Ez magyarázza, hogy miközben a politikát a társadalom elutasítja, mégis meg lehet osztva általa. De mennyire megosztott az a világ, amelyiknek túlnyomó többségét bizonyos mélységes, és ebben egységes csalódás járja át? Nem arról van inkább szó, hogy a magyar társadalom kétségbeesésében önmagát marja?

Kérdéseinket ugyanúgy sorakoztathatnánk tovább, mint a zsurnálpolitológia közhelygyártóinak mind megrögzöttebb ítéletekké szilárduló, kezdetben csak egymásnak kölcsönzött, de később a közérzületbe épülő passzusait. Nemcsak hatalmi csoportok, ideológiák, gazdasági és médialobbik, de a *megélhetési butaság* is kialakíthatja a maga diktatúráját. És akkor már hiába keressük a magunk érzéseire a magunk szavait: *eszmélnénk, de eszme csak az övék jut eszünkbe.*

Úgy vélem, hogy a közvélemény-kutatási adatsorok, esetenként a választásokon való részvétel alacsony aránya, érzékelhető apátiája ellenére a magyar társadalom nagyon is politikus. Viszont

politikailag nem tudja artikulálni véleményét képzetlensége, talán a demokráciában való gyakorlatlansága miatt.

A politikai képzetlenség nemcsak a hétköznapi polgárt jellemzi, és nem a kommunizmusban alakult ki. A modern magyar nemzet életében (vagyis a reformkortól) számtalan, a magyarságot kritikusan és önkritikusan szemlélő gondolkodó és politikus tette szóvá – nem sok eredménnyel. Amit egykor, a ma oly bámulattal szemlélt kezdetekkor Széchenyi „Nagy Parlag"-nak látott, az az akkori politikai kultúrát is magába foglalta. És aztán hányan és hányan tették szóvá a politikához szükséges elméleti ismeretek tömeges hiányát – Arany Jánostól Deák Ferencen, Eötvös Józsefen, Jókain és másokon át Wesselényiig! És, mint ismeretes, a század első felének mindezek ellenére is oly szívet melengető indulása után, amikor az igazi nagyok lassanként kikoptak a közvélemény formálásából, erős hanyatlás következett.

Sportnyelven szólva: a gyenge kezdést erős visszaesés követte. Ami a 20. században folytatódott – hogy aztán az annak második felében bekövetkezett összeomlás után új fejezet kezdődhessék. Folytatva a sporthasonlatot: véget ért az egyik kudarccal zárult selejtezősorozat, kezdődik a következő. Jönnek az új fogadkozások, az optimista nyilatkozatok és a többi. Ám igazából kevés történik azért, hogy a továbblépésre ne csak matematikai esélyünk legyen – ahogyan azt egyébként a teljes bukás előtt rendre el szokás mondani. A fájdalmas helyzet azonban az, hogy többnyire már a küzdelemsorozat előtt is csak ez, vagyis a matematikai esély a mienk.

A mai magyar politikai helyzetben józerével csak a hanyatlás, bukás előképei fedezhetők fel – ezt a közhangulat messzemenően érzékeli és kifejezi. Szörnyű kimondani, de ezúttal az ad némi reményt, hogy a mai világban Magyarország szuverenitása is csak viszonylagos, ezért valamiféle talpon maradása nemcsak magyar érdek. (A kis adósság az adós, a nagy a hitelező gondja – és most mi nagy adósok vagyunk.)

Így a válság kezelésében, minden, máskülönben ez ellen szóló érv dacára, számíthatunk bizonyos segítségre. Ha másban nem, legalább abban, ahogy egy alkalmatlan politikai vezető bizalomvesztése megjelenik a nemzetközi sajtóban, informális diplomáciai találkozókon – és ezzel megerősíti a változtatás szándékát. Ám ennek is ára van, és kívánatos volna legalább a veszett fejsze nyelét mentve jól kijönni az alkuból.

Mikor e szöveget írom, még semmit sem lehet tudni az ún. *kisebbségi kormányzás* (ami ugyan nem kormányzás, de kisebbséginek valóban kisebbségi) konkrét jövőjét illetően. Ez a kormány többségben sem tudta megoldani a maga által gerjesztett problémákat, és aligha lesz sikeresebb kisebbségben. Kudarca biztos, de (parlamenti) bukása nem. A kormányzás tartalmi csődje („elkúrtuk, nem kicsit, nagyon") nem elegendő jelenlegi törvényeink szerint, hogy alkotmányos eszközökkel azonnali hatállyal elzavarják.

A képviselő nemcsak politikacsináló lény, hanem munkavállaló is, számtalan anyagi és presztízsszempont köti a székéhez, személyes érdekei erősebben befolyásolják, mint (a frakciófegyelem által amúgy is erodált) felelősségérzete. A kudarcot, vereséget, csődöt bevallani és a belőle következő gyakorlati konzekvenciát levonni kivételes erkölcsi próba. Különösen ha valakit kötnek a maga ideológiai képzetei, amelyek elnyomhatják a valóság impulzusait. Hiába tudták világszerte sokfelé, hiába érezte még a Wehrmacht sok stratégája is, hogy Németország Sztálingrádnál már elvesztette az egész háborút, még évek teltek el a kapitulációig. Úgy látszik, a balliberális koalícióban érdekeltek is a teljes összeomlásig akarnak küzdeni.

Vannak helyzetek (valószínűleg minden helyzet ilyen), amikor többről van szó, mint ami a felszínen érzékelhető képből első pillantásra látható. Hogy Magyarországot tekintve mostani kormányzati válsága milyen összetett krízishelyzet kifejeződése, arról korábbi számainkban már esett szó.

De most érdemes magának a politikai szférának a válságáról néhány szót ejtenünk. Ha csak a pártpolitikáét, a parlamenti matematikát nézzük, akkor ennek az általános krízis más területeitől elkülönült világnak önmagában való bizonytalanságával, tehetetlenségével, a kibontakozásra való képtelenségével is szembe kell néznünk. Mert nem csupán egy koalíciós kormány esetleges rossz működése vagy éppen működésképtelensége a probléma. (Ilyesmi éppenséggel előfordult néhányszor 1990 óta – de olyankor, amikor azért mentek a dolgok…) Most azonban a tizennyolc éve kialakult pártpolitikai modell kezdettől való ellentmondásai, hiányosságai magát a rendszert fenyegetik.

Itt is többször esett szó arról, hogy mennyire hiányzik a politikai palettáról egy, mondjuk Kéthly Anna elképzeléseinek jegyében született szociáldemokrata párt. De nemcsak ez hiányzik: nincs

igazi szocialista, és nyugati értelemben vett liberális párt sem. (És nem igazán világosak a kereszténydemokrácia, a nemzeti liberalizmus, a konzervativizmus pártpolitikai dimenziói sem: ez lehet az egyik ősoka a Fidesz és az MDF közötti feszültségnek.)

Vannak bizonyos ideológiai műszavakat nevükbe foglaló pártok, de a társadalomból hiányzanak azok a politikai-ideológiai ismeretek és érzések, amelyekre építhetnének, amelyek legitimálnák őket, és amelyek szabályoznák működésüket is.

Ebben a bizonytalanságban a kormányzati válságban is kifejeződő társadalmi bizalomvesztéssel szemben (illetve mellette) nem állnak olyan szilárd elvi keretek, amelyek biztos értékrendet sugározva segíthetnének a változás kereteinek és tartalmának társadalmi meghatározásában.

Természetes, hogy ez a probléma, és vele a bizalom- és önbizalomvesztés elsősorban a kormányzó pártokat érinti. Tekintve, hogy a helyzet egyre feszültebb, a válság egyre kiélezettebb, ezúttal illendő a szokottnál konkrétabb megjegyzéseket tenni a koalícióval kapcsolatban.

Ha a koalíciós erők elutasítását, ami nem csupán a két pártra, hanem szövetségükre is vonatkozik, szemügyre vesszük, akkor azt láthatjuk, hogy Gyurcsány Ferenc hat éve egy megroggyant pártot állított maga mellé. Hatalomra segítette, de nem tudta talpra állítani. Megmentőként mutatkozott, de saját hatalomszerzése nem erősítette meg pártja társadalmi bázisát, de még magát a pártot sem, amelynek, ha lett volna saját jogán ereje, az őszödi produkció után azonnal elkezdett volna Gyurcsány lecserélésén dolgozni. Nem tette, mert nem volt rá képes. Bizalmat szavazott neki, miközben valójában nem nagyon bízott benne. Ezért, másfél év múlva nem egyszerűen egy miniszterelnök vallott kudarcot, hanem az a politikai erő, amely elsősorban tehetetlenségében, és nem meggyőződésétől hajtva áll mögötte. Nem tud versenyképes utódjelöltet fölmutatni.

Ismeretes, hogy Horn Gyula óta az MSZP-nek nem volt igazi vezetője, nem tudott kiállítani a természetének megfelelő és a mögötte álló választói akarattal kompatibilis miniszterelnököt (meg államfőjelöltet vagy budapesti főpolgármester-jelöltet) sem. Gyurcsány látszólag alkalmasnak tűnt – de ténylegesen kudarcot vallott. A hatalom gyakorlásához másfajta ügyesség kell, mint a megszerzéséhez, és ha a két politikai tábor emblematikus vezetőjé-

nek működését összevetjük, elmondhatjuk: Gyurcsány a választásokon le tudta győzni (most hagyjuk, hogyan...) Orbán Viktort, de a kormányzásban nem.

Ezért Gyurcsánynak mennie kell(ene), ahogy ezt illendő mondani, de ez a fennköltség semmiben sem különbözik attól, amit a frusztráltabb választó a „mongyon le" vagy a „Gyurcsány, takaroggy" frázissal fejez ki.

A „kisebbik koalíciós párt" megnevezéssel illetett SZDSZ sem áll jobban. Egy politikai elemző arról értekezett, hogy az SZDSZ elveszti az arcát, ha a kormányból való kilépése után néhány hónappal ismét koalíciót köt az MSZP-vel. Ez azonban csak néhány, akár jobb sorsra érdemes politikust illetően lehet igaz. Az arcvesztésen az SZDSZ azonban réges-rég túl van, bár ez sem ilyen egyszerű. Amit 1994-ben vesztett el, az nem az arca, hanem az álarca volt. Az 1990-es kampányban mutatott antikommunista retorika után a posztkommunista MSZP-vel lépni koalícióra azt mutatta, hogy az a liberális értékrend, amelyre hivatkozott, sohasem volt számára fontos.

Ez az arcvesztés (amely után ellenfelei nem arctalanságáról, hanem arcátlanságáról beszélnek) valójában *igazi* arcának megmutatkozása volt. Az SZDSZ ettől kezdve nem egy kisebbségi liberális alternatívát jelenített meg, hanem a rendszerváltást a pártállami politikai-hálózati hatalmát gazdasági hatalommá konvertáló, a baloldali előéletét és kapcsolatrendszerét a politikai hatalom visszaszerzésére használó új elit segédcsapataként működött. Itt már nem volt szó szociáldemokráciáról vagy liberalizmusról, csak egy teljhatalomra törő érdekcsoport önérvényesítéséről. Ezt az összeborulást, ezeket az „arcvonásokat" látjuk azóta is: az SZDSZ politikai értelemben nem önálló párt, hanem olyan alvállalkozás, amelynek célja az MSZP baloldaliságát a pártállami jogfolytonosság bűze miatt nem vállaló értelmiségi szavazók becsalogatása az MSZP szavazóbázisába. Ilyenformán pedig az MSZP–SZDSZ koalíciójának bomlása az MSZP által megvalósított hatalmi formáció szétesése. Tehát nem egyszerűen a liberális párt konfrontálódik a szociáldemokratákkal, nem két párt ütközése zajlik a szemünk előtt! Ami történik, minden megtévesztő látszat ellenére sem más, mint a baloldali szavazókat a neoliberális gazdaságpolitika jegyében meggazdagodott posztkommunista gazdasági érdekcsoporthoz csatoló tömb széthullása. Azt jelenti ez, hogy lejárt a nyolc-

vanas évek második felében, az állampárt és erőszakszervezetei közegében „rendszerváltás" címmel kidolgozott hatalomátmentési forgatókönyv, amelynek új fejezeteit egykori kidolgozói már nem tudták megírni.

Ezért aligha kétséges, hogy a kormányfő végül menni fog – ennek az időpontja azonban még bizonytalan.

De távozása sem hozza majd magával automatikusan a nemzet emelkedő pályára állását. Visszatérve a korábbi sporthasonlatok világába: az edzőváltás csak a jó csapatokon segít. De jó csapatoknak ritkán cserélik le az edzőjét.

Gáspár G. János

A SZEGÉNYEK BANKJA

A valós gondokat makacsul kerülő, álvitákba annál könnyebben belegabalyodó magyar közéletben 2008 nyarán hirtelenül a közbeszédbe kerül egy súlyos társadalmi kérdés, az uzsora ügye. Hiteles források szerint az uzsorások főként a vidéki szegények, főként a romák között szedik nagy számban áldozataikat. Valóban az áldozat az ideillő szó, és nem az ügyfél. Az uzsorahitel látszólag piaci kategória, de valójában nem az, noha a valódi hitelügylethez hasonlóan van itt is hitelnyújtó és hitelfelvevő. Ám a hitel felvevője súlyosan előnytelen és alárendelt helyzetbe kerül az uzsorással szemben, és a függésből roppant nehéz megszabadulnia. Teljes anyagi tönkremenetelekről hallunk, sőt emberhalál is történt már, drámai esetek kerülnek most a felszínre, és persze a fogadkozás: valamit tenni kellene az uzsora visszaszorításáért. A szociális ügyek minisztériumában foglalkozni kezdtek valamiféle *Szegények bankja*-ötlettel. Másoknak pedig eszébe jutott Mohammad Junusz Béke-Nobel-díjas bangladesi közgazdász Grameen-bankjának gondolata: ha az „igazi bankok" nem hajlandók elérhető feltételek mellett hitelt nyújtani a szegényeknek, akkor talán egy ilyen helyzetre szabott intézmény kimenthetné őket az alvilági pénzemberek karmai közül.

Úgy gondolom, az állami pénzből felállítandó Szegények bankja nem jó ötlet, a kelet-ázsiai közösségi bank pedig az ottani sikere ellenére nálunk aligha válna be. Az uzsora ugyanis nem kizárólag és talán nem is elsősorban szegényügy. A szegénység, vagyis a tartós jövedelemhiány persze megmagyarázza azt, hogy a bankok, pénzintézetek és egyéb professzionális hitelnyújtók miért tartózkodnak a kisjövedelműek hitelezésétől. Hitelt piaci alapon csak annak lehet nyújtani, aki később keletkező jövedelméből képes és hajlandó a tőkét visszaadni és a kamatokat megfizetni; a tartós szegénységben élők nem ilyenek, de legalábbis feltehetjük, hogy közöttük az átlagosnál nagyobb lenne a késve fizetők vagy nem-fizetők aránya. Márpedig a hitelintézetek a megtakarítók, betétesek időlegesen nélkülözhető pénzét helyezik ki az időlegesen likviditáshiányban lévőkhöz, és ez a közvetítői tevékenység piacszerűen csak akkor folytatódhat, ha a hitelfelvevők óriási hányada időben és hiánytalanul visszaadja a tőkét plusz a kamatokat.

És van egy költségelem is: a hivatalos hitelkapcsolat létesítése, fenntartása ráfordításokkal jár, a pénzintézeti ügyintézést meg kell fizetni; ám a kis összegű hitelek egyszerűen akkor sem bírnák el a legális ügylettel járó költségeket, ha a bank hajlana a szerényebb jövedelműek üzleti alapú hitelezésére, az ügyfelek pedig mindent mindig időben visszafizetnének. Az uzsorásnak valóban kisebbek a költségei: nem költ reklámra, nála nincs sok papírmunka, sem költséges számítógépes háttér a szabályos nyilvántartások vezetésére. És hát nyilván adót sem fizet. A bankárok mumusát, a nem fizető ügyfelet az uzsorás a maga brutális módszereivel iktatja ki.

Az eddigiekből mégsem következik egyenesen, hogy a szegények esetében választani csak a semmi és az uzsorás között lehet. Értelemszerűen a nálunk fejlettebb és civilizáltabb országokban is létezik relatív szegénység, és bár az uzsora mondjuk az osztrák vagy az olasz közegben sem ismeretlen, előfordulási gyakorisága a mienknek töredéke. De még a nálunk kevésbé fejlett országokban sem szükségszerű, hogy a kisjövedelműek kizárólag a maffiaszerű uzsora révén jussanak kölcsönhöz. Léteznek olyan társadalmi hálók, rokonsági kapcsolatok, egyházi közösségek, önsegélyző egyletek, amelyek bizonyos kritikus élethelyzetekben (ha a családban haláleset, betegség, természeti kár lép fel) segítenek áthidalni a pillanatnyi likviditási gondot.

De nézzük, hogy miként is működik a Grameen Bank modellje, amely méltán lett híres – és amit az előbb a magyar realitások közül szomorú szívvel kihúztam. Mohammad Junusz egyik újítása az, hogy leginkább csak nőknek hitelez, mert a bangladesi viszonyok között jellemzően megbízhatóbbnak tartja őket a férfiaknál. A hitelt az egyén egy többfős (női) hitelközösség tagjaként veheti fel. A kis összegű hitel visszafizetésekor a közösség többi tagja előtt is megnyílik a hitelfelvétel lehetősége; így viszont a kör minden tagjának elemi érdeke, hogy a soron levő társuk pontosan visszafizesse tartozását, hisz máskülönben a többi elesne a hitel lehetőségétől. A közösség előtt pedig ki vállalná, hogy csalárdul járjon el? Ezzel viszont a hitel visszafizetésének a valószínűsége megnő, az ellenőrzés ügyeleti költségei pedig csekélyek: így a közösségi bank viszonylag jutányos kamatokat tud felszámolni, és mégis megvan a maga profitja, hiszen az ügyfelek 98 százalékával nincs semmi gondja.

Ami hatékony intézmény a kelet-ázsiai kultúrában, az bizony aligha tudna működni a magyar viszonyok között. Nem kívánok itt végigmenni az eltérések hosszú során. Ám az állami pénzből felállítandó „szegények bankja" gondolat sem ígér sok jót. Nyilván nem ez lenne a neve, de a stigma rátapadna, és már csak emiatt is kontraszelektálódna az ügyfélköre: a banki szempontból jobb ügyfelek elkerülnék, és főként a problematikusabb vevőkör szaporodna fel. Nem nehéz megjósolni egy ilyen állami bank üzleti jövőjét. Éppen most szenved az amerikai gazdaság – és áttételek miatt bizony egy sor európai pénzintézet is – a gyengébb (sub-prime) adósoknak nyújtott hitelek következményeitől, pedig ott magánbankok a hitelezők, állami ellenőrzés alatt állnak, és mégis.

Az amerikai esetben a lakás fedezete mellett nyújtott hiteleket sok olyan ügyfél vette fel, akinek nem volt kellő jövedelme. Időközben a lakáspiac ciklikus visszaesése következtében maga a fedezet nem is bizonyult elégségesnek, amikor a bank a meggondolatlanul kihelyezett hitel „bedőlésekor" a házat, lakást kívánta elárverezni. Mindegyik fél bukott az ügyleten: a visszafizetésre képtelen adós, aki elvesztette a fedelet a feje fölül, de a bank is, amely késve és hiányosan jutott hozzá a kihelyezett tőkéhez. És ahogy lenni szokott, érte kár az ügyben ártatlanokat is, hiszen a pénzügyi bajok egészen távolra kiterjedő hatásokkal jártak. Még a magyar állam-

adósság kamatlábát is felfele nyomta az általános üzleti klíma időleges romlása.

Idővel majd a piacgazdaság feldolgozza a sokkot, és egy ideig óvatosabbak lesznek az érintettek, talán új jogszabályok is születnek a hasonló hibák elkerülésére. E sorok írója megtapasztalhatta a tervgazdaság alkalmazkodási képességét (képtelenségét), és kutatóként, majd szemtanúként a piacgazdasági rendszerét is, és határozottan úgy látja, hogy az utóbbi sokkal rugalmasabb. Ezért is tudott felülkerekedni az egyéni felelősséget elsorvasztó, a kezdeményezőképességet elfojtó államosító rendszeren.

Hogy miként is kerül ide a tervgazdasági múlt? Nem nehéz rájönni, hogy a mindennapjainkat megnyomorító, életminőségünket lerontó bajoknak ha nem is a léte, de mértéke összefügg azzal, hogy nálunk – és tőlünk keletebbre – a kommunista társadalomformáló kísérlet hátramaradt veszteségei, csődjeinek következményei, fel-felrobbanó időzített bombái terhelik meg a piacgazdaságra való nehéz átmenetet, amelyet rendszerváltozásnak nevezünk. Ennek az örökölt csődtömegnek egyebek mellett az is része, hogy a magyar családok mintegy felének nincsen semmilyen pénzbeli megtakarítása: annyit költ – vagy ha lehet, többet –, mint a folyó jövedelme. És nemcsak a szegények között gyakori ez, hanem a többet keresőknél, sőt a tehetősek között is. Továbbá: társadalmunkban gyenge az előrelátási képesség: így például százezrek kerülték el – kényszerből vagy tudatosan – a jövedelemadózást és a társadalombiztosítási járulék fizetését, és szembesülnek nemsokára azzal, hogy nincs nyugdíjjogosultságuk. Ez is egy időzített bomba, melynek hatástalanítása nem lesz egyszerű, és nem kis teher lesz a társadalomnak, államháztartásnak. Vagy egy újabb keletű példa az előrelátási képesség hiányosságaira: a bankok által ajánlott részfizetési és hitelfelvételi lehetőségeket százezrek fogadták el olyan jövedelmi viszonyok mellett is, hogy a családi büdzsé bármilyen kis megrendülése miatt törlesztésképtelenné válnak. A következmények: vissza kell adniuk a részletre vett autót, netán a lakást.

Mondhatják: lám, mi is amerikanizálódunk. De az új világ társadalmának nem egészen ez a társadalmi képlete. Az amerikai családok ugyan notórius eladósodók, ám az amerikai nép minden újabb kori jóléti kipárnázás ellenére is alapvetően munkás és rugalmas. A munkaképes korúak döntő hányada (80 százaléka) dolgozik – nálunk alig 50% feletti az arányszám. Az amerikai munkaerő

rugalmas: nem nagy ügy, ha más városba kell mennie a munka után, és új szakmát is megtanul, ha arra van szükség. A magyar munkaerő krónikusan rugalmatlan térben, és a szakmaváltás is roppant nehezen megy nálunk. Elgondolkoztató felmérések mutatják, hogy felnőtt korban mennyire képtelenek a magyarok újat tanulni, továbbtanulni, derogálna beülni az iskolapadba. A valaha átlag felett kereső szakmunkásréteg részben éppen így csúszott le mára a társadalmi jövedelmi átlag alá: nehezen megy a váltás, miközben bizonyos szolgáltató és javító szakmák (kőműves vagy tévészerelő) jelentősége és jövedelmezősége visszaesik. Eközben más területeken szakmunkáshiányt jelentenek.

Az idegen nyelvi ismereteink gyengesége közismert, de az már kevésbé, hogy nemzetközi felmérések és standardok szerint a felnőtt magyar lakosság anyanyelvi szövegértése és íráskészsége is meglehetősen gyenge. Holott olyan korszakban élük, amelyben a jól fizető munkahelyeken és munkakörökben a korábbinál nagyobb szükség van az üzembiztos szakmai írásbeliségre. Ezért azután nálunk a munkaadók kényszerből ott is érettségizettet vagy akár diplomást foglalkoztatnak, ahol nyugaton a munkás is képes ellátni a számlázással, raktárból való vételezéssel, használati mutatók értelmezésével járó intellektuális feladatokat.

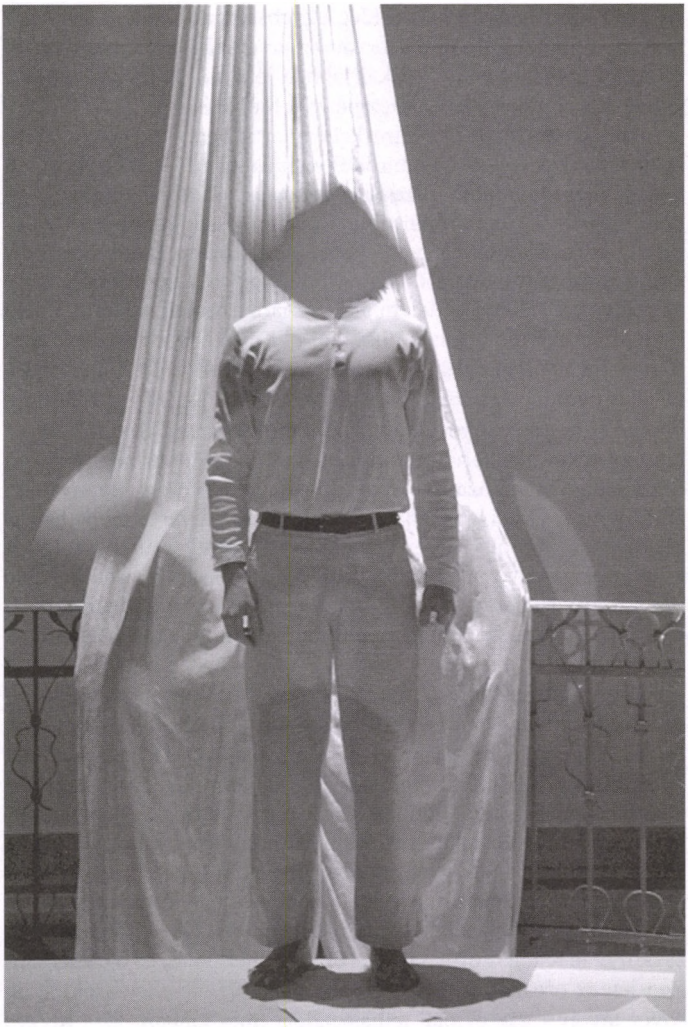
A felvillantott kép talán túl sötétnek tetszhet, nyilván vannak kivételek, mert társadalmunk igen tagolt és sokszínű. De bizony nemzetünknek meghökkentően nagy hányadát teszik ki azok, akik nem tudnak kellően eligazodni a mai kor szabályai között. Valóban a cigányság között a legrosszabb a helyzet, hiszen megszűnt az államszocializmus, amely nagyszervezetekbe terelte a képzetlen munkaerőt, és garantált valamiféle minimális jóléti ellátást – és persze egyidejűleg le is szoktatta az önállóságról, egyéni felelősségvállalásról. Ám a szociális és intellektuális készségek hiánya sokkal általánosabb ügy, mintsem a romakérdés, még csak nem is azonosítható a szegénykérdéssel, hiszen kevésbé extrém arányokban az úgynevezett értelmiségi és „fehérgalléros" szakmákban is megfigyelhető a lumpenizálódás, proletarizálódás. Leginkább erről van ugyanis szó az uzsora ügyében is: betegség, házasodás vagy más rendkívüli élethelyzetben az érintett nem tud hova fordulni, nincs semennyi megtakarítása, nem volt kellő előrelátása. Marad a zálogház, újabban a bankok szabad felhasználású – méregdrága – kölcsöne; és marad a helyi társadalomban ősidők óta tenyésző uzsora.

A megoldás, ha van, nem pénzügytechnikai. A helyzeten aligha segít a hivatalos bankok kamatlábának szabályozása, sem a helyi uzsoramaffiák felszámolására tett rendőri intézkedés (noha nyilván sokféle jogsértés és bűn koncentrálódhat ezekben a helyi körökben). Az igazi nagy kérdés az, hogy a túlontúl sok posztszocialista embert tudjuk-e abban segíteni, hogy felemelkedjen a polgárok közé. Hogy ismerje jogait, és ismerje és teljesítse kötelezettségeit; hogy kielégítően képes legyen eligazodni a hallott és olvasott közlések között; váljon alkalmassá a mai kor munkamegosztási rendszerében való helytállásra.

A piacgazdaság ugyanis (formális és informális) szerződéseken nyugvó rendszer, és csak akkor képes hozni az eredményeket, ha a működéséhez szükséges társadalmi előfeltételek fennállnak. Többféle társadalmi szisztéma is alkalmas keret lehet a piacgazdasághoz (kapitalizmushoz), amint azt a kínai, a kelet-ázsiai, a délamerikai minták mutatják, ám ezek a keretek jórészt determinálják a működési zavarokat és hátulütőket is. Ahol nincs jogbiztonság, ott vadkapitalizmussá torzul a piac. Ahol nem érvényesül a vállalkozás és kezdeményezés szabadsága, és ahol megvásárolható a köztisztviselő, a politikus, ott monopolizálódik a gazdaság, tágra nyílik a társadalmi olló a szegény és a gazdag között.

A mai magyar (kelet-európai) viszonyok kritikusai joggal emelik fel a szavukat az itteni sajátos kapitalizmus visszásságai ellen. Megszólalásaikra ráerősítenek azok is, akik a kapitalizmust mint olyat vetik el, szocialisztikus-kommunista értékrendjük alapján. Kár, hogy a magyar polgári oldal (jobboldal) médiájának nagyobb részében e kétgyökerű kritika ma együtt szólal meg, lényegében együtt jelenti a fő irányvonalat. A jobboldal ilyen összetételű mainstream-je ugyan kerülhet egy platformra taktikai okokból a mai status quo kritizálásában és az abból hasznot húzókkal szembeni politikai mozgósításban, de nem lenne szabad megegyeznie például a status quo ante megítélésében, sem a jövő útjainak kiválasztásában: a polgári válasz nem eshet egybe a marxista-kollektivista válasszal.

Az államszocializmusra nosztalgiával tekintők szubjektív érzéseit tiszteletben kell tartanunk, főként az idősebbekét. Mégis erős meggyőződésem, hogy mai bajaink egyik fő magyarázó tényezője éppen az, hogy a „Tisztelet Társasága" értékrendből túl sok maradt ránk, és az előző rezsim az elkerülhetetlennél sokkal több ká-

ÁDÁM ÉS ÉVA – TÁNCMETSZET DÜRER NYOMÁN.
Atlasz Gábor együttese Szegeden a Reök-palotában,
a Magyar Festészet Napja, 2007. megnyitóján
(Fotó: Rózsa Zsuzsanna)

ros örökséget hagyott hátra. Elég egyébként rátekinteni a nálunk ma jobban boldoguló rendszerváltoztató országokra: ahol sikerült a múltat gyorsabban és radikálisabban lezárni, ott jobban megy a piacgazdasági normák és intézmények kiépülése is.

Ahol pedig nem jött létre kellő mértékben a polgári osztály, mint bizony a volt szovjet birodalom számos utódországában, ott valami más társadalmi-gazdasági rendszer jön létre, ami azonban nem illeszkedik az európai típusú piacgazdaság rendjébe. Oroszország Jelcin alatt ténylegesen vadkapitalista ország lett, horribilis árat fizetve az átmenetért. Nem csoda, hogy a nagy többség visszavágyott az állami védelem alá, és mára ezt meg is kapta. Csakhogy a fentről modernizáló hatalmi elit működése nemcsak nem támogatja a vállalkozás és kezdeményezés kultúráját, hanem idővel el is nyomja: ez a tekintélyelvű rendszerek logikája. Különösen hamar válik a felvilágosult abszolutizmusból mind abszolútabb és így egyre kevésbé felvilágosult rendszer, ha irányítói nagyrészt a titkosszolgálati hálózatokból kerülnek ki. Márpedig nyilvánvalóan ez a helyzet Oroszországban. És sajnos a magyar átmenetben is bizonyosan komoly szerephez jutott a valamikor titkosszolgálat kvietált vagy alvó állománya, amely a rendszerváltozás kezdete óta mindig is jelen volt a gazdasági életben, gyaníthatóan a pártpolitikában is, de 2002 után a politikai hatalom magasabb szintjére is feljutott.

Oroszország mai történései megmutatják, hogy a mohó külföldi tőkések elleni – nyilván részben jogos – állami fellépés miként torzul a fennálló hatalommal nem gazsulálók kiszorításává. Az ilyen állam a belső rendteremtés programját rendszerint összeköti a külső ellenség elleni fellépéssel is; ezt is láthattuk az orosz–georgiai (orosz szóhasználat szerint: grúz) konfliktus során. Az orosz állam legerősebb fegyvere azonban ma nem katonai jellegű, hanem gazdasági. A jelcini időkben széthordott energiavagyon zömét keményen visszaállamosították, de ezzel egyben államhatalmi eszközzé is tették. Európa függ az orosz energiától, és bár értelemszerűen az oroszok is függenek a nyugatról jövő ellenértéktől, de rövid távon a gáz és olaj felhasználója függ jobban. Ez a függés kapott mára új jelentőséget az erőszakszervekből kikerülő új orosz hatalmi elit kiemelkedése révén.

A magyar eset különösen súlyos, hiszen a magyar háztartások 90 százalékát fűti földgáz, és az elektromos áramot elég nagy

részben (eltekintve a paksi atomerőműtől) szénhidrogénre alapozva állítják elő. Saját lelőhelyeink korlátozottak, importfüggésünk nagyfokú. Már csak földrajzi okokból is a közép-európai térség van leginkább kitéve az orosz energiafegyvernek. A 2006-tól megugró energiaárak hatására ráadásul az orosz állami energiacégek hatalmas likvid tőkén ülnek, amelyet éppen az orosz piacgazdaság rendezetlenségei miatt nem tudnak nyereségesen elhasználni odahaza, így egy meglehetősen szegény ország a nagy tőkeexportőrök sorába lépett. Vándorol elég sok orosz tőke Londonba, a Riviérára, amerikai és német részvényekbe, de ismét csak geopolitikai okokból hazánk is felvásárlási célponttá vált.

Az orosz tőke penetrációja kényes helyzetet idézett elő, amely óvatos kezelést igényelne a magyar kormányzat részéről. A szocialista-szabaddemokrata koalíció, de különösen a Gyurcsány Ferenc személyéhez kötődő kör egyáltalán nem mutatott óvatosságot: politikai és gazdasági kapcsolatrendszere orosz irányban messze bensőségesebb volt annál, mint amit a kelet-közép-európai kormányok (már legalábbis s szlovákiai Meciar-rezsim bukása óta) nemzeti érdekeik alapján helyesnek tartanak. Az elmúlt évek túl odaadó barátkozása nem hozott eredményt (legfeljebb Gyurcsánynak és a szocialistáknak a Putyintól kapott személyes választási támogatás formájában), mert semmilyen különleges elbánást vagy kedvezményt nem kapott Magyarország. Egyébként méretünk, valamint szövetségi viszonyaink miatt ilyennek reális esélye nem is látszik. Stratégiai szövetségeseink bizalma azonban valószínűleg némileg megcsappant hazánk iránt. Lesz tennivalója a következő kormánynak e téren is.

Van még egy vonulata a magyar nemzetgazdaság külső energiafüggőségének, és az visszautal mai társadalmi viszonyainkra. A háztartások energiaszámlája érdekes módon egyértelmű politikai üggyé vált az elmúlt bő évtized során, miközben a motorüzemanyag vagy a telefonálási költség nem, holott a családi büdzsének ezek hasonlóan nagy tételét adják. A jellemző európai gyakorlattal és a gazdasági ésszerűséggel szemben nálunk a lakossági fogyasztó az indokoltnál kevesebbet, az ipari és közületi fogyasztó többet fizet gázért, áramért. A nyilvánvaló szociális érvek ez idáig erősebbnek bizonyultak, mint az ugyancsak nyilvánvaló energiatakarékossági és környezeti ellenérvek. A kedvezményes gázár kihat a család-üzem technológiai döntéseire (magyarán sokan végleg

leállnak a más tüzelésről) és a családi pénzgazdálkodásra (az indokoltnál kevésbé drága gázon megspórolt pénzen mondjuk többet tudnak telefonálni, több tévékábel-szolgáltatásra fizetnek elő).

Mindez akkor is problematikus, ha az energiaárak csupán lassan emelkednek, és a költségvetés általános állapota elvisel bizonyos nyílt és rejtett szubvenciót, illetve az üzleti vállalkozások többféle nemzetközi költségelőnyei mellett a cégek túlzott energiaszámlája nem vezet versenyképesség-romláshoz, állások kockáztatásához. A helyzet azonban megváltozott mára: az olaj, és így a földgáz ára – egy sor egyéb nyersanyaggal együtt – nagymértékben és trendszerűen megugrott. Emellett a felelőtlen állami költekezés éveinek szomorú következményeként mára a magyar büdzsé egyre kevésbé képes „megvédeni" az egyéni energiafogyasztókat („megvédeni" csak a társadalom másik felére kirótt adókkal tudna az állam, ha még növelhetné az adóterhet). Így jutottunk el a mai kínos helyzetbe: e soros írásáig ez évben négy gázáremelés is volt, de a világméretekben megdráguló árak további emelést is igényelnének a lakosság körében, miközben a gázárakkal túlzottan megterhelt magyarországi üzleti szektor egyéb bajok miatt is komoly nemzetközi versenyképességi hátránnyal küzd.

Egy későbbi esetleges ellátáskorlátozás vagy pedig további nagymértékű gázárdrágulás kellemetlen sokkot okozhat. Ez is egy újabb ügy, amelynek értelmes kezelése sok munkát ad majd egy újabb kormányzatnak. Mert nem elég azt megállapítani, hogy mi is a hosszú távra kikalkulálható nemzeti érdek mondjuk a gázárak ügyében, hanem azzal is számolni kell, hogy a magyar társadalom nagy szegmentumai mai állapotukban nem elég fogékonyak a hosszú távra. Sokakat teljesen hidegen hagy a hosszú táv, mert „se kutyája, se macskája", mai fogyasztási aspirációi minden más szempontot elnyomnak. Sokan elproletarizálódtak, és talán valós érdekeiket sem látják át tisztán, és különféle okokból nehezen változtatnak életformájukon, viselkedésükön. De ők is szavazópolgárok, rajtuk is múlhat az ország irányvonalának sorsa; megbuktathatnak a nemzet távlatos érdekét szolgáló kormányokat, hatalomba segíthetik a nemzeti érdekre fittyet hányó köröket. A gyökértelen, társadalmi kötődés nélküli élő százezrek (talán milliók?) nem azonosíthatók a szegényekkel, bár adottságaik (illetve fontos és hasznos képességek krónikus hiánya) miatt a kevésbé tehetősek szintjére jogszerű eszközökkel nem emelkedhetnek.

Ez a réteg, és ennek sajnálatos kiterjedt és szaporodóban lévő mértéke az igazi problémánk, legyen szó az uzsorának való kitettségről, térségi és nemzetközi versenyképességünkről, a távlatos nemzeti célok megvalósításáról. Ennek a problémának a kúrálására nincs pénzügyi eszközünk; kérdéses, hogy egyáltalán létezik-e eszköz.

Bod Péter Ákos

IN MEMORIAM GÉCZI LAJOS

(1926. V. 30.–2008. VIII. 14.)

Vannak, akiket a nehézségek megnyomorítanak, de vannak – sőt bizonyára lesznek a jövőben is –, akiket a sors csapásai megedzenek és arra késztetnek, hogy többet, hogy nagyobb értékeket adjanak annak a közösségnek, amelynek tagjai. Mindkettőre van példa bőven. Az 1939–45-ös háború utolsó hónapjai a megpróbáltatások özönét zúdították az újból határainkon túlra került magyarokra. Alapvető emberi jogaiktól fosztották meg őket, és még a szülőföldjükhöz való jogukat is tagadták. A győztesek azt hitték, mindent megtehetnek, utólag majd a feledés fátyla borítja a múltat. Számításuk sok tekintetben bevált, kevesen tudják nálunk, mi történt valójában odaát ezrekkel és ezrekkel ezekben a hónapokban. Mégsem az elkövetett bűnökről akarok írni, hanem azokról – pontosabban: egyvalakiről –, akik nemcsak helytálltak a megpróbáltatások közepette, de volt erejük visszaperelni azokat a jogokat és megőrizni, sőt gyarapítani azokat az értékeket, amelyektől közösségüket meg akarták fosztani.

1944. december közepének egyik napján Mokcsakérészen a kisbíró kidobolta, hogy a 18–55 év közötti férfiak jelenjenek meg háromnapi élelemmel a szomszédos Pálóc iskolájában „malenkij robotra". Közöttük volt egy érettségi előtt álló fiatalember – Géczi Lajos – „civil", aki nem volt katona, és fegyvert nem forgatott. A három napból négy-öt évi robot lett, de volt olyan is, aki sohasem tért haza, mert végzett vele az éhség, a fagy és azok az embertelen körülmények, amelyek között elhurcolták őket. Túszok lettek és rabszolgák a donyeci iparvidék bányáiban. Az ungi deportáltak egyharmada pusztult el nagyrészt már a gyűjtőlágerekben és

a vasúti szállítás során, de a bányák is bőven szedték áldozataikat. Géczi Lajosnak sikerült mindezt túlélnie. Öt év múltával hazakerült, temérdek élettapasztalattal és nem kevés elszántsággal. Leérettségizett, tanár lett, hazatért szülőföldjére, hogy a nagy elől, Erdélyi János példáját követve sokakat tanítson, neveljen, és mentse a veszélyeztetett szellemi értékeket a feledéstől.

1989-ben karácsonyi ajándékként találtam a fenyőfa alatt Géczi Lajosnak *Ungi népmesék és mondák* című kötetét. Szülőföldem üzent nekem ezzel a könyvvel, hiszen Nagykaposon láttam meg a napvilágot, és családom a 17. század dereka óta él ezen a vidéken, a sok közeli apró falunak szinte mindegyikében éltek-élnek rokonaim. Édesapám korai halála után kerültem Budapestre, de a nyarakat a nagyszülőknél töltöttem. Kapcsolatom a tájjal és lakóival nem szűnt meg teljesen. A hegy, a folyó fogalma a Vihorlát, az Ung és a Latorca alakját öltötte képzeletemben, lakóinak gondját-baját ismertem és értettem. 1944 után évtizedeken át zárva maradt a határ, de Géczi Lajos könyve – ártatlannak tűnő témájával – áttörte ezt a zárat. Nem szívesen használok nagy szavakat, de igaz, a könyv szerzője visszaadta szülőföldemet. Attól kezdve kíváncsian vártam további munkáit. A *Civilek hadifogságban* az Ung vidéki magyarok deportálásának túlzásoktól mentes leírása, mely éppen tárgyilagosságával, visszafogottságával vált ki az olvasóból döbbenetes hatást: ilyennek soha és sehol nem szabad megismétlődnie! Tudjuk, máshonnan is sokakat hurcoltak el a pusztulásba embertelen körülmények között, de ezt nem kellett „felszabadulásnak" nevezni, és a túlélőknek legalább a panaszhoz volt joguk. Az ungi, a bodrogközi, kárpátaljai magyaroknak nem! A velük szemben elkövetett bűnökért senkit sem vontak felelősségre, sőt a deportálások lebonyolítóit előléptették, kitüntették. Nekünk azonban kötelességünk az emlékezés. Géczi Lajos könyve falvak szerint bontott összegezést tartalmaz a fronton elesettekről, az elhurcoltakról, akik odavesztek, és természetesen azokról is, akik szerencsésen hazatértek. Az összeállítás pontos, jól áttekinthető. Bizonyítja, hogy az Ung vidéki magyarságot ezeréves történelmének legsúlyosabb csapása sújtotta 1944–45-ben. Hangsúlyoznom kell: a magyarokat, mert aki hibátlanul el tudta mondani szlovákul a *Miatyánk*ot, azt elengedték. Ilyenek azonban kevesen akadtak a magyarok között.

Géczi Lajos messzebbre is nézett. 1988–89-es gyűjtőútján négy Zemplén megyei – Ondava menti – falut: Hardicsát, Garanyt, Szür-

nyeget és Imreget járt be, hogy az otthonokba szorult anyanyelvről hírt adjon. Az 1773-as lexikon még mind a négy községet túlnyomórészt magyarnak mondta, de azóta alaposan megváltozott a helyzet. A „malenkij robot" errefelé nem szedett áldozatokat, a magyarok és a szlovákok kölcsönösen becsülik egymást, gyakoriak a vegyes házasságok. Az államhatalom kegye vagy racionális érvek mögé rejtett szűkmarkúsága – nevezhetjük persze diszkriminációnak is! – azonban nem maradhat hatástalan. Az úgynevezett szövetkezeti gazdálkodás, az ingázás, a régi falusi társadalom bomlása a hatalom által mostohán kezelt anyanyelvet az otthonokba szorította vissza.

Többször megírta: a kisebbségi társadalom csonka társadalom, és az is marad, ha nem tud magának új vezetőket nevelni, és akkor sorvadásnak indul. Kell, hogy legyenek olyanok, akik nyomába erednek az otthonokba szorult anyanyelvnek, és ráébresztik sorstársaikat arra, hogy az anyanyelv elvesztésével szegényebbek lesznek az életben, és csak akkor lesznek teljes emberek, ha őrzik anyanyelvük gazdagságát és szépségét.

Vagyis – teszem hozzá – követik Géczi Lajos példáját.

2006-ban jelent meg *Nagykapos a 2. évezred alkonyán* című kötete, mely rövidre fogott történelmi bevezetés után a helység utolsó száz esztendejéről ad hiteles, eleven áttekintést. Nagykapos három község – Nagy Kapos, Kis Kapos és (Ung)Csepely egyesülése nyomán lett egy jellegzetesen aprófalvas vidék központja, mely egyesítve sem nőtt naggyá, de végigélte – végigszenvedte – a 20. század egymást követő viharait, jellemző példájaként egy közösség vergődésének az ellentmondásos nagyhatalmi politika szorításában. A szerző több mint fél századot töltött Nagykaposon. Végtelen szorgalommal összegyűjtött, de ugyanakkor élvezetesen megírt képek sorával mutatja be, hogyan, miként éltek itt az emberek. Nem emelek ki semmit a szerző leírásából, – az egészet kell elolvasni figyelmesen, többször is!, hogy megérthessük ennek a jellegzetesen aprófalvas és perifériára szorult városka lakóinak küzdelmét. A szerző megállapításai más hasonló helyzetben élő közösségek problémáinak megoldásához is kulcsot adnak.

Magas kora dacára is tele volt tervekkel. Friss volt szellemileg és fizikailag egyaránt. Jó néhány évet bízvást letagadhatott volna. Nagykapos története a Mindenható, a végzet, a sors akaratából mégis utolsó nagyobb munkája maradt. Hirtelen hagyott el min-

ket, fájdalmas veszteséget okozva, nemcsak szülőföldje lakóinak, de mindannyiunknak, akik a határon túli magyarok ügyét a magukénak érzik.

Példájából erőt és reménységet meríthetünk. Az érettségi előtt álló, embertelen körülmények között elhurcolt és éveken át robotoltatott fiatal diák túlélte a megpróbáltatásokat, és hazatérve sikeresen betöltötte közössége értelmiségének – oktatójának, írójának, nevelőjének – mindennél fontosabb szerepét. Az elmenekültek, az elüldözöttek helyére állva értékeket és maradandót alkotott. A barátok, a tanítványok hosszú sora szerette és tisztelte. Reméljük, lesznek – talán nem is kevesen –, akik követik példáját.

(Géczi Lajos nagyobb munkái: *Ungi népmesék és mondák*, Akadémiai Kiadó–Madách Könyvkiadó. Bp., 1989. 609 o.; *Civilek hadifogságban*, Madách, Pozsony/Bratislava, 1992. 240 o.; *Az otthonokba szorult anyanyelv nyomában*, Püski. Bp., 1996. 192 o.; *Nagykapos a 2. évezred alkonyán*, Posonium, Madách, 2006. 304 o.)

Herczegh Géza

MÉG EGYSZER FARKAS FERENCRŐL

Abból az alkalomból, hogy Farkas Judit szerkesztésében megjelent az *„Aki nem ír, hanem úr". Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok* című könyv, Illyés Mária értő ismertetést publikált a *Magyar Szemle* 2008. 5–6. számában a múlt század harmincas és negyvenes éveiben, majd 1956-ban fontos szerepet játszó közéleti férfiúról. Illyés Mária azzal a reménnyel fejezi be írását, hogy „esetleg születnek tanulmányok Farkas Ferenc ilyen gondolatairól is". Az „ilyen gondolatok"-kal a harmadik úttal kapcsolatos, főleg gazdaságpolitikai elképzeléseire utal.

Először is ezzel kapcsolatos gondolataimat próbálom előadni, majd a könyv egyik hiányosságával fogok foglalkozni.

A demokratikus politika éppen attól eredményezhet demokráciát, hogy nem egy, nem kettő, sőt nem is három, hanem számtalan elképzelés figyelembevétele alapján alakul ki. A gazdasági életben valóban több markáns útról beszélhetünk, köztük a piaci

és a tervutasításos megoldásról. Ma már világos, hogy a demokrácia előnyös a kapitalizmus számára, azt meg tapasztalatból tudjuk, hogy a kommunista vagy másképp államkapitalista gazdaság és a politikai demokrácia összeegyeztethetetlen. De léteznek más utak is – a harmadik út, amit oly sokféleképpen értelmeztek. Ezt hangsúlyozza Farkas Ferenc az 1947. február 19-i parlamenti felszólalásában a szövetkezeti útként értelmezve: „a gazdasági demokráciát csak egy új, a népi demokráciának megfelelő szövetkezeti politika megvalósításával érhetjük el." Egy korábbi tanulmányában (*Válasz*, 1946. október. 1. sz. 30–33.) kifejtette: „A szövetkezet működésében önmagában rejlik a politikai jelentőség. S ez az eléggé nem értékelhető jelentőség az, hogy a gyenge gazdasági egyedek szövetkezés útján a tőkés osztály vállalkozásaival eredményesen versenyre kelhetnek. Az igazi szövetkezetpolitika közösségi politika. Eredményes és gyakorlati közösségi [azaz demokratikus] politika." Az 1945-ben egyre erősödő demokratikus légkörben – miként Farkas Ferenc írja az idézett tanulmányában: „Olyan szövetkezeti sarjadás indult meg országszerte, amit a legvérmesebb szövetkezeti álmodozók sem tudtak volna elképzelni. Ezeknek az újonnan megalakult szövetkezeteknek ma már csupán egy hányada, becslésünk szerint mintegy fele működik vagy vegetál, míg a többiek végzetes magukra hagyottságukban megszűntek és feloszlottak. Ez a tény arra figyelmeztet bennünket, hogy demokráciánk gazdasági alapjaival komoly baj van." Meg is mondja, hogy mi a baj: „A magyar szövetkezés ügye mindaddig reménytelen, amíg a pártok a szövetkezetek ügyét nem függetlenítik pártérdekeiktől."

S mindezt nemcsak Farkas Ferenc látta így. A Nemzeti Parasztpártban a beépített kommunistákat kivéve a tagság egyetértett gazdasági szakemberükkel. De a többségi helyzetbe került Kisgazdapárt paraszti tagsága és értelmiségi szakemberei is ugyanúgy gondolkoztak. Nem véletlen, hogy a Farkas Ferenchez közel álló Kovács Imre és követői azonos nézeteket vallottak, és egyre közelebb kerültek az úgynevezett kisgazda „paraszti centrum"-hoz.

Ennek a nézetazonosságnak illusztrálására álljon itt Kiss Sándor véleménye, melyet az emigrációban megjelent művében, *A magyar demokráciáért* című kötetében fejtett ki. Kiss paraszti származású értelmiségi volt, 1945 óta az újjáalakult Parasztszövetség igazgatójaként a pártoktól független paraszti egység megvalósítá-

sán fáradozott egészen addig, míg 1947 elején a konstruált „köztársaság-ellenes összeesküvési per" vádlottjaként a kommunista belügyminiszter le nem tartóztatta.

1945-ben részt vett a Kisgazdapárt programtervezetének összeállításában, a politikai, társadalmi és gazdasági fejezet kidolgozását vállalva magára. Munkájukban igyekeztek figyelmen kívül hagyni a pártpolitikai szempontokat. (Nem is lett belőle pártprogram.) Említett művéből hosszabban idézek, mert elgondolásai teljesen összhangban vannak Farkas nézeteivel, s ezt hitelesen tanúsította Horváth János, az 1945-ös parlament kisgazda képviselője a Farkas Judit szerkesztette kötetben közölt interjúban: „A Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt nagyon hasonló nézeteket vallott, azonos véleményen volt a szövetkezetek tekintetében. ... A cél a független, önálló parasztgazdaságok Magyarországának megteremtése volt."

Kiss Sándor szerint a programtervezet „inkább eszmei terv volt, amely abból indult ki, hogy Magyarországnak Kelet és Nyugat között kell kialakítani életét. Ezért nem járhatja sem a kapitalizmus, sem a kommunizmus útját. Olyan politikai, társadalmi és gazdasági rendszert kell létrehozni, amely demokratikus, szociális, és az alapja a szabad szervezkedés. Szövetkezeti szocializmusnak neveztük, amely biztosítja a magántulajdont, de a kulcsiparok és nagyüzemek, monopóliumok és kartellek helyett szövetkezeti tulajdonba kerülnek. Az üzemekben dolgozók nemcsak munkások és alkalmazottak, de résztulajdonosok is. Az ipari kisüzemek – általában a kisipar és a kiskereskedelem, valamint a szolgáltató iparágak – azonban magántulajdonban maradnak. Tulajdonosaik önkéntes szakmai szövetkezetekbe tömörülnek, míg a munkások érdekeit a szakszervezetek védik és képviselik. A mezőgazdasági termelés alapja az egészséges, életképes, paraszti kisbirtok rendszere. Erős paraszti érdekvédelmi szervezeteket kell létrehozni, valamint átfogó szövetkezeti mozgalmat és hálózatot."

Farkas Ferenc elképzeléseit a forradalmi Nagy Imre-kormány államminiszteréként 1956. november 3-án kormánya nevében tett nyilatkozatában is kifejtette:

„A nemzeti kormány megerősítése, kibővítése megtörtént. Valamennyi koalíciós párt tanújelét adta annak, hogy a nemzeti kormány semlegességet elérni kívánó tevékenységét magáénak vallja. Most már a koalíción alapuló nemzeti kormány természetesen

nem az 1945-ös koalíción belüli viták alapján áll. Teljesen egységes a nemzeti kormány álláspontja a következőkben:

1. Meg fogja tartani a szociális vívmányokból és a mostanáig elért eredményekből mindazt, amely egy szabad, demokratikus szocialista országban felhasználható és felhasználandó *a nép ez irányban kifejezésre jutó akarata alapján*" (az én kiemelésem – T. B.).

Nem nehéz észrevenni, hogy napjaink gazdasági problémáinak megoldásában is nagy haszonnal járna, ha a „harmadik utas" és 56-os elképzelések érvényesülhetnének.

A Farkas Ferenccel foglalkozó kötetben öngyilkosságára csak rövid utalások találhatók a különböző közleményekben. Csicskó Mária tanulmányrészletéből is kimaradtak e tragikus ténnyel foglalkozó szakaszok, csupán a kihagyott részlettel kapcsolatos kiegészítő adatok maradtak benn a számozott jegyzetekben. Érthetetlen ez a tartózkodás, hiszen Magyarországon Teleki László és Teleki Pál életáldozata óta a politikai öngyilkosságot a nemzet hálája kíséri.

Farkas Ferenc – hála Istennek – sikertelen öngyilkossági kísérlete jó alkalmat adott volna a kötet összeállítójának annak elemzésére, hogy diktatórikus viszonyok között milyen utak közül választhatnak a közszereplők. E három lehetőség: az emigráció, az együttműködés kísérlete és az elvtelen behódolás.

Mivel Bisztrai Farkas Ferenc a parasztpárt alapítója és vezető politikusa volt, e párt képviselőinek magatartásával illusztráljuk a három választható utat. Kovács Imre az elsőt választotta, emigrált, Farkas Ferenc az együttműködéssel próbálkozott, Erdei Ferenc az elvtelen együttműködés példáját szolgáltatta. A legkönnyebben elfogadható magatartás az emigrálás, a leglátványosabb az itthon maradás vállalása, a legellenszenvesebb a behódolás. A választást természetesen meghatározza az adott politikus személysége, szakmája, származása, megítélését pedig az, hogy emigrációban vagy otthon mit tett. A mártíriumot vállaló politikus nem okvetlenül pozitívabb, mint az emigráns. Nem is szabad őket összehasonlítani. Bármelyikük értékét az határozza meg, hogy milyen tevékenységet folytattak döntésük után. Példánknál maradva Kovács Imre emigrációja azért érdemel elismerést, mert kinti munkájával is a magyar népet szolgálta, Farkas Ferenc maradásának is az ad értéket, amit itt csinált 1947-es döntése után, mely szerint amíg lehet, helyén marad, s szolgálja azt az ügyet, amelyhez a marosi bárkán csatlakozott 1938-ben, amikor megalakították a parasztpártot.

De amikor rádöbbent, hogy csak elvei feladásával őrizheti meg pozícióit, s pozíciói immár nem jelentenek cselekvési lehetőséget, fokozatosan visszahúzódott, majd 1948-tól kezdve sorra visszaadta megbízatásait. 1950-ben aztán végleg döntött. Bár öngyilkossági kísérlete – szerencsére – nem járt sikerrel, életét is feláldozni kész példamutatásával végleg beírta nevét azok közé, akiknek emlékét meg kell őriznünk.

A harmadik változatról ne is szóljunk, hiszen annak negatív volta teljesen nyilvánvaló. De még e kategóriában is vannak árnyalati különbségek. Féja Géza mesélte nekem még 1956-ban, hogy Erdei Ferenc közölte vele: a napi jócselekedetek tartják benne a lelket. Ne feledjük, voltak olyanok is, akik még ennyit sem tettek.

Farkas Ferenc még sikertelen öngyilkossága és szinte teljes visszavonulása után is tette, amit tehetett. Ha csak annyit hozhatnánk föl érdeméül, hogy ő adott menedéket szentendrei otthonában Németh Lászlónak, hogy megírhassa *Galilei*-drámáját, akkor már érdemes volt itthon maradnia. Nem véletlen hát, hogy Cs. Szabó László ezt írta özvegy Farkas Ferencné Györffy Annának: „Feri életem egyik legsugarasabb emléke". Mint ahogy az emigrációt választó elvbarát, Kovács Imre sem véletlenül fejezi be így *Új Látóhatár*-beli búcsúsorait: „Egy erős szál elszakadt, egy új csillag kigyúlt". S a betlehemi jászolhoz igyekvő napkeleti bölcsektől tudjuk: a csillag nemcsak ragyog, utat is mutat!

Török Bálint

VÁLASZ BAÁN LÁSZLÓNAK

Örülök annak, hogy a *Magyar Szemlé*ben publikált elemzésem[1] visszhangot váltott ki. Már eddig is számosan jelezték nekem szóban vagy írásban, hogy olvasták a tanulmányt, s most Baán László, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója írásban is reagált a dolgozatra.[2] Némileg meglepő ugyan, hogy Baán László úgy vélte, a személyes megtámadottság pozíciójából kell felelnie a tanulmányra, hiszen én őt nem szólítottam meg.

Persze egy szöveg értelmezését a szerzője akkor sem uralhatja, ha kifejezetten vágyik erre, így természetesen egy pillanatig sem kívánom kétségbe vonni senkinek a jogát arra, hogy úgy vélje: egy cikk róla szól. Persze nyilván mást gondol Baán László a szövegértelmezés premisszáiról, mint én, s ez így rendben is lenne. Ő például komoly jelentőséget tulajdonít írásom címének, pontosabban annak, hogy a *Csillagok háborúja* című hatrészes filmeposz egyik darabjának a magyar címét applikáltam. Baán László szerint már ez is mutatja gondolkozásom sematikus voltát: „Szilágyi Márton írásának egyik gondolati forrását tökéletesen feltárja ez a hangsúlyos címadás: ez a hollywoodi kommersz világlátása, a jó fiúk és a rossz fiúk minden viszonylatot megmagyarázó küzdelme."[3] Úgy látszik, gyökeresen mást gondolunk George Lucas filmjéről is (bár most nyilván nem ennek az eltérésnek a megvilágítása a legfontosabb feladat). Én ugyanis a *Csillagok háborúja* hat részében s különösen az utóbb elkészült három részben nem a Jók és Gonoszak rögzített pozícióját látom, hanem ezeknek a kategóriáknak az egymásba játszhatóságát: miképpen lehet a pozitív eszmények igézetében a „sötét erő" oldalára állni, s aztán valami módon mégis a metafizikai értelmű Jó eszközeként működni. Baán értelmezése a filmről (s ezzel összefüggésben persze dolgozatomról is) ennél jóval statikusabb és sematikusabb. Ha valamire érvényesek tehát a kijelentései, amelyeket a tanulmányomról vél megfogalmazni, akkor azok inkább saját szemléletére nézvést árulkodóak.

Mindazonáltal ha már Baán László úgy érezte, hogy személyét „súlyos és megalapozatlan feltevésekkel és minősítésekkel" illettem, s ezért reflektálni kíván a „Szilágyi Márton írásában felvetett kérdésekre s főképp az egész megközelítés logikájára", először nyilván éppen dolgozatom módszertanáról és céljáról célszerű szót ejtenem.

A dolgozat arra épül, hogy egy diszkurzív elemzés keretében, a mindenki számára hozzáférhető, a nyilvánosságban elérhető közlemények alapján elemezzen egy kultúrpolitikai eseménysort, nevezetesen az Iparművészeti Múzeum főigazgatójának, Takács Imrének a felmentését. Tudatában vagyok annak, hogy ennek az eljárásnak megvannak a maga korlátai. A cikk írásakor éppen a módszertani kiindulás következetessége miatt sem Takács Imrével, sem Baán Lászlóval, sem a minisztérium tisztviselőivel nem léptem kapcsolatba, hogy más résztvevőket vagy szemtanúkat már ne is említsek részletesebben. Ilyenformán nem úgy jártam el, mint egy oknyomozó újságíró vagy egy szociográfus, hiszen lemondtam az ügy szempontjából feltehetőleg lényeges, de nem publikus információkról. S éppen ezért kimaradt a cikkből több, valószínűleg lényeges körülmény fölvillantása is: nem foglalkoztam azzal például, mit jelenthetett az ügy politikai kezelése szempontjából az, hogy az Iparművészeti Múzeum főigazgató-helyettese, Koncz Erika korábban közgyűjteményi és közművelődési helyettes államtitkár volt, s ilyenformán – ahogyan ezt Csenkey Éva, 2006 januárjától 2007 októberéig az Iparművészeti Múzeum közalkalmazotti tanácsának elnöke, utóbb nyilatkozta – hivatalból tudomása kellett hogy legyen minden olyan, korábban is létezett szabálytalanságról, amelyet utóbb Takács Imrén kértek számon.[4] Nem kívántam még a gondolatkísérlet szintjén sem foglalkozni azzal, hogy lehetséges volt-e az együttműködés ebben az ügyben Koncz Erika főigazgató-helyettes és a Szépművészeti Múzeum főigazgatója között, vagy – megfordítva a kérdést – elképzelhető-e, hogy két ilyen régi minisztériumi kolléga között ne lett volna egyeztetés bizonyos múzeumpolitikai kérdésekben, amikor mindketten ugyanazon kormány (még ha nem is ugyanazon miniszter) idejében nyertek kinevezést valamelyik országos közgyűjteménybe.

BRÁDA TIBOR: NAGY ARCOK A BELSŐ-TÓNÁL, 2004 ►
Pasztell, rétegelt lemez + papír, 72 × 152 cm

Pedig egy, a történettudományban és a szociológiában alkalmazott kapcsolatháló-elemzés (social network analysis),[5] amelynek persze jóval több elemmel és változóval kellene számolnia, nyilván igen érdekes következményekre vezethetett volna. Baán László ugyanis nem szakemberként került a múzeum élére, hanem úgy, hogy igen sokrétű, formális és informális politikai kapcsolatrendszer kiépítése előzte meg pályázati győzelmét. Egy igazán gyanakvó elemző még azt is feltételezhetné, hogy helyettes államtitkárként akár valami befolyása is lehetett a pályázati feltételek kialakítására, esetleg a bírálóbizottság összeállítására, sőt, olyan információk birtokába is juthatott, amellyel más pályázók nem rendelkezhettek. Baán egyik, korábbi interjújában például kifejezetten így fogalmazott: „...én már 2001-ben eldöntöttem, hogy pályázni fogok a Szépművészetibe."[6] Ezek szerint tehát volt idő a felkészülésre, s ennek kapcsán akár azt is feltételezhetnénk, hogy ebbe akár a pályázat „testre szabásának" előkészítése is beleférhetett – hiszen mégiscsak Baán László közigazgatási államtitkári működése alatt, az Orbán-kormány idején módosították úgy a kulturális intézmények vezetői pályázatának a feltételeit, hogy szakirányú végzettségnek minősítették a jogi és közgazdászi diplomát is.[7] Hiszen ha ez nincs, Baán László például nem is indulhatott volna a főigazgatói pályázaton. Persze ismét hangsúlyoznám: mindezek nem állítások, hanem kérdések, amelyeket egy, valóban az ügy lefolyására kíváncsi elemzés során lehetett volna feltenni.

Csakhogy a tőlem választott módszertani alapállás ezt nem igényelte. Mivel az előbb megfogalmazott feltételezésekről hiányoztak a hozzáférhető adatok, én még a lehetőséggel sem kívántam számolni. Kizárólag a mindenki számára elérhető információk alapján kívántam dolgozni, s ezért következetesen megadtam azoknak a sajtóhíreknek és cikkeknek a lelőhelyét, amelyre elemzésem támaszkodik. Egy érdeklődő olvasó tehát összevetheti saját következtetéseimet mindazzal, ami véleményem kialakításához hozzájárult. S bármennyire is értő olvasót reméltem Baán Lászlóban, az a benyomásom, hogy ezt a kétségkívül némi munkával járó olvasási metódust nem követte. Tudniillik elemzésem érvényességét két módon nyilván meg lehet kérdőjelezni. Vagy úgy, hogy valaki rámutat olyan, a nyilvánosságban hozzáférhető adatokra és cikkekre, amelyeket nem vettem figyelembe, pedig tudnom kellett volna róla, vagy úgy, hogy olyan háttér-információkat és nem pub-

likált dokumentumokat mutat fel, amelyek cáfolják a következtetéseimet. Baán László egyiket sem tette meg. Olyannyira, hogy egy, számos jegyzettel ellátott tanulmányra egyetlen ellenőrizhető forrás vagy adat megadása nélkül reagált, tehát még csak igazodni sem kívánt ahhoz a metódushoz, amelyet követtem. Ezért egyszerűen nem tudom értelmezni a magam számára, hogy Baán szerint az elemzésemet miért nem támasztja alá „egyetlen mérvadó tény"[8] sem, amikor az adatokat „ténnyé" avató metódus[9] éppúgy világossá van téve a dolgozatomban, mint ahogy az így előállított „tények" is visszakereshetők, s Baán László igazából egyről sem bizonyítja be a használhatatlanságot vagy a hiteltelenséget.

Diszkurzív szövegelemzésre épülő tanulmányom a jelenkori magyar kulturális közélet működésének esettanulmánya – s hogy ez talán nemcsak a vágyaimban élő célképzet, hanem valóban lehetett így is olvasni ezt a dolgozatot, azt L. Simon László írása bizonyítja, amely a Gyurcsány-kormány kulturális teljesítményének éves értékelésekor hivatkozik egyetértőleg a cikkemre.[10] Ehhez képest érzem igen sajátságosnak, hogy Baán László személyes megtámadottságot jelenít meg írása retorikájában, s ezt ráadásul azzal vegyíti, hogy én a Szépművészeti Múzeum „jelenlegi működését" kívánom „leértékelni".[11] Ezt én hajlamos lennék szerepzavarnak értékelni: mintha Baán László még mindig nem tudná eldönteni, minisztériumi illetékesként kell-e viselkednie (hiszen korábban, munkaköréből fakadóan így kellett cselekednie), vagy a hazai országos múzeumok vezetőinek egyikeként.

Az Iparművészeti Múzeum főigazgatójának leváltása ügyében többek között éppen ez a tisztázatlanság keltette fel azt a gyanút, amelyre tanulmányom megpróbált valami magyarázatot találni az eset sajtóanyagában. Az elemzés egyik fontos, kiváltó kérdése ugyanis az volt: ha már valaki – nevezetesen Marosi Ernő akadémikus – megfogalmazza azt a lehetőséget, hogy Baán Lászlónak köze lehet Takács Imre leváltásához, akkor Baán erre miért úgy reagál, hogy érveket szállít a leváltás teljes jogszerűségéhez, amikor ez, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójaként már nyilván nem az ő dolga lenne? S innen nézvést ugyan még lehetne azzal érvelni, hogy Baán László belekényszerült egy nem kívánt rádióinterjúba, s ezért – zavarában – szerencsétlenül fogalmazott; ezt a lehetőséget jelen cikkében meg is pendíti.[12] Ám ez után a cikk után ezek a megfontolások immár elesnek. Baán saját neve alatt, egy retorikailag

gondosan felépített, kétségtelen autoritású írásában ismétli meg mindazt, amit korábban csupán mondott. Ebből a szempontból, nem tagadom, különösen örülök Baán László cikkének. Mert írása ugyan nem tekinthető az ügy elemzésének, megfogalmazási módja is inkább hírlapi cikkre emlékeztet, s nem értekezésre, ám oly mértékben árulkodik szerzője szemléletéről, hogy ha még egyszer visszatérek egy újabb elemzés erejéig a témához, ennek a cikknek komoly forrásértéke lesz a számomra. Hiszen azt például csak innen lehetett megtudnom, hogy tévedtem, amikor úgy véltem: Baán Lászlónak már nincs szüksége a Takács Imre rossz hírbe keverését szolgáló „brand"-re. Elismerem, tévesen föltételeztem, hogy erről az eszközről már lemondott. Csak innen lehetett megtudnom továbbá, hogy Baán László a Takács Imrétől ellene indított perben nem azért választotta a bocsánatkérést az ügy lezárására, mert valóban bocsánatot akart kérni – a jogi következményeket ügyesen kicselező gesztust csak Takács Imre és jogi képviselője értette félre, amikor elfogadta a bocsánatkérést.[13] Ez igen érdekes morális adalék az ügyhöz, s ez is a cikk jelentőségét növeli egy majdani teljesebb elemzés számára.

Baán László arra is felhívja a figyelmet: „Van egy másik tény is (amelyről Szilágyi Márton írása, impozáns idézet- és jegyzetapparátusa ellenére, elfelejt említést tenni), mely szerint a kulturális miniszter 2006 őszén Takács Imrét leváltja a Zsigmond-kiállítás főkurátori pozíciójáról."[14] Baánnak igaza van, erről a cikkben tényleg nincs szó. Belátom, nem ártott volna említeni, hiszen maga az ügy rendkívül tanulságos lett volna gondolatmenetem szempontjából. Célszerű azonban pontosítanom állítását: 2006 őszén Takács Imre írásban kérte a fölmentését a főkurátori tisztség alól, a fölmentés azonban hónapokkal később, 2007 januárjában történt meg. Érdekes, hogy Baán erre nem emlékszik pontosan, amikor pedig a bejelentés ténye éppen saját személyével kapcsolódott össze. Vegyük csak példának a *Népszava* 2007. január 25-i tudósítását (igazodva az elemzés módszertanához, ismételten egy bárkitől ellenőrizhető híradást): a cikk egy Schneider Márta államtitkártól és Baán Lászlótól közösen tartott sajtótájékoztatóról számolt be, amely a Szépművészeti Múzeum az évi terveiről adott számot. Ez alatt a cikk alatt, keretben kapott helyett a következő hír: „Leváltották a Zsigmond-kiállítás kurátorát".[15] Vagyis itt is ugyanaz a szerkezet figyelhető meg, mint a *Magyar Nemzet* azon 2006. október 11-i cik-

kében, amely először bedobta a köztudatba a Zsigmond-kiállítás pénzügyi túlköltekezésének gyanúját, s ebben Takács Imre kizárólagos felelősségét: ott és akkor is egy Baán Lászlóhoz kapcsolódó cikk (sőt, fénykép) alá került a rövidke tudósítás.[16] Ezt – történészi reflexeim miatt – már végképp nem tudom véletlennek tekinteni, s ebben megerősít az újabb módszertani szakirodalom is, amely kép és szöveg egymásra vonatkoztatott értelmezéseit járja körül.[17]

S ha már az előbb azt említettem meg, milyen tanulságai voltak a számomra Baán László cikkének, hadd említsek meg még néhányat. Teljes joggal utal arra, s én ezt neki készséggel elhiszem, hogy a Szépművészeti Múzeumban nem volt nagyarányú művészettörténész-elbocsátás. Itt a felhasznált sajtóanyagok egyikének félreérthető megfogalmazása vezetett félre, meg az, hogy egy elbocsátás tényleg volt, a Verő Máriáé – s ő meg is nyerte a munkaügyi pert az intézmény ellen. A félreértés oka a következő passzus volt – ezt egy olyan cikkben találtam, amelyről joggal feltételezhettem, hogy Baán László közreműködésével készült, s amely kapcsán nem értesültem arról, hogy Baán helyreigazítást kért volna: „Baán igazgatói mandátumának közel három éve alatt a vezetők száma 17-ről 25-re nőtt. Az újak a kiegészítő szolgáltatásokat – PR, marketing, kommunikáció, kiállításszervezés, múzeumpedagógia stb. – tartják kézben. Az új főigazgatóval tizenöt státus érkezett, majd a kötelező leépítésekkel húsz régi munkatárs távozott; legalább ötvenen – főleg fiatalok – megbízási szerződéssel dolgoznak (részben a kiállítási büdzséből, részben a kht. bevételeiből fizetik őket). Baán csapatát változatos helyekről toborozta, amely változatos helyeken maga is megfordult. A volt fővárosi és minisztériumi munkatársak sorát a CCC + Bogner ügyvezetője is gyarapítja – a cég referenciái a koronaszállítástól az új Ludwig Múzeum kiállítási infrastruktúráján át Orbán Viktor akkori miniszterelnöknek nyújtott tanácsadói szolgálatokig terjednek."[18]

Elemzésem megszületésének a kiindulópontja az volt, ami a szöveg retorikai felütése is: hogy tudniillik nincs magyarázat Takács Imre felmentésének igazi okára. Baán László szerint „megmagyarázhatatlan okból" fogadom el „tényként", hogy a „felmentési indoklás nem az igazi okait tartalmazza Takács felmentésének".[19] Nos, a felmentés tartalmát én természetesen nem ismerem, nem is ismerhetem, hiszen azt csak a minisztérium és Takács Imre – a két érintett fél – ismerheti. Gondolom, Baán László sincs tisztában a

felmentés megokolásával. A különbség köztünk feltehetőleg csak annyi, hogy ő ebből az ismerethiányból arra következtet, hogy minden rendben van, én meg arra, hogy nem. Gyanút bennem azonban éppen az ügy körüli diszkurzív tér tisztázatlansága kelt – Baán László ezt nyilván nem érzékelte. Azonnali felmentésre egy országos kulturális intézmény vezetője esetében ugyanis hosszú évek óta nem volt példa – ha lett volna ilyen eset az alatt időszak alatt, amíg például Baán a közigazgatásban dolgozott, biztos említette volna a cikkében. Ez tehát önmagában is magyarázatra szorulna. Ráadásul, miközben Takács Imre nem hozta nyilvánosságra az indoklást, s interjúiban rendre meg is indokolta, hogy ezt azért nem teszi meg, mert bíróság előtt kívánja megtámadni a felmentést, a minisztérium – Baán László állításával ellentétben – nem kezelte „hétpecsétes titokként"[20] az indoklást. A folyamatos kiszivárogtatás, amelyre több példát idéztem az elemzésemben, azonban nem állt össze koherens magyarázattá, különösen egy példa nélküli ügyhöz méltó, különlegesen meggyőző magyarázattá.

Nem csodálható tehát, hogy a felmentés körül kialakuló vita, amely a nyilvánosságban is megjelent – s itt újra emlékeztetnék rá: én *ezt* a diszkurzust elemeztem –, szintén nem érzékelte kielégítőnek a magyarázatot. Ebből a nézetből, a tőlem választott szempontból nincs jelentősége az indoklás ismeretének. Írásom ugyanis nem ezzel foglalkozik. S érdemes kicsit megfordítani Baán László kérdéseinek logikáját is: miért gondolja a szerző, hogyha a bíróság jogerősen, formai hiba miatt érvénytelenítette a felmentést, akkor az a felmentés tartalmilag teljesen rendben van? Bizonyítható formai hiba esetén a bíróság nem is ereszkedik bele tartalmi elemek vizsgálatába – azaz ilyenformán a formai hiba alapján történő érvénytelenítése a fölmentésnek nem valamiféle csökkent értékű megoldást jelent, mondjuk, annak látens elismerését, hogy érdemben persze rendben van a dolog. Az újabb fölmentés után indított újabb perben a bíróság majd nyilván egyéb szempontból is mérlegel. Ennek előzetes jogi megítélése sem nem az én kompentenciám, sem Baán Lászlóé. Ettől még az eset kultúrpolitikai dimenzióiról lehet vitatkozni.

Nagy kár, hogy Baán László nem használta ki a *Magyar Szemle* kínálta lehetőséget, s nem érvelt a Szépművészeti Múzeum tudományos és állományvédelmi teljesítményével. Én e két terület létét a múzeum munkájában egyébként kétségbe sem vontam, csupán

– ismét a választott elemzési metódus következtében – azt kellett konstatálnom, hogy Baán László az interjúiban ezekről nem szokott említést tenni. Ezért tartottam egy veszélyes tendencia eluralkodásának az így megnyilvánuló szemléletet. Most, hogy írásom válaszra késztette Baán Lászlót, lett volna módja arra, hogy fölsorolja a legalább az ő főigazgatósága alatt megjelent, komoly szakmai munkára alapuló katalógusokat, a beindított kutatásokat – ennek hiányában annak egyszerű deklarálása, hogy a „Szépművészeti Múzeum tudományos-szakmai teljesítménye is minden ténylegesen mérhető összevetésben meghaladja a Takács vezette Iparművészeti teljesítményét",[21] nem elégíti ki a társadalomtudományokban megszokott bizonyítási metódushoz szokott lelkemet. Egyrészt azért, mert kíváncsi lennék, mi is az, ami „ténylegesen mérhető", másrészt meg nem tudom meg ebből a mondatból, hogy Baán vajon figyelembe vette-e, hogy a méltányos összehasonlításhoz csak saját tevékenysége első másfél évét lehetne alapul venni, hiszen Takács Imrének is csak ennyi idő jutott főigazgatóként, s az eredményeket még így is kalibrálni kellene a két intézmény eltérő finanszírozási hátterével is – hiszen, ahogyan ez a múzeumok éves jelentéseiből kitűnik, sokkalta nagyobb összeggel gazdálkodott a Szépművészeti Múzeum Baán László főigazgatósága kezdetétől, mint az Iparművészeti Takács Imre főigazgatósága alatt (s persze után).

S hát azt sem tudom, ebben a kurta összevetésben Baán László a Szépművészeti Múzeum tudományos teljesítménye melletti érvként beszámította-e a Zsigmond-kiállítást, amelyet a Takács Imre vezetésével működő Programiroda hozott létre, már Baán főigazgatósága alatt a Szépművészetiben. De – ismétlem – én nem kételkedem ebben a teljesítményben, s távolról, egy másik szakma képviselőjeként őszintén csodálom a művészettörténészek szakmai munkáját a Szépművészeti Múzeumban, s nyilván Baán László is ezt teszi, hiszen éppúgy nem tanult szakmája a művészettörténet, mint nekem.

Számomra igen kevéssé érthető, hogyha Baán László vitatkozni akar, miért nem érzi elégnek az érveit, s miért akar a politikai jellegű denunciáció módszeréhez is folyamodni. Baán László aligha ismeri mélységében a kommunizmus vagy más, totalitáriánus rendszerek sajtógyakorlatát, ha tanulmányom módszertanában ennek „nagyon is kelet-európai" hagyományát véli felfedezni. Az

„úgynevezett szocializmus *pravdás* és *szabadnépes*, prekoncipiált »elemzéseinek« világát" ugyanis az ilyen cikkek politikai eszközjellege jellemezte. A korlátozott nyilvánosság terében megjelenő írások oly módon manipulálták a közvéleményt, hogy a hatalom vagy ezek révén üzent fenyegetőleg személyeknek és társadalmi csoportoknak, vagy utólagosan kizárólagos értelmezését adta bizonyos eseményeknek és cselekedeteknek. Nem is értem, Baán László mit vél felfedezni mögöttem: miközben saját magát még egy idén áprilisban adott interjújában is „szabadelvű-konzervatív" nézetrendszerrel jellemezte, amelyet „mégiscsak a konzervatív oldalon" tudna elképzelni.[22] S ha már Baán László így pozicionálja magát, s a Magyar Szemle szerkesztői a sajtóetika betartását vállalva, közölték írását, amely hangnemét és stílusát tekintve oly annyira eltér a folyóirat eddigi publikációitól, nem udvariatlanság-e ezek után a lapot a Szabad Néphez hasonlítani? S vajon az én írásom megjelenéséhez milyen egyéb lépések kapcsolódhatnak majd, mint a politikai üldözés csalhatatlanul felismert elemei? S valóban úgy gondolja Baán László, hogy erre az üldözésre a jelet egy olyan értekezés fogja megadni, amely hangsúlyozottan egyetlen elemző véleményét tükrözi, s soha nem téved át valamiféle közösségi vélemény hangoztatásának illúziójába?

Az eljárás azért visszás, mert Baán László személyében mindezt olyasvalaki hangoztatja, aki nyilvános pályájának nagyobbik részében bevallottan és nyilvánosan politikai feladatokat vállalt, párttagsággal rendelkezett és politikai erőterek tették lehetővé karrierjét nyílt vagy rejtett módon.[23] S aki még jelen vitacikkében is az egyes szám első személyű igei állítmányokról egy ponton átvált egy képviseleti beszédmódra, mondván: „A Szépművészetiben egyébként mindnyájan reméljük, hogy egykori kollégánk kiváló művészettörténészi tevékenysége a jövőben is folytatódik, ehhez sok sikert kívánunk, egyéb irányú tevékenységeiben pedig a magunk részéről – finoman szólva – sem követni-, sem irigyelnivalót nem látunk."[24] Úgy tűnik, Baán úr egy vita szituációját csakis ennek a politikusi beszédmódnak és logikának a módján tudja elképzelni, s a véleménykülönbséget feltétlenül a politikai állásfoglalás azonosításával (ez esetben inkább: sejtetésével) véli magyarázni – ám akkor feltehetőleg az írása címében is megidézett „projekció" fogalmát is át kellene gondolnia. Hiszen igazából ez a reflex árulkodik a legerősebben a „projekció" szándékáról, pontosan abban

értelemben, ahogyan ezt Baán László nekem tulajdonítja: „a kibenkiben benne rejlő frusztráció és keserűség, világmagyarázati vágy egy külső képre, helyzetre vagy személyre vetítve" manifesztálódik.[25] Baán László gesztusa az értelmes eszmecsere elemi lehetőségét számolja fel azzal, hogy a tőle vitatott elemzés módszertanának és retorikai meggyőző erejének mérlegelése helyett a dolgozat szerzőjének egyszerűen politikai eszközszerepet tulajdonít, láthatólag föl sem tételezve azt, hogy valaki nemcsak azért foglalkozhat elemzőként egy kultúrpolitikai eseménysorral, mert politikai céljai vannak. Ráadásul Baán még abban sem volt következetes, hogy legalább bizonyította (vagy legalább valószínűsítette) volna a mögöttem álló, állítólagos megrendelést. Azt sem értem, Baán László miféleképpen érezheti magát üldözöttnek, amikor sajtóbeli jelenléte olyan mértékű, amelyet én egy kéthavonta megjelenő elit folyóiratban publikálva megközelíteni sem tudok (s természetesen, nem is akarok); Baán László ráadásul a múzeumügyben képviselt koncepcióját már eddig is olyan mértékben tudta a nyilvánosság terében megjeleníteni, ami szintén páratlan.

Bevallom, nem értettem azt sem, Baán László miért hivatkozik ismételten Takács Imre kettős fizetésének az ügyére, mondván: „Az ugyanis egyszerűen tény, s a magyar múzeumi életben példátlan tény, hogy Takács a Zsigmond-kiállításra való felkészülés több mint kétéves időszaka alatt a fizetését – egyéb szépművészetis tennivalói alól felmentve – kizárólag a projektben való részvételéért kapta, s emellett a projekt pénzéből a fizetésével megegyező mértékű megbízási szerződése is volt ugyanerre a feladatra."[26] Ez a megismételt és ezáltal felerősített állítás számomra azért furcsa, mert korábbi, Rádió-béli elhangzását még hajlamos lettem volna a szóbeli megfogalmazás kontrollvesztésének rovására írni. Ezután azonban komolyan kell vennem. Mivel a Programiroda munkatársai – nemcsak Takács Imre, hanem mindenki más is – állami alkalmazottként végezték a munkájukat, a fizetésüket csakis a fenntartó minisztériummal kötött szerződés alapján kaphatták meg. Vagyis ha ez példátlan, akkor a felelősség az ebbe beleegyező minisztériumé – márpedig a Programiroda fölállításakor ott a gazdasági ügyekért felelős helyettes államtitkár éppen Baán László volt. Somlyódi Nóra már idézett cikkében szerepel egy sokatmondó citátum Baántól: „Úgy nem mehetett ki pénz, hogy ne tudjak róla."[27] S ezt

én készséggel el is hiszem. Aligha lehetséges, hogy Baán László ne tudott volna egy ilyen mértékben az ő területét érintő döntésről. Ráadásul a Zsigmond-kiállítás létrejöttének későbbi periódusában Baán a Szépművészeti Múzeum főigazgatójaként Takács Imre főnöke lett, azaz a „példátlan" helyzetet, ha az valóban törvénytelen és jogtalan lett volna, akár ebben a minőségében is megkísérelhette volna felszámolni. Mindezek alapján úgy vélem, ha van valaki, aki ezt a vádat nem fogalmazhatja meg, az éppen Baán László; először saját magával kellene számot vetnie, s utána döntenie arról, kizárólagos felelősként megnevezhető-e az állami alkalmazásban álló programiroda-vezető.

Baán László vitatja azt a megállapításomat, hogy számára „a művészeti múzeumok sikerességének fokmérője a látogatószám növelése". Úgy fogalmaz: „Ezt természetesen soha nem állítottam, nem is hoz erre példát az idézetben jelzett interjúkból és cikkekből a szerző, csak sommásan minősíti a Szépművészeti működését és az általam vallott vezetői stratégiát."[28] Valóban, ezt az összegzőnek szánt mondatot nem támasztottam alá idézetekkel, de nem gondoltam volna, hogy éppen ő lesz az, aki nem emlékszik saját szavaira és rászorul a bizonyításra. Van erre azért konkrét szövegpéldám is: „A kiállítások sikerének és hasznosságának bizonyítéka a látogatószám", illetve „Hiszen mivel lehet mérni a sikert? A szakmai publikációk számával? A citációs indexszel? Ezeknél jobb visszajelzés a látogatószám."[29] Közvetve ugyanerre mutat persze az is, hogy Baán László az interjúiban, sőt, cikkeiben a múzeum működésének sikeressége kapcsán kizárólag a látogatószám nagyságával foglalkozik, legyen szó akár szóbeli,[30] akár írásban publikált interjúról.[31] Baán László cikke függelékében közli egy korábbi előadását: számomra ez a gesztus szintén arra látszik utalni, hogy őmaga is érzi, itt másról beszél, mint korábban szokott. Ha ugyanis korábbi nyilatkozatai és cikkei valóban nem újra és újra a látogatószám növelésének és az „eladható múzeum" eszméjének a logikája mentén épültek volna fel, hanem – legalább néha – általánosabb és távlatosabb múzeumstratégiai kérdéseket is szóba hoztak volna, akkor elég lett volna megadnia ezeknek a szövegeknek a megjelenési helyét és idejét filológiai pontossággal, s akkor joggal mondhatta volna, hogy lám, ezt Szilágyi Márton nem ismerte, pedig a témába vág. Az eddig feltehetően publikálatlan, közel egyéves előadásnak a közzététele cikke végén a *Magyar Szemle*ben azt is bizonyíthatja,

hogy olyannyira fontosnak azért nem gondolta ezt az írását, ha eddig nem tette közzé, s csak a vitacikk kínálta alkalmat ragadta meg a publikálására. A szöveg mindazonáltal tanulságos olvasmány, s meglehet, ez már valami szemléleti fordulat jele, hiszen itt Baán László tényleg érint olyan kérdéseket is, amelyeket nem szokott: említi a múzeumban őrzött „tárgyiasult szellemi tartalmak tudományos igényű rendszerezése, feldolgozása" problémáját, sőt utal a múzeumban folyó tudományos munkára is.[32] De azért itt sem értünk egyet mindenben. Baán László azt állítja: „a múzeumokban tudományt művelők egy alapvető ponton többnyire különböznek a gyűjteményeket és látogatókat nélkülöző tudományos intézményekben dolgozó kutatóktól, akiket szinte minden arra késztet, hogy elsősorban a szűk kiválasztottak nyelvén beszéljenek, sokszor kizárólag ezen szűk kiválasztottaknak. Ezzel szemben a múzeumi tudósoknak, tekintve, hogy az általuk szolgált közösség is sokféle, sokféle nyelven kell beszélniük. A tudók elitizmusa a múzeumban demokratizálódik."[33] Szerintem ugyanis nincs kétféle tudományos mérce, egy a múzeumok, s egy a „tudományos intézetek" számára (a megnevezés azért is különös, mert a hazai tudományosság egyik legfontosabb bázisa éppen az egyetemi szféra). Más a feladat, s más az anyag, amivel dolgoznak (legalább részben), de a tudomány mégsem demokratizálható teljesen. Népszerűsíteni ugyan lehet, de illúzió azt hinni, hogy a tudományos diszkurzusban való részvétel elit-jellege föloldható valamiféle közérthetőségben. A cikket záró víziót én ezért továbbra is veszélyesnek látom a magyar kultúra alakulásának folyamataira, mert a problémát nemhogy világosan állítaná fel, de még csak nem is érzékeli.

S voltaképp csak ezután következnék az, amiről valóban beszélni kellene: a múzeumi koncepciók konkrét kérdéseiről. Mindannyian jobban jártunk volna, ha Baán László ennek szentelte volna a figyelmét, s erről írt volna egy alapos vitacikket. Lett volna miről beszélnie. S akkor meg lehetett volna vitatni azt, hogy a „látogatóbarát" múzeum egysíkú elvének a magabiztos hangsúlyozása nem fedi-e el a magyarországi múzeumi tradíció igencsak összetett problémáit is, s épülhet-e igazán hatékony, jelenkori múzeumi stratégia egy olyan tagolatlan és leegyszerűsítő múltképzetre, amely 1989 után csak „tizenöt év néma csönd"-et[34] érzékelt a hazai múzeumi világban a Szépművészeti Monet-tárlatáig. S beszélni lehetne akkor végre arról is, hogy a „látogatóbarát" mo-

dell valóban csak egyféleképpen képzelhető-e el, s pontosan úgy-e, ahogyan ezt Baán László következetesen képviseli; meg hogy a sokat citált nemzetközi példák nem egy kissé korábbi állapotot tükröznek-e, s az ehhez való felzárkózási törekvésünkben nem éppen a lemaradásunkat növeljük-e. Értelmes dialógust erről lehetne folytatni. Remélem, lesz, aki majd erről is beszélni akar.

Szilágyi Márton

Jegyzetek

[1] Szilágyi Márton: *Baljós árnyak.* Az Iparművészeti Múzeum körüli botrány művelődéspolitikai kontextusa, *Magyar Szemle,* 2008. április. 47–71.

[2] Baán László: *Kis Magyar Projekció. Magyar Szemle,* 2008. augusztus. 174–185.

[3] Baán László i. m. 175.

[4] Érdemes teljes egészében idézni Csenkey Éva nyilatkozatának vonatkozó részletét: „A főigazgatói pályázat után, a változásokra készülve, a közalkalmazotti tanács és a szakszervezet (KKDSZ) nevében írásban kértük az osztályok vezetőit és munkatársait, írják meg, milyen gazdasági és egyéb természetű problémákat tapasztaltak – emlékezik. – Az anyagokat, amelyeket máig őrzünk, összesítettük, és átadtuk Takács Imrének, majd még ugyanaznap elküldtük Koncz Erikának, a minisztérium akkori közgyűjteményi és közművelődési helyettes államtitkárának, aki 2006 nyarától az Iparművészeti Múzeum főigazgató-helyettese. Számára addig sem voltak ismeretlenek ezek a problémák, mivel a korábbi időszakban többször fordultam hozzá orvoslatért. Ő tudta a legjobban, hogy a minisztérium által »szabálytalanságként« emlegetett dolgok nem Takács Imre időszakában keletkeztek. Megdöbbentő, hogy erről hallgat." Ferch Magda: *Újabb pert indít az Iparművészeti Múzeum leváltott főigazgatója. Magyar Szemle,* 2008. augusztus. 187.

[5] Konkrét esettanulmányként ajánlható: Maurizio Gribaudi: *Diszkontinuitások a társadalomban.* Egy konfigurációs modell (ford. Sonkoly Gábor) = *Társadalomtörténet másképp.* A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években. szerk. Czoch Gábor és Sonkoly Gábor. Csokonai Kiadó, Debrecen, é.n., 105–137.

[6] Kolossa Katalin: *Baán László, a sztárcsináló. Piac és Profit,* 2008/2; Internetes hozzáférés: www.piacesprofit.hu

[7] A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen

foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezéséről szóló 150/1992 (XI. 20) Kormányrendeletet módosító 112/2001 (VI. 26.) Kormányrendeletről van szó, amelyet a *Magyar Közlöny* 2001. jún. 26-i száma publikált.

[8] Baán László i. m. 177.

[9] Ennek a problémának érdekes elemzését l. A. J. Gurevics: *Mi a történeti tény?* (ford. Kövér György) = *Történelemelméleti és módszertani tanulmányok.* Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Glatz Ferenc: válogatta: Glatz Ferenc és Niederhauser Emil. Gondolat, Bp., 1977, 186–216.

[10] L. Simon László: *A botrányok éve.* A második Gyurcsány-kormány második évének kultúrpolitikája. *Kortárs,* 2008. 7–8. szám. 200–201.

[11] Vö. Baán László i. m. 175.

[12] „Az elmúlt évek során ezen sorok jelentik a második alkalmat, hogy Takács Imrével kell foglalkoznom, s ezt mindkét esetben azért kellett megtennem, mert – *a Takács Imre leváltásának ügyébe a Szépművészetit is belekeverő nyilatkozó személye* [kiemelés tőlem: Sz. M.] és a megjelenés helye iránti becsülésem okán – nem hagyhattam válasz nélkül a nyilvánosság elé került abszurditásokat." Baán László i. m. 179.

[13] A bocsánatkérésről egyedül tudósító sajtóközleményben a Takács Imre jogi képviseletét ellátó Ernszt és Tóth Ügyvédi Iroda így fogalmazott: „A személyes meghallgatáson Baán László elismerte a feljelentésben foglaltakat és elnézést kért a rágalmazó állításokért." FM.: Baán elnézést kért Takácstól, *Magyar Hírlap online* (www.magyarhirlap.hu), 2007. dec. 21. Ezt mind ez idáig Baán László nem cáfolta.

[14] Baán László i. m. 176.

[15] Hamvay Péter: *Új épülettel bővül a Szépművészeti.* Inka kincsek, Hundertwasser, Picasso, Klee és Kandinszkij művei érkeznek idén Pestre. *Népszava,* 2007. jan. 25. 6.

[16] Ez utóbbi cikknek a vizuális és szöveges üzenetét külön elemeztem: Szilágyi Márton i. m. 50–51. Itt hívom fel a figyelmét arra, hogy a jegyzetekben az azonos lapon közölt két cikk egyikének az évszámába sajtóhiba csúszott, a 8. és 9. jegyzetben hivatkozott cikkek mindegyike a *Magyar Nemzet* 2006. okt. 11-i számának 15. oldalán olvasható.

[17] Vö. Peter Burke: *Eyewittnessing: The Uses of Image as Historical Evidence.* Reaktion Books, London, 2001.

[18] Somlyódi Nóra: *Csikágótól a Hősök teréig.* Portré Baán Lászlóról. a Szépművészeti Múzeum főigazgatójáról. *Magyar Narancs,* XIX. évfolyam. 44. szám (2007. november 1.) 12.

[19] Baán László i. m. 174.

[20] Baán László kifejezése: Baán László i. m. 174.

[21] Baán László i. m. 177.

[22] Sztankay Ádám: *Fidesz-tagkönyvvel Medgyessyhez volt lojális. Baán László sikerrről és csúcsokról. 168 óra,* 2008. ápr. 28.; internetes hozzáférhetőség: www.168ora.hu

[23] Ennek kapcsán l. Szente Zoltán: *Közigazgatás és politika metszéspontján: a miniszterek és az államtitkárok rekrutációja Magyarországon 1990–1998. Századvég,* 1999. nyár (13. szám). 3–53. Internetes hozzáférhetőség: www.c3.hu/scripta/szazadveg/13/szente.html. A politológiai elemzés következő mondatához („Már az 1998-ban kinevezett közigazgatási államtitkároknál is láttunk példákat a politikai patronázsra, a helyettes államtitkároknál ez a gyakorlat lényegében újnak tekinthető.") kapcsolódó, 56. számú jegyzet szerint erre az egyik példa éppen Baán László.

[24] Baán László i. m. 179.

[25] Baán László i. m. 175.

[26] Baán László i. m. 180.

[27] Somlyódi Nóra i. m. 11.

[28] Baán László i. m. 181.

[29] Baán László interjúként elhangzott szavait idézi: Földes Gábor: *Parasztvakítás lett a sztárkiállításokból? index*.hu, 2007. okt. 19.

[30] Csak egy példa: az MTV *Művésznegyed* című műsorának 2006. május 3-i adása; az internetes hozzáférhetőség: Művésznegyed, Attalai Zita, Sándor Pál és Dr. Baán László a Művésznegyedben (www.hirado.hu)

[31] Kolossa Katalin i. m.; a saját név alatt publikált írásokból csak egy példa: [Válasz a kérdésre: Fenyeget-e túlkínálat a múzeumi kiállítások piacán? Baán László válasza: nem], *Múzeumcafé,* 2007. október, 17.

[32] Baán László i. m. 183–184.

[33] Baán László i. m. 185.

[34] Baán László szavai: Kolossa Katalin i. m.

SUMMARIES

Magyar Szemle (Hungarian Review), Vol. XVII., Nos. 9–10., October 2008, Budapest
Editor-in-Chief: **Gyula Kodolányi**
Publisher: **György Granasztói**
Published by Magyar Szemle Foundation

Géza Jeszenszky, *The Historian Who Educated a Nation. Gyula Szekfű Was Born 125 Years Ago.*

Ferenc Kulin, Dean of Humanities, Károli Gáspár Calvinist University, Budapest. *Aspects to a National Policy Strategy*, Part II. The former Chairman of the Cultural Committee of the Hungarian Parliament argues that the nation has remained the viable social basis of politics in a Global Age, and proposes grounds for a much-needed contemporary national consensus for politics.

László Salamon, Member of Parliament, Christian Democratic People's Party, Budapest. *Actual Thoughts About a Two-Chamber Parliament.* The idea of a two-chamber Parliament often came up in the course of the democratic Transition, yet it is now that it has become truly justified. A stalemate in the National Assembly, the deadlock of polarization, the loss of prestige for the entire political elite all indicate that the creation of a Senate representing vocational, professional and civic interests is very timely.

Ferenc Süle, M.D., psychiatrist, Budapest. *The Healing of the Soul and Spirituality.* Part I. A Jungian elaboration of spiritualiy based on the healing experience of religious neuroses explores spirituality as the most complex cluster of transpersonal relationships, which includes the communal and social dimension as well.

György Granasztói, historian, Chairman of Magyar Szemle Foundation, Budapest. *„How I Saw…" Introduction to the Passage from the Journal of Pál Granasztói.* On the complex manner in which, after the Communist takeover of 1948, his father balanced the double identities of urbanist and novelist on the one hand, and a

a committed professional and a political outsider on the other. A balancing act many creative people had to conduct in the course of a whole life, in the effort of meaningful survival in a hostile regime.

Pál Granasztói, urbanist and novelist, 1908–1985. *Remembering October 1956.* On the Anniversary of the Hungarian Revolution we are printing a passage from the unpublished Journal of the prominent intellectual on the transcendent experience of the self-sacrifying 1956 uprising of the nation for its freedom. It was a turning point in his life, his initiation into his national community, and a spiritual experience which gave meaning to the rest of his life.

György Haas. The Diplomat of Hungarian Democracy: Pál Auer. A Francophone lawyer of great integrity, Auer joined Hungarian politics as a member of the opposition Smallholders' Party in the Thirties. As an anti-Nazi, he had to hide for a year from March 1944. In 1945 he became Chairman of the Foreign Affairs Committee of Parliament. In 1946 he was appointed Ambassador to France and a negotiator at the Paris Peace Conference. After the Communist takeover in Hungary in 1948, he became the most widely acknowledged diplomat of the Hungarian emigration in the West.

1% METAPHYSICS. *A Present from Fate.* Sándor Márai on a pair of boots in the Kolozsvár (Cluj, Romania) birthplace of King Matthias Corvinus. A passage selected by György Szabados.

Books and Events

Aladár Lászlóffy. Between Straw Fire and Foresat Blaze. István Szilágyi at Seventy. One of the major masters of Hungarian prose, the Transylvanian novelist is lauded by poet and friend

Aladár Lászlóffy who divides his time between Kolozsvár (Cluj, Romania) and Budapest.

Magda Ferch. Upwards From Our Foreheads. A note on the posthumously published essay by Mátyás Domokos on Metaphysical poetry in Hungarian, published as a little book for the Book Week in June. (A metafizikus költészetről, Nap Kiadó, Budapest 2008.)

Gáspár Gróh. Ready for What Fate Offers. Marginal Notes to the New Book of András Görömbei. On a leading literary historian of the

Hungarian 20th century, who has remained faithful to his authors and themes amid the fashions of scholarship. (*Azonosságtudat, nemzet, irodalom.* Nap Kiadó, Budapest, 2008.)

Gergely Egedy. *Legitimism and Conservatism.* Young historian Márton Békés has written a monograph on the life and political career of Count Antal Sigray (1879–1947) who successfully combined a pro-Habsburg stance as a solution for ethnic tensions in Central Europe with anti-Nazism and a modern conservatism. Liberated from the Mauthausen concentration camp, he died in American exile. (*A becsület politikája.* Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2007.)

Zoltán Fáy. *The Heart of the Pope.* Since it became known that Pope Benedict XVII is willing to act as a donor of organs in case of sudden death, debates flared up anew in Catholic circles about when death actually sets in.

Hedvig Dvorszky. *The Day of Hungarian Painting.* Since 2002, contemporary Hungarian painting has been celebrated with shows and events with a host of artists on the day of Saint Luke. A short essay surveys and evaluates the artistic highlights of the celebration in 2007, and some of the surprises in store for 2008.

Katalin Metz. *With Mirth About the Ills of Life.* A Festival of Mirth in Nyíregyháza, in the mediterranean heat of past September, abounded in theatre – remarkable productions of children's plays, and a variety of classical and new Hungarian plays as well as Chekhov, Shaw, Molnar and Slade.

Klára Tóth. Our film critic writes on *Delta,* winner of the Critics' Prize at the Cannes Film Festival, by thirty-three year old Hungarian director Kornél Mundruczó. A translucent film on a classic theme, the love between siblings, it has also profited from an excellent screenplay by prestigious film critic Yvette Bíró, a powerful cinematic language, and many good choices in acting.

János G. Gáspár. *Goodbye to the Prime Minister.* Although Ferenc Gyurcsány, a master of survival may lose power any day now, his destructive heritage will stay here for some time: a country more polarized than ever since 1990, and deeper in the throes of economic and social crisis, too – our domestic affairs columnist writes.

Péter Ákos Bod. *The Bank of the Poor.* In Hungary, the former Governor of the Hungarian National Bank contends, the large lower segment of society, but some others too, would profit from a financial education which they could not get during the years

of communism. Household budgets, credits and savings are often run on ignorance, and creates a major problem.

Géza Herczegh. In Memoriam Lajos Géczi, 1926–2008. A commemoration of the scholar and writer who singlehandedly recorded the traditional folklore and the recent plight of the Hungarians of Ung County in the Northeast, ceded to Czechoslovakia and then to the Soviet Union after the World Wars. As a Gulag inmate for five years, he also wrote a memoir and a scholarly summary about the mass deportations of his people.

Bálint Török. Once More About Ferenc Farkas. A rejoinder to the essay by Mária Illyés in our June issue about the arts patron, economic politician of the National Peasant Party – concentrating on his ideas of Third Way solutions.

Debate

Márton Szilágyi. Response to László Baán. A continuation of the debate concerning exhibition and management policy issues of major Budapest museum collections.

The present issue of Magyar Szemle is illustrated with work by contemporary Hungarian painters exhibiting at the Day of Hungarian Painting.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bod Péter Ákos (1951, Szigetvár) közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem tanszékvezetője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. F. m.: *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban* (1987), *Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában* (Leszek Balcerowiczcsal, Václav Klausszal, 1997), *Pénz, hatalom, erkölcs*. Tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából (1997), *A pénz világa – a világ pénze* (2001), *Gazdaságpolitika* (2002), *Közgazdaságtan* (2006).

Dvorszky Hedvig (dr. Nemes Attiláné) (1942, Balatonfüred), művészettörténész, művészeti író. Jelenleg a Magyar Katolikus Rádió szerkesztő riportere. 2000: Ferenczy Noémi-díj, 2007-től a Magyar Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagja. F. m.: *Magyar Iparművészet* (másokkal, 2002), *Megőrzött hangok* (Riportkötet, 2007).

Egedy Gergely (1953, Budapest) a politikatudomány kandidátusa, a BKAE Államigazgatási Kar főiskolai tanára, az ELTE BTK docense. F. m.: *Nagy-Britannia története a XX. században* (1999), *Ausztrália története* (2000), *Konzervativizmus az ezredfordulón* (2001), *Brit konzervatív gondolkodás és politika* (2005).

Fáy Zoltán (1966, Baja) könyvtáros, publicista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán tanult.

Ferch Magda (1947, Budapest) – szerkesztő, műfordító, újságíró, 2006-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia titkára, 1991-ig a Magvető francia lektora, majd főszerkesztője. Roland Barthes, Albert Camus, Fejtő Ferenc, Dominique Fernandez, Marguerite Yourcenar, Raymond Aron műveit fordította magyarra. 1991-től 2005-ig a Magyar Nemzet cikkírója. 1999-ben Francia Nemzeti Érdemrenddel, 2000-ben Pethő Sándor-díjjal, 2001-ben Dercsényi Dezső-díjjal jutalmazták. F. m.: *Francia kapcsolataim* (2005).

Gáspár G. János könyvtáros, szerkesztő. 1990 óta ad közre politikai elemzéseket.

Granasztói György (1938, Budapest) történész, egyetemi tanár, az ELTE BTK Magyar–francia társadalomtudományi műhely és doktoriskola vezetője, a Teleki László Intézet volt főigazgatója. Charles Simonyi-ösztöndíjas. Szakterülete a társadalomtörténet. Várostörténeti és népesedéstörténeti tanulmányok mellett esszéket is közread a demokratikus átmenet témájában. Habilitált, az MTA doktora. 1990–1994 között az Antall-kormány nagykövete volt a NATO és az Európai Unió mellett, valamint a Belga Királyságban. (2007). F. m.: *Mi történik itt?* (Esszék, 2003).

Granasztói Pál (Budapest, 1908. aug. 29. – Budapest, 1985. júl. 3.) építészmérnök, a műszaki tudományok doktora, Ybl-díjas.

Gróh Gáspár (1953, Budapest) irodalomtörténész, kritikus. A *Magyar Szemle* rovatvezetője. 2007-ben Pethő Sándor-díjat kapott. F. m.: *Egymásért vagyunk.* (Tanulmányok, kritikák, 2000.) *Szabó Dezső: Az elfelejtett arc* (Válogatás és szerkesztés, 2001), *Az elsodort író. In memoriam Szabó Dezső* (Válogatás és szerkesztés, 2002), *Móricz Zsigmond: A magyarság rendeltetése* (Válogatás és szerkesztés, 2004), *Cs. Szabó László. A kis népek hivatása.* (Előszó, válogatás, szerkesztés), 2005, *Nézni a láthatatlant* (Kisesszé), 2005, *Határ.Ok nélkül* (Tanulmányok, kritikák), 2006.

Haas György (1933, Budapest) 1965-től Bécsben élt emigrációban. Közíróként nyugaton megjelenő folyóiratokban publikált és a Szabad Európa Rádió tudósítója volt. 1990-től a FKgP külpolitikai tanácsadója. 1990 után Magyarországon megjelent könyvei: *Európáért – Beszélgetéseim dr. Habsburg Ottóval* (Tevan Kiadó, 1992); *Egy élet a demokráciáért* (Tevan Kiadó, 1996); *A második Trianon* (Tevan Kiadó, 1995), *Diktatúrák árnyékában.* Tildy Zoltán élete (2000). *A szabadság tábornoka. Bartha Albert élete* (Kairosz, 2002).

Herczegh Géza (1928, Nagykapos–Szlovákia) jogász, akadémikus. 1993-tól az ENSZ Hágai Nemzetközi Bíróságának tagja. F. m.: *A gyarmati kérdés és a nemzetközi jog* (1962), *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése* (1981), *Magyarország külpolitikája 896–1919* (1987), *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig* (1999), *Peres örökségünk* (2005), *Észrevételek az ún. Gönczöl-munkacsoport megállapításairól* (2007, Tersztyánszkyné Vasadi Évával és Zlinszky Jánossal közösen, magyar és angol nyelven), *Foggal és körömmel* (2008).

Jeszenszky Géza (1941, Budapest): történész. 1976 óta a Közgazdasági, mai nevén Budapesti Corvinus Egyetemen tanít a nemzetközi kapcsolatok és a magyar külpolitika témakörében. 1990–1994-ig külügyminiszter, 1994–1998-ban az MDF, illetve az MDNP országgyűlési képviselője, 1998 szeptemberétől 2002 nyaráig washingtoni nagykövet. F. m.: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918* (1986, 1994) és *The New (Post-Communist) Europe and Its Ethnic Problems* (2005).

Kulin Ferenc (1943, Pomáz) irodalomtörténész, politikus. 1975–1980 a *Mozgó Világ* munkatársa, 1981–1983 főszerkesztője. 1990–1998 között országgyűlési képviselő (MDF, MDNP), 2005-től a Károly Gáspár Református Egyetem Bölcsészkarának dékánja. F. m.: *Hódíthatatlan szellem* (1982), *Közelítések a reformkorhoz* (1986), *A bukásunk lesz a vesztetek* (1987), *A tét* (1994), *Középkezdés* (1998), *Kölcsey Ferenc* (2000), *A XIX. század költői* (Magyar Remekírók 2000), *Készenlét* (2008).

Lászlóffy Aladár (1937, Torda) költő, író. 1981– az *Utunk* (1989– a Helikon) szerkesztője, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Főbb kitüntetései: a Román Tudományos Akadémia Eminescu-díja (1974), Graves-díj (1988), József Attila-díj (1991), Kossuth-díj (1998). 1962 óta jelennek meg verses- és esszékötetei, novellagyűjteményei. Legutóbb megjelent kötetei: *Szélmalom-leltár* (esszék, 1999), *Bársonyok és Borgiák* (versek, 2000), *Csudaóra* (2000), *Átkopogások* (vál. versek, 2002), *Gyarló és kalapács* (esszék, 2004).

Metz Katalin (Marosvásárhely) színikritikus. A Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen szerzett diplomát. 1987-ben települt át Magyarországra, a Magyar Nemzet munkatársa. F. m.: *Forgószélben. Harag György, a rendező-mágus* (1998), *Hetedhét határon túli gongütések* (2004).

Süle Ferenc (1936, Budapest). Orvosi és pszichológusi képzettséget Budapesten szerzett. A pszichiátria, a pszichoterápia és az addiktológia szakorvosa. Megalakulásától húsz éven át vezette a magyarországi Jung Egyesületet. Fő kutatási területe a vallás-lélektan, a vallászpatológia, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet vallászpatológiai osztályvezető főorvosa volt (1992–2000). Főbb művei: *A jungi mélylélektan napjainkban* (1996), *Vallászpatológia* (1997), *Család és lelki egészség* (2006).

Szilágyi Márton (1965, Gyula) irodalomtörténész. Az ELTE Irodalom-és Kultúratudományi Intézetének docense. 1998–2001-ig

Széchenyi Professzori-ösztöndíjas, 2002–2004-ig a Bécsi Egyetem Finnugor Intézetének vendégprofesszora. F. m.: *Kritikai berek* (1995), *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája* (1998), *Lisznyai Kálmán* (2001).

Tóth Klára (1953, Nyíregyháza) filmkritikus, publicista. A Duna TV szerkesztője. F. m.: *Donquijote köpenyében.* Pályakép és dokumentumok B. Nagy Lászlóról (2005).

Török Bálint (1925, Budapest) bölcsészdoktor, közíró. A Magyar Művészeti Akadémia tb. tagja. Újságírással 1990 óta foglalkozik. Rendszeresen írt, illetve ír számos újságba, folyóiratba, sajátos műfaja a történelmi publicisztika. 1994-ben Esterházy-, 2006-ban pedig Teleki Pál-emlékéremmel tüntették ki. F. m.: *Esterházy János Emlékkönyv* (Esterházy Alízzal közös szerkesztésben, 2001). *A demokrácia fellegvárának építői* (Csicsery-Rónay Istvánnal és Horváth Jánossal közös tanulmány- és cikkválogatás, 2002), *Farkas esz meg, Medve esz meg… Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom* (2004).

LAPUNKAT A LAPKER TERJESZTI, ÉS AZ ALÁBBI HELYEKEN MEGVÁSÁROLHATÓ

INMEDIO BOLTOK

Budapesten: Soroksár, Auchan, Bevásárló 2; Campona Nagytétényi u 37–47.; Váci u. 10.; Bajcsy-Zsilinszky út 76.; Mammut 2, Lövőház u. 4.; Budagyöngye, Bev. közp.; Szilágyi E. fasor 121.; Pólus elöl, Szentmihályi u 131.; Fehérvári u. piac; Csobánka tér 2.; Örs vezér tere, Sugár; Albertfalva Auchan; Soroksár HÉV; Grassalkovich–Hősök tere sarok; Városház u. 3–5.; Heltai Jenő tér csarnok; Megapark Tesco; Mártírok útja 281., Hegedűs Gyu. út 24.; Párizsi udvar; Örs vezér tere ÁRKÁD; Aréna Plaza, Kerepesi út 9.; Lidl Nagytétényi út.

Vidéken: Berettyóújfalu, Dózsa György u. 6.; Bicske, Bocskai u. 5.; Bonyhád, Szabadság tér 12.; Budakalász, Cora, Omszk park 1.; Budaörs, Auchan; Budaörs, Tesco; Csongrád, Fő u. 2–4.; Debrecen, Balmazújvárosi út Cora; Debrecen Plaza, Péterfia u. 18.; Debrecen, Malompark, Füredi u. 27.; Dunakeszi, Auchan; Dunaújváros, Dózsa György út 56.; Eger, Széchenyi út 20.; Eger, Agria, Törvényház u. 4.; Érd, Tesco, Budafoki u. 2–4.; Fehérgyarmat, Kossuth tér 3–5.; Fót, Cora; Gödöllő, Szabadság tér 9.; Gyöngyös, Páter Kiss Szaléz út 1.; Győr Plaza, Vasvári P. u. 1/a.; Győr Árkád, Bajcsy-Zs. u. 80–84.; Győr, Hermann 25.; Győr, Petz Aladár Kórház; Győr Tesco, Királyszék u. 33.; Gyula, Béke sugárút 12.; Hajdúszoboszló, József Attila u. 2.; Hatvan, Horváth Mihály út 5.; Hódmezővásárhely, Andrássy 10–12.; Kaposvár Kaposvár Plaza.; Kaposvár, Fő u. 23.; Kaposvár, Ady Endre u. 5.; Kapuvár, Fő tér 10.; Kecskemét, Petőfi Sándor 2.; Kecskemét, Budai 2.; Keszthely, Tesco, Keszthely, Csapás u. 27.; Komárom Igmándi 11.; Komárom, Klapka u. 12.; Kőszeg, Városház u. 5.; Marcali, Rákóczi u. 19–21.; Mezőkövesd, Mátyás király út 101.; Miskolc, Szemere út 2.; Miskolc, Széchenyi út 6.; Miskolc, Tesco, Szentpéteri kapu 103.; Mosonmagyaróvár, Kormos ltp 2–4.; Nagykanizsa Plaza, Nagykanizsa Fő út 1.; Nyíregyháza Plaza, Szegfű u. 75.; Nyíregyháza, Október 23. tér.; Orosháza, Tesco, Vásárhelyi út 23/a.; Pápa, Kossuth u. 30.; Pécs, Árkád, Nagy Lajos kir. út–Alsómalom sarok; Pécs, Tesco, Komlói út; Pécs, Tesco, Makai u. 5.; Solymár, Auchan, Szent Flórián 2.; Sopron, Tesco, Ipar krt. 30.; Sopron, Széchenyi tér.; Sopron, Magyar út 5.; Sopron, Várkerület 44.; Szeged, Kárász – Dugonics tér 1.; Szeged, Cora. Zápor 4.; Szeged, Jókai u. 1.;

Székesfehérvár, Fő út 9.; Székesfehérvár, Alba Pláza, Palotai út 1.; Székesfehérvár Tesco, Aszavölgyi út 1.; Szentes, Tesco, Alsórét u. 258.; Szolnok, Ady E. u.; Szandaszőlős; Szombathely sétáló, Fő tér 16.; Szombathely, Szűrcsapó u. 4.; Szombathely, Hunyadi u. 5–7.; Tapolca, Tesco, Veszprémi 5.; Tata, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.; Tata, Május 1.; Tatabánya, Vértes Center, Győri u. 7–9.; Tatabanya, Fő tér; Törökbálint, Cora, Torbágy út 1.; Törökbálint, Munkácsy M. u. 27–29., Várpalota, Tesco, Fehérvári út 17.; Veszprém, Kossuth u. 1.; Veszprém, Plaza, Zalaegerszeg, Kossuth L. u. 32.; Zalaegerszeg, Tesco, Sport u. 1.

RELAY BOLTOK

Budapesten: Árkád Örs vezér tere 25/a.; Árpád híd 1. – Váci út–Róbert Károly körút; Batthyány tér Metró, Batthyány tér HÉV; Blaha L. tér – EMKE aluljáró üzlet; Boráros tér HÉV-aluljáró; Déli pu. asztal; Déli pu. Metró; Déli 1. Metró; Dózsa Gy. út aluljáró; Ecseri út Metró lent; Ferenc krt.–Üllői u. sarok; Ferihegy 1 Várócsarnok; Ferihegy 2/B; Flórián tér aluljáró; Frankel Leó alulj. – Frankel Leó–Margit krt. sarok; Határ út Metró; Kálvin tér 1.; Kelenföldi pu. I.; Kelenföldi pu. II.–Kelenföldi pu. váró; Kelenföldi pu. III. aluljáró; Kígyó u. lapüzlet, Klinikák Metró; Lehel–Gogol alulj.; Lehel peron–Lehel tér Metró áll.; Lehel–Victor H. aluljáró; Mexikói út Metró; Móricz Zs. körtér 16.; Moszkva tér Presso; Nagyvárad tér Metró; Nagyvárad peron–Metró II.; Népliget fsz. buszáll. – Könyves K. krt.–Üllői út, Népliget Metró; Nyugati tér aluljáró; Örs vezér tere peron II.; Pötytyös u. Metró; Péterfy S. Kh. Péterfy S. u. 8–20.; Stefánia u. Sport Aréna; Újpest Állami, Metró; Újpest Metró végállomás.
Vidéken: Békéscsaba, MÁV Andrássy út 58.; Cegléd, Kölcsey tér 3.; Celldömök, MÁV Vasútállomás; Debrecen, Máv I. Petőfi tér 12.; Debrecen, MÁV II. MÁV Állomás; Érd, Stop Shop Budai utca; Győr, MÁV Révai u. 8.; Miskolc, Tiszai I. Tiszai pu. aluljáró; Miskolc, Tiszai II.–Tiszai pu csarnok; Nyíregyháza, MÁV Állomás; Pécs, MÁV Indóház tér; Szeged, MÁV Nagyállomás; Székesfehérvár, Béke tér 3.; Szolnok, MÁV Pu.; Szombathely, MÁV csarnok; Szombathely, Volán Ady tér; Tata Volán-Volán pu.

EGYÉB ÁRUSHELYEK

Vidéken: Győr, Volán, Hunyadi u.; Kecskemét, Malom Center, Széchenyi tér; Sopron, Volán, Lackner K. u.; Tatabánya, Buszmegálló, Fő tér 12/a.; Tatabánya, MÁV, Győri út 1.; Tatabánya, Volán, Győri út.

A MAGYAR JEZSUITÁK FOLYÓIRATA

Távlatok

VILÁGNÉZET, LELKISÉG, KULTÚRA

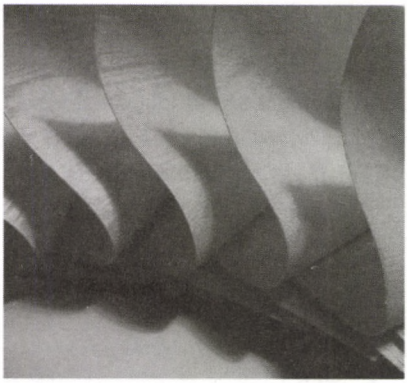
Szerkeszti: Szabó Ferenc
Megjelenik évente négyszer.
Előfizetés 2008-ra: 3200 Ft.
Megrendelhető: H-1026 Budapest, Sodrás u. 13.
Tel.: (36-1) 200-8054/105; fax: (36-1) 275-0296
E-mail: tavlatok@mail.externet.hu
Honlap: www.tavlatok.hu

Őszi számunk tartalmából:

- Szentírás és hagyomány
- Az Ószövetség istenképe
- Szent-Ambrus zsoltármagyarázatai
- J. S. Bach és a Biblia
- A pápa levele a kínai katolikusokhoz
- Eucharisztikus Világkongresszus Québecben
- Ifjúsági Világtalálkozó Sydneyben
- Jegyzetek az Ostpolitikról
- Szolzsenyicin halálára
- A szabadkőművesség – vallás?
- G. La Pira lelkisége

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Azonosságtudat, nemzet, irodalom

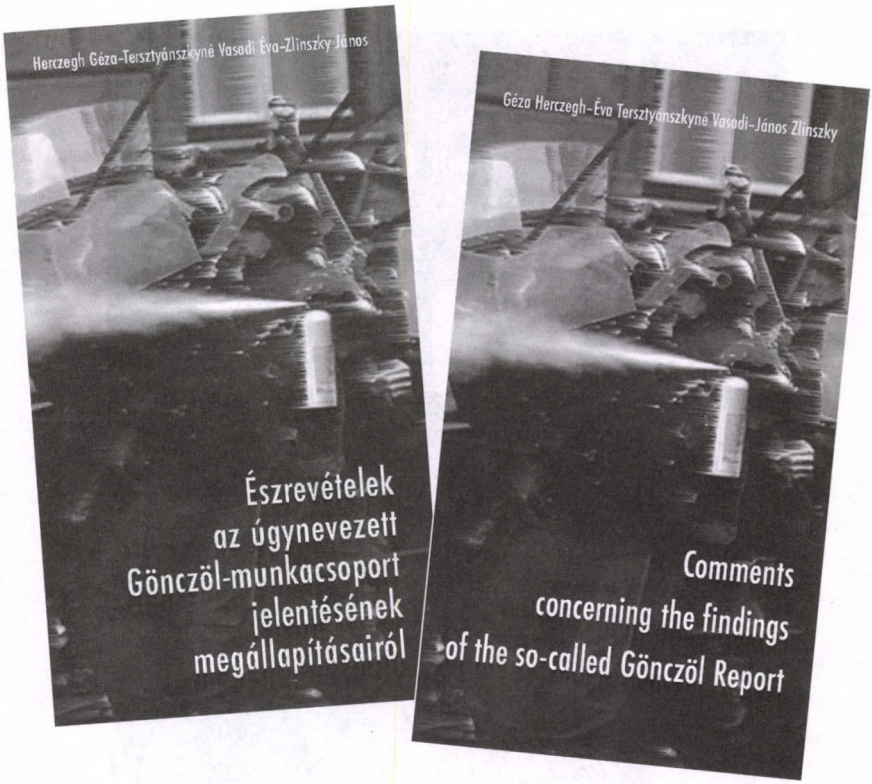
NAP KIADÓ

Magyar esszék sorozat

2500 Ft

nk
NAP KIADÓ

1117 Budapest, Budafoki út 183.
Tel./fax: 208-0796 E-mail: napkiado@napkiado.hu www.napkiado.hu

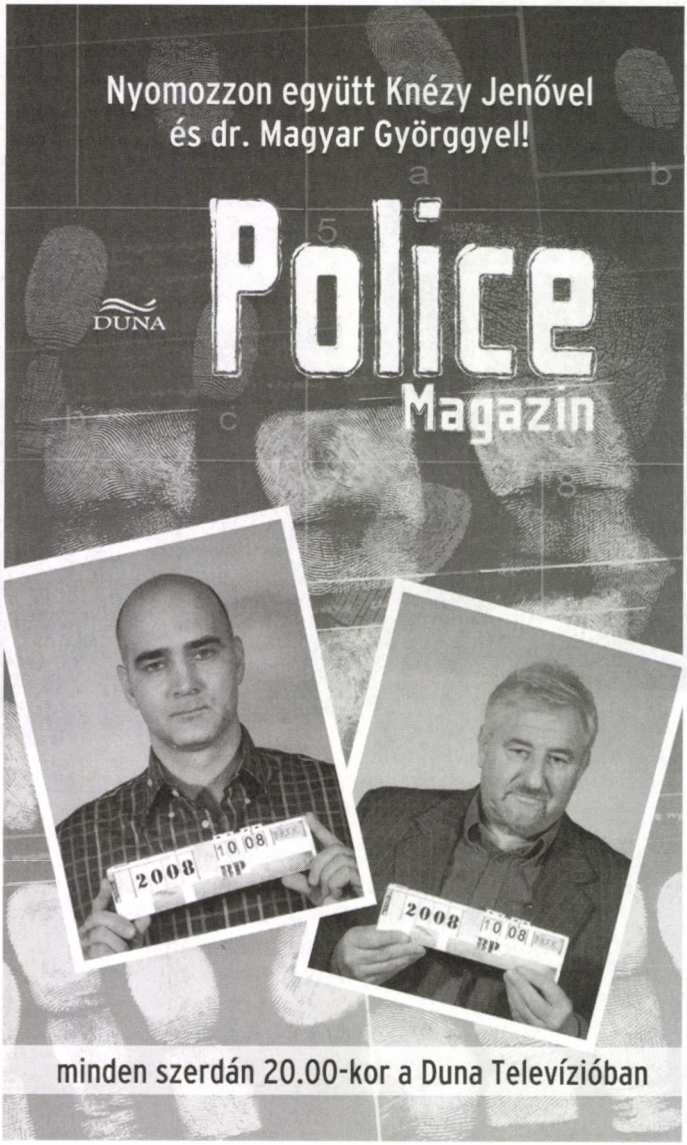

A három volt alkotmánybíró könyve,
melyben felemelték szavukat a 2006 októberében történt
jogsértések, méltánytalanság és erőszak ellen,
magyar és angol nyelven még megvásárolható
a *Magyar Szemle* szerkesztőségében.

Budapest, VI. Eötvös u. 24. Első emelet

Telefon: 311-6477

Fogyasztói áruk 1500–1500 Ft

Nyomozzon együtt Knézy Jenővel
és dr. Magyar Györggyel!
DUNA
Police
Magazin
2008
2008
minden szerdán 20.00-kor a Duna Televízióban

HetiVálasz

Finomra hangolva

A Heti Válasz hétről hétre **információt, műveltséget és érveket ad** az olvasóinak.

Fizessen elő lapunkra éves előfizetés esetén
24% kedvezménnyel!

ELŐFIZETÉS: WWW.HETIVALASZ.HU

Helyszíni előfizetés esetén további kedvezményeket nyújtunk. A Heti Válasz megrendelhető: telefonon: (06 1) 461-1447, faxon: (06 1) 461-1477 • Levélcímünk: Heti Válasz Kiadó Kft., 1027 Bp., Horvát u. 14-24. • E-mail: információ@hetivalasz.hu • Online megrendelés: **www.hetivalasz.hu**

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 701/216
Tel./fax: 311-6477, 472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány

Felelős kiadó:
Dr. Granasztói György

Főszerkesztő:
Kodolányi Gyula

Tipográfiai terv:
Banga Ferenc

Műszaki szerkesztés:
Abinéri Ottó
AbiPrint Bt.

Nyomdai munkálatok
Séd Nyomda Kft.
Szekszárd
Felelős vezető: Katona Szilvia

ISSN 1216 6235

A „meg nem rendelt" kéziratokra
megpróbálunk válaszolni,
és igyekszünk azokat megőrizni.
Ha nem sikerülne, szíves elnézésüket
kérjük. A szerk.

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága
1088 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán,
kézbesítőknél, e-mailen:
hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj Magyarországon:
Egy évre 3480 Ft, fél évre 1740 Ft,
2009-től: 4080 Ft egy évre
A Magyar Szemle számlaszáma:
11707024-20332033
Lapunk külföldre megrendelhető:
daneh@posta.hu
Tengerentúlra
hajóval fél évre: 11 640 Ft,
légipostán: 13 920 Ft;
Európába: 10 260 Ft,
elsőbbséggel: 12 660 Ft.
Külföldön a befizetés időpontjában
érvényes árfolyamon
ennek megfelelő valuta.

Lapunk megvásárolható
a hírlapárusoknál
Budapesten és az ország
nagyvárosaiban,
a részletes lista
a 197–198. oldalon található.
És az alábbi
könyvesboltokban:

A Rákóczi úti
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZban
és a LÍRA LANT Zrt. budapesti
és vidéki boltjaiban,

BENCÉS KÖNYVESBOLT
(V., Ferenciek tere 5.);

GONDOLAT KIADÓI KÖR
KÖNYVESBOLT
(V., Károlyi M. u. 16.);

ÍRÓK BOLTJA
(VI., Andrássy út 45.);

KÓDEX KÖNYVÁRUHÁZ
(V., Honvéd u. 5.);

LITEA KÖNYVESBOLT
(I., Hess András tér 4.);

PONT KÖNYVESBOLT
(V., Nádor u. 8.);

PÜSKI KÖNYVESHÁZ
(I., Krisztina krt. 26.);

TELEKI TÉKA
(VIII., Bródy Sándor u. 46.);

ÚJ EMBER KÖNYVESBOLT
(V., Kossuth Lajos u. 1.);

VINCE KÖNYVESBOLT
(I., Krisztina krt. 34.);

a BALASSI KIADÓ
könyvesboltjában
(II., Margit u. 1.)
korábbi számaink is kaphatók.

DOMOKOS MÁTYÁS

A metafizikus költészetről

NAP KIADÓ

Különleges könyvek
2000 Ft

nk
NAP KIADÓ

1117 Budapest, Budafoki út 183.
Tel./fax: 208-0796 E-mail: napkiado@napkiado.hu www.napkiado.hu

A parlamentáris demokrácia válsága, a politikának a társadalomtól való távolkerülése, a politikai közvéleménynek a demokratikus intézményrendszerben és általában a politikában való nem kis mértékű csalódottsága és kiábrándultsága a politikai döntéshozatalok kialakításának rendjében is változást kíván. Ha az eddig kizárólag a pártok által történt politikaformálás folyamatába (mely gyakran egészen szűk csoportok, illetve a kormány által megvalósított politikaalakítást jelenti) a társadalom különböző tényezői is bevonást nyernek, az ország és a nép sorsát alapvetően meghatározó döntések társadalmi legitimációja is nagyobb, politikai értelemben vett megalapozottsága is szilárdabb, tartalmuk egészében elfogadottabb lehet. A politika így ismét közelebb hozható az emberekhez, a demokrácia iránti bizalom ismét megerősödhet, ami mindenekelőtt az országnak, de emellett a pártoknak is alapvető érdeke.

Salamon László

9 771216 623000 08010